

OTROK *in*
KNJIGA

V slovenščini je dostopnih malo knjig z glavnimi liki, v katerih bi se mlade bralke lahko videle kot nebele Evropejke. Po eni strani zato, ker je slovenska družba v primerjavi z nekaterimi drugimi zahodnimi družbami še vedno razmeroma homogena; po drugi pa zato, ker na svoje soprebivalke, ki se ne skladajo z ustaljeno podobo o nas samih, sploh nismo vajeni gledati kot na sestavni del te družbe, ampak kot na tujke. Pa čeprav so tu rojene.

Katja Zakrajšek,

Mali zasilni priročnik za antirasistično branje

V globalnem merilu, enako kot v slovenskem, je angleščina najbolj prevajan jezik. V Sloveniji je verjetno najpogostejši drugi jezik, kar pomeni, da iz angleščine prevaja veliko ljudi z različnimi jezikovnimi, kulturnimi in prevajalskimi kompetencami, kar pripelje do kakovostno zelo različnih prevodov.

dr. Marija Zlatnar Moe,

Prevodni Pranger: Prevajanje iz angleščine za mladino

Sporočilna vrednost, ki jo prinašajo zlate hruške za leto 2022, je mnogovrstna. Malim in velikim sporočajo predvsem, da je v odkrivanju sveta treba biti zvedav, pogumen in igriv, a da je iskanje identitete in lastnega prostora pod soncem težaško delo, polno nerodnosti in neprijetnih občutij. Kljub temu je treba vztrajati in poiskati svoje mesto v skupnosti ter z njo skozi korektne medosebne odnose tvorno sodelovati.

Priznanja zlata hruška 2023, Zgodba o hruški

NA OVITKU

Eva Mlinar: na ovitku ilustraciji iz knjige *Vinjete straholjubca* (Eva Mahkovic), mešana tehnika in digitalna ilustracija na papirju, Zavod VigeVageKnjige, 2019. Knjiga je prejela veliko nagrado 35. Slovenskega knjižnega sejma za knjigo leta 2019.

OTROKⁱⁿ
KNJIGA

OTROK IN KNJIGA izhaja od leta 1972. Prvotni zbornik (številke 1, 2, 3 in 4) se je leta 1977 preoblikoval v revijo z dvema številka na leto; od leta 2003 izhajajo tri številke letno.

The Journal is Published Three-times a Year in 700 Issues

Uredniški odbor/*Editorial Board*: dr. David Bedrač, dr. Tina Bilban, Urška Potočnik Černe, mag. Darja Lavrenčič Vrabc, Tatjana Pregl Kobe, doc. dr. Barbara Zorman, dr. Andreja Erdlen; častna članica: Darka Tancer-Kajnih; iz tujine: Gloria Bazzocchi (Univerza v Bologni), Juan Kruz Igerabide (Univerza Baskovske dežele), Dubravka Zima (Univerza v Zagrebu)

Glavna in odgovorna urednica/*Editor-in-Chief and Associate Editor*: dr. Andreja Erdlen
Sekretarka uredništva/*Secretar*: Ana Dolinšek

Redakcija te številke je bila končana decembra 2023

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

Prevodi sinopsisov: Marjeta Gostinčar Cerar
Lektoriranje: Tadej Vrbnjak

Izdaja/*Published by*: Mariborska knjižnica/*Maribor Public Library*

Naslov uredništva/Address:

Otrok in knjiga, Rotovski trg 6, 2000 Maribor,
tel. (02) 23-52-129, telefax: (02) 23-52-127,
elektronska pošta: andreja.erdlen@mb.sik.si in revija@mb.sik.si
spletna stran: <http://www.mb.sik.si>

Uradne ure: v četrtek in petek od 9.00 do 13.00

Revijo lahko naročite v Mariborski knjižnici, Rotovski trg 2, 2000 Maribor,
elektronska pošta: revija@mb.sik.si.

Nakazila sprejemamo na TRR: 01270-6030372772 za revijo Otrok in knjiga

Številke so dostopne v Digitalni knjižnici Slovenije oz. na portalu dlib.si

Vključenost v podatkovne baze:

MLA International Bibliography, NY, USA
Ulrich's Periodicals Directory, R. R. Bowker, NY, USA
EBESCO Publishing, Inc.

OTROKⁱⁿ KNJIGA

REVIJA ZA VPRAŠANJA MLADINSKE KNJIŽEVNOSTI,
KNJIŽEVNE VZGOJE IN S KNJIGO POVEZANIH MEDIJEV

*The Journal of Issues Relating to Children's Literature, Literary Education
and the Media Connected with Books*

118

VSEBINA / CONTENTS

RAZPRAVE – ČLANKI / TREATISES – ARTICLES 7

Aksinja Kermauner: Knjižnice in bralci s posebnimi potrebami
Libraries and readers with special needs 7

Barbara Hanuš: Vloga revij – med tiskanimi in digitalnimi vsebinami
The role of magazines – between printed and digital contents 25

Tatjana Pregl Kobe: Slovenski knjižni ilustratorji 8
Slovene book illustrators (Part 8) 36

PREGLEDI – POGLEDI / REVIEWS – VIEWS 64

Katja Zakrajšek: Mali zasilni priročnik za antirasistično branje
Little provisional manual for antiracist reading 64

POGLED NA SVOJE DELO / SELF-REVIEW 79

Igor Plohl: Lev Rogi se predstavi
Lion Rogi presents himself 79

INTERVJU / INTERVIEW 82

Tina Bilban: Pogovor z Bren MacDibble o knjigah, naravi in prihodnosti
Interview with Bren MacDibble on books, nature and future 82

UDARNO S PREVODOM / TALK ABOUT TRANSLATION 87

Prevodni Pranger: Prevajanje iz angleščine za mladino
Translation Pillory: Translating from English for young readers 87

PRIMERI DOBRE PRAKSE / CASES OF GOOD PRACTICE 97

Helena de Karina: Trajnostne bralne kompetence: povezovanje književnosti in literarne vzgoje z vzgojo za trajnost in trajnostni razvoj
Sustainable literary competence: integrating literature and literary education with education for sustainability and sustainable development 97

IBBY NOVICE / IBBY NEWS 101

Tina Bilban: Nagrada in priznanja Slovenske sekcije IBBY.
Častna lista IBBY 2024. Mednarodni kongres IBBY v Trstu 2024
Awards and recognitions of the Slovene IBBY Section.
IBBY 2024 Honour List. The 2024 IBBY International Congress in Trieste 101

ODMEVI NA DOGODKE / RECENT EVENTS 105

Tina Bilban, Petra Potočnik: Slovenija, častna gostja na knjižnem sejmu v Frankfurtu
Slovenia guest of honour at the Frankfurt Book Fair 105

Tatjana Pregl Kobe: IX. Bienale neodvisnih 2023 ali kaj nam letos sporočajo ilustracije brez cenzure
The IX Independent Biennial 2023 or what is this year's message of illustrations without censorship 109

Tatjana Pregl Kobe: Podoba knjige, knjiga podob
The image of a book, the book of images 112

Liljana Klemenčič: Prevodni Pranger: Svetovne ljudske pravljice in pripovedke
Translation Pillory: World folk tales 115

OCENE – POROČILA / REPORTS – REVIEWS 117

Priznanja zlata hruška 2023
The golden Pear 2023 awards 117

Nagrada Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico
The Kristina Brenk Award for an original Slovene picture book 122

Tanja Pogačar: Bookbird 2022 124

Mateja Črv Sužnik: Labirint zgodb
Labyrinth of stories 130

RAZPRAVE – ČLANKI

AKSINJA KERMAUNER

Knjižnice in bralci s posebnimi potrebami

Prispevek obravnava dostopnost gradiva za bralce s posebnimi potrebami, zlasti se osredotoča na bralno ovirane osebe. Pri tem upošteva dosegljivost prostora, opreme in informacij ter različne prilagoditve knjižnih gradiv. Navaja nekaj primerov, kako so posamezne splošne knjižnice v Sloveniji poskrbele za svoje bralce s težavami branja in se povezale z institucijami v svojem okolju. Opozarja tudi na terminologijo in razvoj nove vrste pismenosti.

The article discusses the accessibility of materials for readers with special needs, focusing specifically on persons with reading disabilities, and taking into account accessibility of space, equipment and information, as well as different adaptations of reading materials. It further states examples of public libraries in Slovenia which provided for their visitors with reading disabilities by seeking connections with institutions in their local environment. The article also points out terminology problems and the creation of a new kind of literacy.

»/.../ skozi stoletja se je pokazalo, da biti drugačen sicer pomeni stati na robu, a tudi, da boš zagotovo prispeval nekaj izvirnega, koristnega in osupljivega svoji kulturi.« (Clarissa Pinkola Estés, *Ženske, ki tečejo z volkovi*)

Uvod

„Drugačen“¹ sicer res še danes pomeni precejkrat stati na robu, vendar se je ta rob precej razostril, omehčal, se pomaknil v sredino. In to prav gotovo tudi zaradi povečane odprtosti družbe, ki je v skoraj vseh svojih segmentih začela razmišljati o „drugačnih“, „različnih“, „posebnih“, „invalidnih“, „obrobnih“, „ranljivih“, „manj privilegiranih“, „s posebnimi potrebami“, kakorkoli pač imenujemo skupine ljudi, ki odstopajo od povprečja. Opara (2015) zapiše, da sta nova postmodernistična etika in filozofija v zadnjih desetletjih oblikovali povsem nove vrednote. Antidiskriminacija, pravičnost in enake možnosti so danes osnova vsake razvite

---

¹ Besede, ki označujejo atipičnost, smo povsod dali v navednice, ker se terminologija precej spreminja in besede, ki so še pred kratkim veljale za ustrezne, to danes več niso. Skušamo pa slediti pozitivni terminologiji, ki na prvo mesto postavlja človeka, šele potem njegovo oviro. Več o tem v nadaljevanju.

družbe in izhajajo neposredno iz človekovih pravic ter iz ideje multi- in interkulturalnosti ter pluralizma. Inkluzija je sicer dostikrat omenjena paradigma, vendar včasih nerazumljena, saj jo večina povezuje le z vključevanjem otrok s posebnimi potrebami (nadalje PP) v vzgojno-izobraževalne ustanove. Skalar (2002) jo definira kot sistem intervencij, s katerimi skušamo delno ali v celoti vključiti socialno izključene posameznike v socialno skupino (šolo, razred) ali v širše socialno okolje. Torej jo moramo pojmovati kot proces, ki zahteva prisotnost vsakega posameznika, posebno pozornost do rizičnih skupin udeležencev in odstranitve ovir v danem okolju, proces, ki omogoča prav vsakemu največje možnosti za najugodnejši razvoj in napredek, katerega končni cilj je doseganje čim višje stopnje neodvisnosti in socialne integracije (Lebarič, Kobal Grum in Kolenc 2006).

Vprašanje terminologije

Izrazi za ranljive skupine se z leti zelo hitro polnijo s pejorativnim pomenom ali niso več družbeno ustrezni. Namesto izraza drugačnost se npr. v inkluzivni družbi ponuja termin različnost, ki ni nekaj tujega, drugačnega, drugega, pač pa inkluzivno inkorporirana v družbo, ki jo bogati (Kermauner 2014).

Termin invalid ima dostikrat negativno konotacijo, saj lat. *invalidus* pomeni ‚nemočen, bolehen‘ (Snoj 2019: 253). Gre za izvorno medicinski pojem, ki se osredotoča predvsem na posameznikove fizične sposobnosti in na njegovo ne-zmožnost za delo (YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa b. d.). Vendar je v Ustavi RS in zakonih termin v splošni uporabi, na primer v Zakonu o izenačevanju možnosti invalidov – ZIMI (2010), ki govori o preprečevanju in odpravljanju diskriminacije zaradi invalidnosti in ustvarjanju enakih možnosti na vseh področjih življenja. Za obravnavano temo je pomemben 8. člen ZIMI, ki navaja, da je diskriminacija zaradi invalidnosti prepovedana pri dostopnosti blaga in storitev, ki so na voljo javnosti, prav tako pa so potrebni ukrepi za odpravljanje ovir pri dostopnosti do blaga in storitev, ki so na voljo javnosti, zlasti pri dostopnosti do informacijskih, komunikacijskih in drugih storitev (prav tam).

Vse bolj v nasprotju z medicinskim modelom, ki v ospredje postavlja diagnozo in okvaro, prevladuje socialni (sociološki, kulturološki) koncept, ki temelji na prilagajanju okolja posamezniku, s čimer mu omogoča samostojnejše življenje (Gloščnik 2009: 32). Torej ne: Kaj je narobe s tabo? ampak: Kdo si? Kaj potrebuješ? (Janžekovič 2020).

Bralno ovirane osebe

IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions oziroma Mednarodna zveza bibliotekarskih združenj in ustanov) na svoji spletni strani navaja knjižnične storitve za osebe s težavami branja, med katere uvršča med drugim osebe v dolgotrajni oskrbi (bolnišnični pacienti, zaporniki, starostniki v domovih za starejše in drugih oskrbovalnih institucijah, osebe, ki ne morejo zapustiti doma), osebe v zaporih, osebe, ki se soočajo z brezdomstvom, osebe z gibalno oviranostjo, okvarami vida ali/in sluha, disleksijo, s kognitivnimi in duševnimi motnjami,

osebe v posebnih okoliščinah (nepismeni, socialno-ekonomsko prikrajšani) ter multikulturalne skupnosti (IFLA b.d.). Lahko bi dodali še osebe s sindromom Helen Irlen oziroma skotopičnim sindromom, z motnjo avtističnega spektra, motnjo pomanjkanja pozornosti (ADHD), oklevajoče bralce in osebe z večkratnimi diagnozami (fizične, senzorne in intelektualne ovire) (Kermauner 2020). Nekatere teh skupin potrebujejo prilagojena gradiva vse življenje, nekatere pa le občasno.

Lipec Stopar (2009) meni, da razvrščanje v skupine s PP nikakor ni mišljeno kot nalepka, ki bi posameznike stigmatizirala, saj motnja ali oviranost ne pomenita nezmožnosti, pač pa funkcionalno omejitev ali izgubo na določenem področju. Poznavanje specifičnosti različnih skupin omogoča lažje odpravljanje ovir v okolju.

IFLA še navaja, da morajo imeti bralno ovirane osebe s podporo Mednarodne konvencije Združenih narodov o pravicah oseb z oviranostjo enake pravice do dostopa do knjig, znanja in informacij (IFLA b.d.). Evropska unija je 1. oktobra 2018 končala postopek ratifikacije Marakeške pogodbe, kar naj bi zagotovilo večjo dostopnost knjig, revij in drugega tiskanega gradiva v ustreznih prilagoditvah. Pogodba skuša odpraviti t.i. lakoto po knjigah (angl. *book famine*), s katero se soočajo ljudje s težavami pri branju po vsem svetu. Po ocenah se v dostopne oblike na svetovni ravni prilagodi zgolj do sedem odstotkov knjižnih del (Kermauner 2020).

Tudi Resolucija o nacionalnem programu za kulturo (2022) nalaga čim večjo dostopnost jezikovnega, knjižnega in drugega gradiva v prilagojenih tehnikah, ki bi osebam s težavami branja zagotovila enake možnosti za sodelovanje v kulturnem življenju.

Dostopnost

Morda res ni mogoče načrtovati takšnega okolja, ki bi omogočalo dostopnost popolnoma vsem osebam s PP, saj se zahteve na nekaterih področjih lahko izključujejo. Je pa prav gotovo mogoče ustvariti okolje, ki bi bilo prijazno za najširši možni krog uporabnikov. Naperi v tej smeri kažejo, kako visoko je razvita posamezna družba (Kermauner 2014). Oviranost namreč ne izhaja iz okvar in različnosti neke osebe, pač pa iz okolja, v katerem živi in se giblje (Krivic 2008). Za dobro dostopnost ustanove je zato treba poskrbeti za več parametrov, torej zagotoviti dostopnost prostora, dostopnost informacij ter dostopnost storitev in procesov (Albreht, Zupanc, Pajk, Kutin, Gavran in Zapušek Černe 2016).

»Cilj urejanja okolja po načelih oblikovanja za vse je zagotoviti, da lahko vsak posameznik ne glede na oviro sodeluje v informacijski družbi. Združuje načela, kako naj bi izdelke, storitve in sisteme uporabljalo čim več ljudi, ne da bi jih bilo treba posebej prilagajati.« (Kermauner 2014: 17). Stockholmska deklaracija (2008) slikovito pove, da dobro oblikovanje omogoča, slabo pa onemogoča. Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide (2005) med drugim navajajo potrebne ukrepe za javne ustanove.

Na strani Pridem.si – Prvi slovenski portal dostopnih točk (2015) si lahko ogledamo, kako so posamezne ustanove po Sloveniji dostopne osebam z gibalno oviranostjo. Nekatere knjižnice so že vpisane v ta portal. Koristno je tudi, da so informacije o dostopnosti in prilagoditvah za vse osebe s PP jasno opisane že na spletni strani knjižnice. Seveda pa mora biti najprej dostopna spletna stran, kar

določa tudi Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij – ZDSMA (2018). Te prilagoditve vsebujejo možnosti spreminjanja barvne sheme spletne strani, ustrezne barvne kontraste med besedilom in ozadjem, omogočeno je povečanje velikosti pisave oziroma celotne spletne strani, grafičnim elementom so dodani tekstovni oziroma besedilni opisi, ustrezen format za prebiranje spletne strani z brajevo vrstico in podobno. Knjižnice navadno podpišejo Izjavo o dostopnosti.

Na spletni strani knjižnice morajo biti tudi osnovne informacije o dostopnosti, npr. kakšen je fizični dostop do knjižnice in knjižničnih prostorov (vključno z razpoložljivim parkiriščem), ter informacije o storitvah v spletnem okolju. Na ta način knjižnice poskrbijo za osebe, ki težko pridejo v knjižnico. S pomočjo aplikacije mCOBISS ali storitve Moj COBISS so jim omogočene storitve na daljavo (vpis, rezervacije in podaljšanje gradiva, plačevanje preko e-bančništva, dostop do slovenskih e-knjig na portalu BIBLOS, dostop do tujih e-knjig različnih ponudnikov in do podatkovnih zbirk od doma in podobno). Nekatere knjižnice svoje dogodke tudi posnamejo in posnetke objavijo na spletnih straneh (Premagujemo ovire 2023).

Dostopnost prostora, prilagojena oprema

Na Portalu splošnih knjižnic Premagujemo ovire (2023) je zapisano, da ljudem z različnimi vrstami oviranosti omogočajo dostop do knjižničnih storitev na njim čim bolj primeren način. Za osebe z gibalno oviranostjo je v večino knjižnic omogočen dostop z invalidskim vozičkom, na voljo so parkirna mesta za invalide in dostopne klančine v knjižnične prostore in bibliobuse. Prostori so primerno označeni, marsikje so jih opremili s kontrastnimi trakovi na stopnicah, nevarnih točkah in v sanitarijah, za osebe s popolno izgubo vida pa poskrbeli s taktlnim vodilnim sistemom (TTVS). Eden najboljših primerov novozgrajene knjižnice je prav gotovo Knjižnica Antona Tomaža Linharta iz Radovljice, ki je bila že načrtovana kot prijazna za vse vrste oseb s PP in se ponaša s taktlnimi tlorisi prostorov, TTVS-jem, kontrastnimi oznakami, klančinami, prilagojenim dvigalom, indukcijsko zanko za osebe z okvarami sluha itn. (Hojkar 2021).

Z omenjeno indukcijsko zanko ima svoje prireditvene prostore opremljene večina slovenskih knjižnic. Zanka omogoča optimalen sprejem zvoka naglušnim, ki uporabljajo slušni aparat, preprečuje pojav odmeva ali piskanja ob poslušanju zvoka iz mikrofona oziroma zvočnikov. Pred vstopom v prostor se slušni aparat preklopi v T-način, s čimer se prepreči motnje v sprejemu (Galun 2018).

Skoraj vse knjižnice imajo tudi računalnike, kar nekaj jih ponuja tudi dodatke – brajeve vrstice za osebe z okvaro vida, lupe (klasične in elektronske), predvajalnike zvočnih knjig, očala za gledanje na blizu, zvočno podporo s slušalkami in pa programsko opremo za povečavo zaslonske slike na računalnikih za iskanje knjižničnih gradiv. Na posebne računalnike za osebe z okvaro vida so lahko nameščeni samodejni čitalniki, povečevalnik zaslonske slike ali sintetizator govora. Elektronske bralnike knjig si je marsikje mogoče izposoditi za domov.

Dostopnost informacij

Dostopnost informacij pomeni, da so oblikovane tako, da jih posameznik razume in da jih lahko sprejme po različnih zaznavnih kanalih (Haramija in Knapp 2019). Izberemo lahko zgolj drugačen posrednik komuniciranja, lahko pa informacije prilagodimo tudi oblikovno in vsebinsko (Kermauner in Herzog 2022).

Bralna pismenost je prav gotovo osnovni element vseh pismenosti. Sonja Pečjak (2010) navaja, da mora biti učinkovit bralec sposoben branja besed, oblikovanja pomena, razumevanja, tvorjenja učinkovitih sporočil in angažiranosti pri delu z besedili. Če bodo otroci že na začetku uspešni bralci, bodo uspešnejši in bodo lahko razvili pismenost do največje možne meje (Grosman 2003). Vendar bralna pismenost zahteva dobro razvite bralne in pisalne veščine. Če posameznik zaradi oviranosti teh sposobnosti ni zmožen razviti, potrebuje prilagoditve ali poseben tip gradiva, da bi lahko razumel njegovo vsebino (Haramija 2017). IFLA je pripravila publikacijo, ki je pod naslovom Smernice za lažje berljivo gradivo (2007) prevedena tudi v slovenščino.

Prilagoditve knjižnih gradiv za bralno ovirane osebe

Za različne skupine bralno oviranih oseb so prilagoditve lahko povsem različne; včasih se med sabo celo izključujejo. Zato bomo najprej navedli različne oblike prilagoditev knjižnih gradiv in šele nato, katerim skupinam bralcev bi take prilagoditve lahko odgovarjale. V grobem pa ločimo oblikovne ali/in vsebinske prilagoditve (Haramija in Knapp 2019). V Katalogih mednarodne zveze IBBY (International Board on Books for Young People) z naslovom IBBY Selection of Outstanding Books for Young People with Disabilities, ki ga izdajo ob razstavi izbranih knjig vsaki dve leti, so knjige z vsega sveta razdeljene na Kategoriji 1 in 2. V prvi so t. i. dostopne knjige, ki vključujejo brajico, znakovni jezik, povečan tisk, neverbalno komunikacijo, taktilne prikaze in lahko branje. Ob kratki vsebini vsake knjige je navedena skupina bralcev s PP, ki jim je ta knjiga namenjena. V drugi skupini so knjige, v katerih so glavni književni liki osebe s PP. V nadaljevanju se bomo skušali držati kulturološkega pristopa, torej ne izhajamo iz okvare, pač pa najprej iz tega, kar oseba s PP potrebuje.

Prilagoditve črnega tiska

Črni tisk je izraz za vidni tisk, ki ga beremo v knjigah. O povečavah črnega tiska govorimo od 16 pik naprej. Natisnjen naj bo na nebleščeč papir z ne premočnim kontrastom. Neustrezen kontrast so npr. črne črke na bleščeče beli podlagi, raje izberemo pastelne, umirjene barve. Primerne črke so nabori brez serifov, torej nikakor ne Times New Roman, pač pa Arial, Calibri, Tahoma, Lexia Readable ... Uporabimo samo levo poravnavo besedila, saj se ob hkratni uporabi desne lahko vrstica povečanih črk neenakomerno raztegne, kar je pri branju moteče. Ležeč tisk je neprimeren, prav tako samo velike črke. Razmik med vrsticami naj bo večji, npr. 1,5. Pazimo na to, da besedilo ni natisnjeno čez sliko ali fotografijo (Kermauner 2020).

Te prilagoditve so primerne za bralce s slabovidnostjo, z disleksijo, za starejše bralce ...

Brajica (Braillova pisava)

Brajica je sistem, ki ga je iznašel genialni Louis Braille, štirinajstletni mladenič, ki je pri treh letih popolnoma oslepel. Danes njegov sistem z nekaterimi modifikacijami uporabljajo osebe s slepoto povsod po svetu ne glede na jezik, omogoča pa tako branje kot pisanje. Pisava ni identična vidni pisavi (latinici,

cirilici ipd.). Sestavljena je iz šestih pik, ki so v različnih kombinacijah razvrščene v pravokotnem prostoru, imenovanem brajeva celica. Pike so dvignjene nad površino, zato jih je mogoče otipati (Murn 2013). Velikost brajeve črke je standardizirana, zato je ni mogoče povečevati ali zmanjševati. Brajico lahko tiskamo na papir, folijo ipd. Knjige v brajici so precej obsežne, kajti ena stran črnega tiska znese dve strani in pol v brajici oziroma ena vrstica brajice v formatu A4 vsebuje le okoli 30 znakov (Repe Kocman in Schmidt 2013). Brajico je mogoče brati tudi na brajevi vrstici, ki je dodatek običajnemu računalniku in osebi s slepoto nadomešča zaslon. Tu so šestim pikam dodali še sedmo in osmo, ki omogočata več znakov v vrstici (Gregorc idr. 2016).

Prepis v brajico je primeren za osebe s slepoto, ki so opismenjene v brajici.

Zvočne prilagoditve

Besedila knjig so lahko zvočno posneta in jih je mogoče dobiti na različnih nosilcih zvoka (prej avdio kasete, zgoščenke, zdaj formati MP3, MP4 in DAISY format). Na računalniku je lahko nameščen tudi sintetizator zvoka, ki usmerja pri tipkanju, iskanju informacij in branju napisanega besedila (npr. slovenski eBralec). Zelo primerne so tudi zvočnice nekaterih slovenskih založb in pa knjige, ki si jih osebe z ovirami branja lahko izposodijo v mobilni avdio knjižnici Blinda. Te je mogoče poslušati povsem enostavno preko pametnega telefona ali tablice (Blinda – mobilna avdio knjižnica 2022).

Zvočne knjige so primerne za vse bralce.

Lahko branje

Lahko branje (angl. easy-to-read) je oznaka za vsebinsko in oblikovno prirejena leposlovna in druga besedila, namenjena osebam, ki zaradi različnih razlogov težje berejo ali razumejo originalna besedila. Osnovna demokratična pravica je, da ima »vsakdo pravico dostopa do kulture, literature in informacij v razumljivi obliki« (Smernice za lažje berljivo gradivo 2007). Lahko branje omogoča dostop do informacij in kulturnih vsebin, izboljšuje pismenost, informiranost, socialne in komunikacijske veščine bralcev s težavami branja ter viša njihovo samozavest (Kermauner 2020).

Študije kažejo, da v Evropi kar 20 % ljudi, starejših od 15 let, nima usvojenih osnovnih spretnosti pismenosti (Haramija in Knapp 2019: 9). Lahko branje pomeni, da so vsebine zapisane v preprostem, lahko razumljivem jeziku, oblikovno pa sledijo določenim pravilom: primerna velikost in nabor pisave, nebleščeč papir, zadosti velik razmik med vrsticami, vsak stavek v povedi v novi vrstici, samo leva poravnava, številke zapisane s številkami, ne z besedami, dobesedni navedek v premem govoru označen s krepkim tiskom, ne z narekovaji, slikovno gradivo tudi za odrasle itn.

Po Haramiji in Knapp (2019) ne gre le za prirejanje že obstoječih informacij, temveč tudi za ustvarjanje besedil v lažje berljivi in razumljivi obliki. V Sloveniji smo se odločili za 4 stopnje lahkega branja za otroke, mladostnike in odrasle, od nebesedne, multisenzorne, do najbolj zahtevne, ki se približuje običajnemu jeziku. Zelo uporabne informacije za ustvarjanje lahkega branja so v priložniku Lahko je brati avtoric Haramija in Knapp (2019), ki ga je mogoče dobiti v projektu Lahko je brati (2021) na strani Zavoda RISA (2011).

Lahko branje je namenjeno bralcem z motnjami v duševnem razvoju, okle-vajočim bralcem, osebam po možganski poškodbi, priseljencem, beguncem ... Primerno je tudi za bralce z disleksijo, ki imajo navadno težave z razumevanjem kompleksnih besedil, fraz ter prisodob (Košak Babuder 2010: 11–13). Ravno tako odsotnost prenesenih pomenov besed naredi besedilo lažje razumljivo tudi bralcem z motnjami avtističnega spektra.

Slikanice s simboli

Simboli so slike, s katerimi podpremo ali nadomestimo besedilo na tak način, da je lažje za razumevanje. Zagotavljajo vizualno predstavitev koncepta, bralcu pa pomagajo samostojno razvijati besednjak (What are symbols? b.d). Za komunikacijo se uporabljajo različni tipi slikovnih ali grafičnih slik. Npr. PCS (Picture Communication Symbols) predstavljajo predmete, osebe, živali, sadje in zelenjavo, hkrati pa sistem vsebuje tudi pojme, ki jih ne moremo narisati (občutki, predlogi), pa tudi glagole, osebe, pridevnike, predloge, socialne besede idr. (Križnik 2020). Njihova največja prednost je preprostost razumevanja, ne glede na starost in na jezikovne ali bralne sposobnosti posameznika. Za opismenjene posameznike je uporaba simbolov za komunikacijo preprosta, za osebe z nekaterimi posebnimi potrebami pa je tak način pogosto edina možnost komuniciranja (Detheridge in Detheridge 2002). S simboli opremljene slikanice pomagajo otrokom s posebnimi potrebami pri opismenjevanju oz. pri razumevanju določenega besedila. Kljub temu, da ne znajo brati, zgodbi sledijo s pomočjo simbolov. Slikanice so navadno tiskane na tršem papirju, za lažje listanje pa imajo prirezane strani.

Slikanice s simboli so namenjene otrokom, ki se s težavo naučijo besedišča in so jim običajne ilustrirane slikanice prezahtevne za razumevanje. Ob ogledovanju slikanic s simboli lahko predvidijo dogodke in sodelujejo pri pripovedovanju, tako je razumevanje besedila in ilustracij jasnejše (prav tam).

Multisenzorno podana besedila (Knjiga v škatli/vreči)

Nekaterim bralcem so knjige večinoma dostopne le s pomočjo poslušanja in gledanja – berejo, pripovedujejo ali kretajo jim starši, vzgojitelji, učitelji ... Multisenzorni pristop predstavlja vsebino na elementarni ravni, tako da poslušalca vključimo v zgodbo (Haramija in Knapp 2019). Zato je konkretni material izbran tako, da bralca s pomočjo igre, lutk in predmetov motivira, v like se lahko vživi, besedilo in ilustracije lahko sprejema preko različnih kanalov, hkrati pa se počuti varnega in zaščitene. Zgodba je razdeljena na krajše segmente in za vsakega se poišče čim več impulzov, ki vzpodbujajo različna (preostala) čutila (Kermauner 2017).

Angleške knjige v vreči (Bag Books 2013), slovenska knjiga v škatli (Knjiška) oziroma multisenzorni pristop so namenjeni bralcem, ki imajo kompleksnejše okvare, so slabo motivirani zaradi senzorne deprivacije, pomanjkanja koncentracije ali njenega krajšega trajanja, slabo fokusirani, hiper- ali hipoaktivni, imajo težave z gibanjem (Kermauner 2017).

Knjige z risbami in črtnimi kodami v slovenskem znakovnem jeziku

Zelo redke so slikanice in krajša besedila, ki so prilagojena bralcem s popolno izgubo sluha, katerih osnovni jezik je slovenski znakovni jezik (SZJ). SZJ ima drugačen ustroj in slovnična pravila kot slovenščina in ni slovenski jezik, ki ga

govorimo s pomočjo gibov, ampak je slovenski znakovni jezik (Gaber Korbar in Gaber 2018). Zato so za osebe z gluhoto besedila v slovenščini – predvsem leposlovje – težko razumljiva. Jezik kretenj pride do izraza s pomočjo gibanja telesa in obrazne mimike (prav tam), zato je izraze potrebno ilustrirati s kretnjami (risbe rok in kretenj) in/ali posneti tolmačeve kretnje na video, kar je v knjigi lahko dostopno na priloženi zgoščenci ali preko QR kode, ki je natisnjena v knjigi (Kermauner 2020). Kodo je mogoče odpreti z aplikacijo Slovar slovenskega znakovnega jezika in si ogledati vsebino, ki jo na videu odkreta tolmač. Besedišče teh knjig naj ne bo preveč kompleksno in abstraktno, s čim manj prenesenimi pomeni, saj je zaradi drugačnega usvajanja pomena besed besedni zaklad SZJ manjši (Gaber Korbar in Gaber 2018).

Tako prilagojene knjige so namenjene bralcem z okvaro sluha, katerih primarni jezik je SZJ. Zanimive pa so tudi za slišče, saj se tako spoznavajo s tem načinom sporazumevanja.

Prilagojene ilustracije

Ilustracije so lahko poenostavljene, brez motečih podrobnosti, lahko so prilagojene v tipen način, lahko pa jih tudi prilagodimo z uporabo živih, fluorescentnih, bleščečih se barv. Možna je kombinacija vseh treh načinov. Poenostavljene ilustracije so navadno testirane s skupinami uporabnikov z motnjami v duševnem razvoju (MDR) ali z bralci z okvaro vidne funkcije, saj pri pripravi gradiv za bralce s PP velja načelo ‚Nič za nas brez nas!‘

Tipne slikanice

Tipne slikanice so posebej načrtovane slikanice, prilagojene tipni zaznavi. Navadno so sestavljene iz krajšega besedila in ilustracije. Besedilo v taki slikanici je navadno v povečani pisavi ter brajici. Ilustracije so narejene na različne načine in z različnimi tehnikami, vsem pa je skupno, da jih je mogoče otipati (Kermauner 2020). Pri pripravi izhajamo iz osnovnih razlik med vidom in tipom (Claudet 2009) in upoštevamo določena pravila. Ilustracije očistimo vseh nepotrebnih podrobnosti, torej je količina informacij na njih manjša. Metodično in didaktično jih prilagodimo starosti otroka (Brvar 2000). Z novimi tehnologijami tiskanja lahko dodamo tudi vonje.

Primarno so namenjene bralcem s slepoto, so pa uporabne tudi za bralce z disleksijo, ADHD-jem, motnjami avtističnega spektra, MDR, vsekakor pa tudi ostalim, saj vzpodbujajo veččutno zaznavanje.

Ilustracije z živimi, bleščečimi materiali so lahko tudi tipne oziroma kombinirane. Primerne so za bralce z okvaro vidne funkcije, ki jim z močnimi barvami pritegnemo pozornost.

Prilagojena knjižna gradiva v splošnih knjižnicah v Sloveniji

V Sloveniji izide relativno malo prilagojenega gradiva. Založbe, ki so se lotile izdajanja prilagojenih knjig, so redke, saj so praviloma take izdaje precej zahtevnejše in dražje od običajne produkcije. Knjižničarji opažajo, da je v zadnjem desetletju zaznati premike predvsem pri izdajah gradiva za osebe z okvaro vida

– pri čemer prednjači Miš založba –, za osebe z disleksijo ter pri gradivu v lahkem branju, za kar ima zaslug predvsem Zavod RISA. Omenili pa so, da morajo obseg nabavljenih izvodov marsikdaj omejevati predvsem zaradi finančnih sredstev, katerih višine trenutno za knjižnice niso spodbudne, tovrstno gradivo pa je običajno zaradi svoje kompleksnosti žal povezano z višjimi cenami nabave.

Prepričani smo, da prav v vsaki knjižnici po svojih zmožnostih skrbijo za bralce s PP, prostor v reviji pa je omejen, zato bomo navedli samo nekaj primerov. Nekaj podatkov dobite tudi v brošuri Kristine Galun Uporabniki s PP, odrasli z motnjami v duševnem razvoju in posebne uporabniške skupine (2018).

Navadno je osebe za komunikacijo z bralci s PP posebej usposobljeno. Npr. v Mariborski knjižnici to področje usmerja posebna delovna skupina, ki je v mnogih letih svojega delovanja razvila sodelovanje s številnimi društvi in organizacijami v svojem okolju. Pri načrtovanju in izvedbi vsebin za bralce s PP povezuje oddelke znotraj knjižnice kot tudi različna invalidska društva in druge ustanove, ki združujejo uporabnike s PP (Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Maribor, Društvo gluhih in naglušnih Podravja Maribor, Sonček – Mariborsko društvo za cerebralno paralizo, Medobčinsko društvo Sožitje idr.). Pri aktivnostih je pogosto sodelovala takratna Služba za mlade bralce, ki je poskrbela za izvedbo pravljicnih ur tudi za odrasle bralce s PP.

Koroška osrednja knjižnica dr. Staneta Sušnika z Raven na Koroškem je glede na okolico, v kateri ne manjka ustanov in uporabnikov, ki jih področje lahkega branja zanima ali pa je to celo med njihovimi temeljnimi dejavnostmi, leta 2022 pridobila naziv Kompetenčni center za lahko branje (Kos 2023). Pred leti so sodelovali v projektu Lahko je brati: razvoj temeljnih usmeritev, metod, didaktičnih gradiv in spremljajočih orodij za lahko branje v Sloveniji, na podlagi katerega so razvili posebno zbirko Berem zlahka. Razdeljena je na podkategorije: brajica, gradivo za osebe z disleksijo, lahko branje, knjige z večjim tiskom, zvočne knjige in slovenski znakovni jezik. Zbirko so zelo pregledno uredili z lahko razumljivimi piktogrami. Znak za lahko branje so si izposodili od Zavoda RISA, znak za disleksijo je mednarodni znak, ostali pa so delo njihovega oblikovalca celostne grafične podobe Jaska Kamburja (Slika 1).

Slika 1:
Zbirka z gradivom za osebe s PP Berem zlahka
Vir: Koroška osrednja knjižnica dr. Staneta Sušnika

Knjižnica Velenje je povzela njihove simbole in z njimi opremila kotiček, ki se imenuje Beremo lažje. Police so polne prilagojenega gradiva, od lahkega branja do tipnih slikanic.

Osrednja knjižnica Celje ima v katalogu navedeno rubriko Knjige, prijazne bralcem z disleksijo.

Knjižnica Logatec uporablja za knjige, ki so prijazne osebam z disleksijo, mednarodni znak za disleksijo (Slika 2).

Slika 2: Knjižna polica v Knjižnici Logatec
Vir: Knjižnica Logatec

Mestna knjižnica Kranj je že pred mnogimi leti ustanovila bogato opremljen Očem prijazen kotiček. Ponujajo komplet lup, računalnik, predvajalnik zvočnih knjig v formatu DAISY, elektronski povečevalnik, samodejni čitalnik in polico s knjigami v povečanem tisku.

V Mestni knjižnici Ljubljana nudijo storitve za osebe z okvaro vida, kot so zvočne (Audibook) in e-knjige (Biblos), knjige s povečanim tiskom in manjšo zbirko knjig v brajici. Prav tako si uporabniki z okvaro vida lahko izposodijo bralnike ter prenosne elektronske lupe (Peeble), s katerimi si v knjižnici pomagajo pri branju besedil, oznak in napisov. Elektronski bralnik inkBOOK Prime omogoča povečavo besedila elektronskih knjig, poleg tega pa si lahko uporabniki povečajo tudi meni in ikone. Dostopnost e-bralnikov lahko uporabniki preverijo v katalogu. V letu 2023 so na spletni strani objavili tudi seznam knjig za slabovidne, ki jih lahko prepoznate po nalepki s simbolom očesa ali očal na hrbitšču (Knjige za slabovidne 2023).

Na oddelku za otroke in mladino Knjižnice Domžale so posebej označene knjige, ki so primerne za bralce z disleksijo. Najti jih je mogoče v Vodniku za lažji izbor knjig, ki pomaga pri iskanju knjig glede na žanr (Slika 3). Sami znaki so tudi na knjigah (Petravič 2020).

Slika 3: Knjižna polica s knjigami, prilagojenimi za osebe z disleksijo, in vodnik za lažji izbor knjig
Vir: Knjižnica Domžale

Domžalska knjižnica je tudi primer dobre prakse pri prilagajanju prostora osebam z motnjo avtističnega spektra. Imajo kotičke za mirno branje s taktilnimi igračkami in vrečami za sedenje, pridušeno razsvetljava, alternativne pravljčne ure, pri katerih je sprehajanje naokrog, ležanje med branjem, skakanje od navdušenja ipd. dopustno ali vsaj določene ure, ko je to v knjižnici dovoljeno (Janžekovič 2020).

Knjižnica Sevnica ima na oddelku za cicibane kotiček, kjer se nahaja nekaj lažje berljivega leposlovnega gradiva. Gradivo je tudi na drugih oddelkih, ima pa posebno oznako na hrbtu – rdečo nalepko. Tako gradivo lažje in hitreje najdemo na policah. Poleg tega si lahko uporabniki izposodijo tudi bralna ravnila za pomoč pri branju.

Knjižnica Srečka Kosovela v Sežani je že pred časom postavila knjižno omaro z avtorsko oblikovanim znakom Nekaj posebnega. Na policah najdemo prilagojeno literaturo za otroke z okvaro vida, tipanke, povečan tisk, lahko branje itn.

Večina slovenskih knjižnic nudi bralcem s PP oprostitev plačila članarine, po dogovoru pa lahko nudijo brezplačno pomoč ob obisku knjižničnih prostorov in prireditvev v knjižnici, organizirajo skupinski ali individualni ogled knjižnice, željam oseb s PP prilagodijo izposojevalni rok, omogočajo pošiljanje gradiva po pošti. Knjižnica Nova Gorica omogoča storitev Knjiga na dom, ki je namenjena vsem, ki ne morejo fizično obiskati knjižnice (gibalna oviranost, težja bolezen, starost ...), podobno Knjižnica Domžale – storitev Knjižnica na obisku, prav tako pa tudi nekaj drugih knjižnic.

Sodelovanje knjižnic z bližnjimi ustanovami, društvi, zavodi (OŠPP, CUDV, CVIU, VDC ...) in lokalno skupnostjo

Na Portalu splošnih knjižnic je navedeno, da slovenske knjižnice sodelujejo z različnimi invalidskimi društvi, s centri za socialno delo, centri za izobraževanje, usposabljanje in rehabilitacijo ljudi s PP ipd. Nekatere knjižnice invalidskim društvom nudijo brezplačno uporabo prostorov za srečevanje njihovih članov, sodelujejo pri organizaciji posvetov in pri pripravi informacij ter obveščanju članov invalidskih društev o različnih prireditvah (Premagujemo ovire 2023).

Knjižnice izražajo željo, da bi posebne skupine uporabnikov čim bolj integrirali v knjižnične storitve, zato z zavodi in društvi redno sodelujejo; strategije svojega dela zanje pripravljajo usklajeno in glede na njihove potrebe in želje. Naj naštejemo samo nekatere:

Knjižnica Staneta Sušnika Ravne na Koroškem sodeluje z DCR in VDC Ravne ter tudi s CUDV, pri njih enkrat tedensko po eno uro dela prostovoljka iz VDC Ravne, pogosto obiščejo uporabnike v skupinah, pripravijo jim ogled, izobraževalne in ustvarjalne delavnice, bralna srečanja, ali pa preprosto pomagajo pri izboru gradiva. Pridružijo se lahko tudi branju za bralno značko za odrasle Korošci pa bukve beremo, kjer je posebna rubrika Lahko branje. Z dejavnostjo Knjižnica na obisku z različnimi pomagali in pripomočki ter drugimi vrstami omogočanja že od leta 2012 povečujejo dostopnost knjižnice, branja in informacij. Knjižnica je pripravila tudi vodič za obisk knjižnice v lahko berljivem načinu z naslovom Obisk (Slika 4).

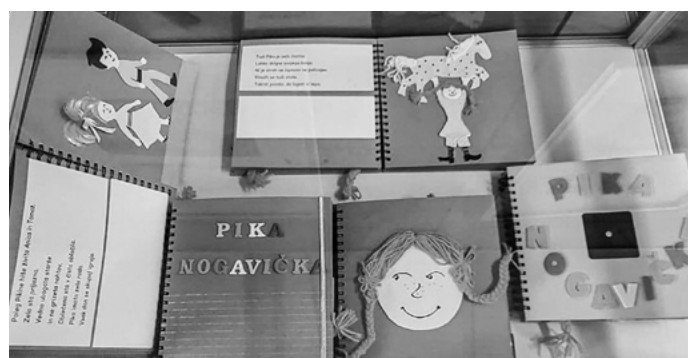

Slika 4: Navodila za obisk knjižnice v lahko berljivem načinu
Vir: domači arhiv

Splošna knjižnica Ljutomer se je povezala s študentkami smeri Inkluzivna pedagogika s Pedagoške fakultete Univerze na Primorskem, dislocirana enota Ljutomer. Organizirala je razstavo pripomočkov za otroke z okvaro vida, predvsem tipne slikanice, ki so bili ustvarjeni za izpit pri predmetu Metode dela s slepimi in slabovidnimi. Pripomočki in tipanke so bile celo sezono razstavljene v knjižnici, zaradi zanimanja javnosti pa se je sodelovanje razširilo še na Sekcijo za ohranjanje kulturne dediščine pri Društvu upokojencev Ljutomer, ki je naredila 10 izvodov avtorske tipanke Jabolko. To so predstavili na več dogodkih, celo v Državnem zboru. V knjižnici poteka tudi več projektov, ki vključujejo bralce s PP, npr. Moder stol v sodelovanju z učenci IV. in V. stopnje PPVI iz OŠ Cvetka Golarja Ljutomer. Sodelujejo tudi z Medobčinskim društvom slepih in slabovidnih Murska Sobota.

Knjižnica Antona Tomaža Linhartaradovljica organizira projekte za senzibilizacijo mladih, npr. Čez ovire do oviranih, razstave v povezavi z osebami s PP, sploh pa je dobro opremljena s prilagojenimi gradivi.

Knjižnica Velenje je s CVIU Velenje v septembru 2023 izdala slikanico Pika Nogavička v lahko berljivem načinu, ki jo je ilustrirala uporabnica Tita Jenko. Ob tem je bilo narejenih tudi nekaj izvodov tipnih slikanic za otroke z okvaro vida (Slika 5).

Slika 5: Pika Nogavička v lahko berljivem načinu in s tipnimi ilustracijami
Aksinje Kermauner in Izidore Lotrič
Vir: domači arhiv

Mestna knjižnica Kranj posveča precej pozornosti uporabnikom s PP, sodeluje z VDC-jem in Centrom Korak, s katerimi imajo bralna srečanja, občasno sodelujejo tudi z Medobčinskim društvom gluhih in naglušnih za Gorenjsko – Kranj – Auris, z Medobčinskim društvom slepih in slabovidnih Kranj pa najmanj enkrat letno pripravijo literarni dogodek in likovno razstavo.

Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper odlično sodeluje z Medobčinskim društvom slepih in slabovidnih Koper ter s študenti Pedagoške fakultete Univerze na Primorskem. Skupaj pripravljajo razstave tipank, pripomočkov in igrač za otroke z okvaro vida, predavanja na temo bralcev s PP, predstavljajo nove izdaje tipnih slikanic v lahko berljivem načinu in njihovih uprizoritev na odru gledališča Koper. Sodelujejo tudi s kolektivom koprskosrednje šole v italijanskem jeziku Pier Paolo Vergerio il vecchio, ki pod vodstvom Ine Sulič že več let izdeluje tipanke in prilagojene igroknjige za otroke z okvaro vida.

Tudi sama društva oseb z različnimi PP dobro sodelujejo s knjižnicami v svojem okolju, npr. Medobčinsko društvo slepih in slabovidnih Nova Gorica je tesno povezano s Knjižnico Cirila Kosmača Tolmin, Goriško knjižnico Franceta Bevka, Lavričevo knjižnico Ajdovščina, Mestno knjižnico in čitalnico Idrija ter Zavodom DOSTOP.

VDC Murska Sobota in Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota sta se povezala v projekt Bralne vezi. Sodelovali so tudi s pokojno pisateljico Karolino Kolmanič, s katero so napisali roman v lahkem branju *Tu je doma ljubezen* in ustanovili Karolinino bralno značko, v kateri je vedno več bralcev.

Kosovelova knjižnica Sežana – kot ena izmed splošnih knjižnic – je leta 2011 v svoj dolgoročni program dela v okviru projekta Zaznamovan sem – berem več vključila Magajnovo bralno značko, poimenovano po lokalnem književniku in psihiatru dr. Bogomirju Magajni ter namenjeno odraslim osebami s PP. Bralna značka ima za cilj ohranjanje bralne pismenosti, ki so jo te osebe že pridobile med svojim vseživljenjskim učenjem.

Knjižnica Mileta Klopčiča Zagorje je že pred leti povezala OŠ dr. Slavka Gruma in VDC v skupen projekt, imenovan Berite z nami. Gre za projekt branja oseb s PP, ki vsako leto osvojijo tudi tako imenovano bralno značko.

Knjižnica Ksaverja Meška Slovenj Gradec se povezuje z Domom starostnikov, kjer imajo v knjižnici veliko podarjenega gradiva, ki ga knjižničarki urejata in prebirata osebami z demenco. V domu poteka tudi Partljičeva bralna značka. Sodeluje tudi s Tretjo OŠ Slovenj Gradec in z društvom OZARA. Knjižničarki z uspehom bereta brezdomcem, priseljencem, npr. bralne ure za uporabnike MOCISA (Šola za izobraževanje odraslih), ki imajo problem z vključenostjo v okolje predvsem zaradi jezika. Začeli so obiskovati tudi uporabnike Stanovanjske skupine Slovenj Gradec – enota CUDV.

Rezultati raziskave Šalomon in Vilar (2018) med uporabniki s PP Valvasorjeve knjižnice Krško kažejo, da je povezava med določenimi institucijami, knjižnico in uporabniki s PP koristna za vse. Uporabniki so razvili pozitiven odnos do knjig in branja, hkrati pa napredovali na različnih področjih v vsakodnevem življenju.

Osebam z okvaro vida in težavami branja je namenjena specialna knjižnica Minke Skaberne. Je edina ustanova v Sloveniji, ki za osebe z okvaro vida ter disleksijo prilagaja knjižno gradivo v dostopnih tehnikah (zvočni, brajev in elektronski zapis) ter ga tudi izposoja. Deluje pod okriljem Zveze društev slepih in slabovidnih Slovenije (ZDSSS) in nosi ime po profesorici Minki Skaberne, ki je svoje življenje posvetila skrbi za slepe in s svojim ženskim krožkom prepisala veliko knjig v brajico. Poleg prostora, namenjenega hrambi gradiv in izposoji, so v knjižnici tudi sodobni zvočni studii, galerija, prireditveni prostor in čitalnica (Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne 2020). Knjižnica ima svoj sedež v Ljubljani, zato izposojajo gradivo tudi po pošti.

Specialna knjižnica Minke Skaberne je izjemna ustanova, vendar je dolgoročni cilj inkluzije, da bi svojim uporabnikom lahko nudila čim večji nabor njim prilagojenih gradiv prav vsaka splošna knjižnica. Raziskava avtorjev Zaviršek in Kačič (2017) kaže, da so intervjuvanci s PP, ki dostopajo do splošnih knjižnic, z njimi praviloma zelo zadovoljni in da v Sloveniji obstaja kar nekaj knjižnic, ki so dostopne in senzibilizirane za potrebe ljudi z ovirami. V omenjeni raziskavi se je pokazalo, da tisti z večjo možnostjo izbire (in predvsem mlajši ljudje) raje izberejo knjižnico v lokalnem okolju ali knjižnico, ki je zanje lažje dostopna, kot specialno knjižnico (prav tam).

Usposabljanje strokovnega knjižničarskega kadra in izobraževanje javnosti

Knjižnice sodelujejo tudi v različnih domačih in tujih projektih, ki omogočajo sredstva za nabavo pripomočkov, IKT orodij za njihove bralce s PP ter nudijo usposabljanje zaposlenih v knjižnicah, npr. Tech.Library (2020). Projekti dolgoročno vplivajo na strokovni razvoj knjižničnega osebja na področju metodologij IKT, hkrati pa spodbujajo večjo vključenost v knjižnice ter izboljšujejo ključne storitve, namenjene bralcem s PP. Organizirajo predavanja za izobraževanje svojih uslužbencev in javnosti o bralcih s PP. Splošne knjižnice Dolenjske, Bele krajine in Posavja na primer pripravljajo strokovna predavanja, med drugim tudi o disleksiji in sindromu Helen Irlen oziroma skotopičnem sindromu (2021). Tudi Strokovne srede, ki jih že od leta 1972 organizira Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva, so večkrat namenjene usposabljanju knjižničarjev na to temo (Pionirska 2023).

Tako so knjižnice vpete v organizacijo raznih posvetov, simpozijev in izobraževanj na temo vključenosti bralcev s PP. Npr. Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto in Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne sta s partnerji leta 2022 pripravili spletni strokovni posvet z naslovom Inkluzivnost splošnih knjižnic: Dostopnost knjižničnega prostora (2022).

Mestna knjižnica Ljubljana in Pionirska sta spomladi 2023 organizirali osrednji simpozij Posebne knjige – Posebne zgodbe, kjer so se predavatelji poglobili v skrb za bralce s PP. Vsako leto izide tudi priporočilni seznam mladinskih knjig, ki ga tradicionalno pripravlja Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva, kjer so poleg ostalih knjig izpostavljene tudi prilagojene knjige za bralce s PP, npr. Jamnik in Picco (2011).

Zavod RISA, temeljna organizacija, ki v Sloveniji skrbi za priredbe besedil v lahko berljiv način, je v sklopu projekta Lahko je brati, ki se je izvajal v sodelovanju z Univerzo v Mariboru, Zvezo Sožitje, Inštitutom Integra, s Koroško osrednjo knjižnico in z Društvom Labra, priredila kar nekaj izobraževanj, nastali pa so tudi slovenski znak za lahko branje, trije priročniki za pisanje besedil v lahkem branju, slovar lažjih sopomenk in baza fotografij za podkrepitev besedila, ki so prilagojene slovenskemu kulturnemu okolju (Lahko branje je težko pisanje 2018). Vse je prosto dostopno na strani www.lahkojebrati.si.

Lahko branje je kot izbirni predmet umeščen v predmetnik na drugi stopnji magistrskega študijskega programa druge stopnje Inkluzija v vzgoji in izobraževanju na Pedagoški fakulteti Univerze Maribor. Predmet je pionirsko uvedla red. prof. dr. Dragica Haramija.

Tudi slovenske organizacije, ki so povezane s kulturo, ne pozabljajo na bralce s PP: Javna agencija za knjigo Republike Slovenije je v preteklih letih dvakrat razpisala projekt ViA – Vključujemo in aktiviramo. Angažirali so znane slovenske književnike, da so širili bralno kulturo med različnimi skupinami oseb s PP, obsojenci, osebami s težavami v duševnem zdravju, odvisniki ipd. Vključeni so bili razni zavodi, centri, organizacije po vsej Sloveniji. Projekt je dal izjemne rezultate.

Društvo Bralna značka Slovenije – Zveza prijateljev mladine Slovenije že ves čas podpira sodelovanje s šolami s prilagojenim programom, centri za usposabljanje, vzgojo in izobraževanje, zavodi. Nekatere bralne značke, prilagojene bralcem s PP, so Polževa (Štajerska), Karolinina (Murska Sobota), Pivkova (Ptuj), Magajnova (Sežana) itn., seveda pa se lahko te skupine z določenimi prilagoditvami priključijo tudi običajnim bralnim značkam (Pikina bralna značka – vsa Slovenija) in pa različnim projektom, npr. Berite z nami (Trbovlje).

V projektu Medgeneracijsko branje Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS in Javne agencije za knjigo RS so že tri osnovne šole s prilagojenim programom, ki skozi vse šolsko leto posvečajo zelo veliko pozornost branju, berejo s svojimi učenci, vabijo upokojene sodelavke, Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS pa jim pomaga s slikanicami. S projektom se letos vključujejo v vseslovensko akcijo »Pokloni čas, polepšaj dan«, ki ga je skupaj s partnerji zasnoval NIJZ. Akcija se pridružuje Nacionalnemu mesecu skupnega branja.

Vse več pa je tudi osnovnih šol po Sloveniji, ki vsaj po eno srečanje namenijo medvrstniškemu branju svojih učencev otrokom s PP.

Bralno društvo Slovenije je večkrat organiziralo posvete na temo bralcev s PP, npr. Branje na stičišču, Tudi mi beremo, Branje združuje (Bralno društvo Slovenije 2021).

Slovenska sekcija IBBY, Mednarodne zveze za mladinsko književnost, tesno sodeluje s svojo matično organizacijo in izbira najboljše slovenske knjige za bralce in o bralcih s PP. Izbor teh knjig je razstavljen na sejmu otroških in mladinskih knjig v Bolgini ter po drugih sejmihi na svetu in uvrščen v IBBY dokumentacijski center (IBBY Documentation Centre of Books for Disabled Young People) v centralni knjižnici v Torontu, ki zbira najboljše knjige za otroke s PP po vsem svetu (IBBY Slovenija 2021).

Zaključek

Po kratkem pregledu nekaterih dejavnosti, ki jih izvajajo knjižnice za izboljšanje bralne pismenosti oseb z bralnimi težavami, lahko zaključimo, da nastaja nova vrsta pismenosti, ki vključuje in spoštuje različne poglede na svet ter načine spoznavanja. Širi se razumevanje, da imajo drugi ljudje različne in morda enako veljavne poglede na svet. Udejanja se filozofija kulturnega pluralizma, ki omogoča slovenski družbi, da poskrbi za svoje najbolj ranljive posameznike tudi na področju dostopa do vsakršne pisane besede. Pozitivni učinki se kažejo na področju bralne pismenosti vseh uporabnikov, njihove bralne kulture, knjižnične vzgoje, pa tudi vzgoje srca.

Za pomoč pri informacijah se najlepše zahvaljujem Darji Lavrenčič Vrabec Mestne knjižnice Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva, Tilki Jamnik; Maji Logar in Dragani Lujč iz Mariborske knjižnice; Damjani Mustar iz Mestne knjižnice Kranj; Jelki Kos iz Knjižnice Staneta Sušnika Ravne na Koroškem; Silvestru Vogrincu iz OŠ Ljudevita Pivka Ptuj; Darji Hribernik in Alenki Obretan Mestek iz Knjižnice Ksaverja Meška Slovenj Gradec.

Viri in literatura

- Andreja Albreht, Zupanc, M., Pajk, D., Kutin, J., Gavran, K. in Andreja Zapušek Černe, A. (2016): *Inkluzivno oblikovanje in dostop do informacij: Priročnik: V okviru načrtovanja in graditve objektov v javni rabi*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanja.
- Bag Books, 2013. <http://www.bagbooks.org/>. Splet. Dostop 5. 9. 2013. Blinda – mobilna avdio knjižnica (2022) <https://www.zveza-slepih.si/2022/06/blinda-mobilna-avdio-knjiznica/>
- Bralno društvo Slovenije, 2021. https://bralno-drustvo.si/zborniki_bds/. Splet. Dostop 8. 10. 2023.
- Roman Brvar, 2000: *Geografija nekoliko drugače. Didaktika in metode pouka geografije za slepe in slabovidne učence*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Philippe Claudet, 2009: *Maintenant je sais ce que blanc veut dire*. Dijon: Les Droits Que Révent, collection Corpus Tactilis.
- Detheridge, T. in Detheridge, M. (2002). *Literacy Through Symbols*. London: David Fulton Publishers.
- Doktor Aksinja Kermauner o disleksiji in skotopičnem sindromu, 2021. <https://www.nm.sik.si/si/aktualno/detajl?id=4977>. Splet. Dostop 13. 11. 2023.
- Veronika Gaber Korbar in Mateja Gaber, 2018: *Spoznajmo gluhe*. Ljubljana: Društvo ustvarjalcev Taka Tuka.
- Kristina Galun, 2018: *Uporabniki s posebnimi potrebami, odrasli z motnjami v duševnem razvoju in posebne uporabniške skupine*. Domžale: Knjižnica Domžale.
- Bojana Globačnik, 2009: Zgodnja obravnava in posebne potrebe. Vzgoja in izobraževanje, 11/5–6, 32–36.
- Jožef Gregorc, Mateja Jenčič, Marija Jeraša, Marija Repe Kocman, Tatjana Murn, Blaž Pavlin in Tomaž Wraber 2016: Standard slovenske brajice. <http://brajica.splet.arnes.si/files/2015/02/Brajica-3.0.pdf>. Splet. Dostop 15. 9. 2023.
- Marijana Grosman, 2003: Pomen branja za posameznika in širšo družbo. V: M. Blatnik Mohar (ur.) *Beremo skupaj. Priročnik za spodbujanje branja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dragica Haramija, 2017: Lahko branje. V: Jesenšek, M. (ur.). *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo: ob 80-letnici Jožeta Lipnika*, Mednarodna knjižna zbirka Zora, 199, (296-314). Maribor: Univerzitetna založba.
- Dragica Haramija in Tatjana Knapp, 2019: *Lahko je brati: Lahko branje za strokovnjake*. Podgorje pri Slovenj Gradcu: Zavod RISA.
- Jerneja Herzog in Aksinja Kermauner, 2022: *Vidiki transformacije umetniških del v veččutno obliko*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
- Sonja Hojkar, 2021: *Prilagoditev projekta radovljiške knjižnice po meri slepih in slabovidnih oseb*. Magistrsko delo. Koper: Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem.
- IBBY Slovenija, 2021. <https://ibby.si/ibby-mednarodna-sekcija>. Splet. Dostop 8. 10. 2023.
- Inkluzivnost splošnih knjižnic: Dostopnost knjižničnega prostora*, 2022. https://www.knjiznice.si/wpcontent/uploads/2022/05/SIKNM_Inkluzivnost_splosnih_knjiznic_20220517.pdf. Splet. Dostop 1. 9. 2023.
- Tilka Jamnik in Kristina Picco, 2011: Knjige za mlade bralce s posebnimi potrebami. V: *Geneze – poti v bistroumne nesmisle, Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig*. Ljubljana: Mestna knjižnica. 7–11.
- Nina Janžekovič, 2020: Poti od knjižnice do otrok s posebnimi potrebami (gluhota, avtiščne motnje). Strokovno srečanje *So knjižnice dostopne*, 19. 11. 2020. http://dbl.splet.arnes.si/files/2020/12/Poti_do_knjiznice.pdf. Splet. Dostop 15. 9. 2023.
- Aksinja Kermauner, 2017: Knjiga v škatli (Knjiška) kot pripomoček za spodbujanje branja pri nekaterih skupinah otrok s posebnimi potrebami. V: *1. mednarodna znanstvena konferenca Vloga inkluzivnega pedagoga v vzgoji in izobraževanju*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Aksinja Kermauner, 2020: Rada bi brala, pa ne vidim! Rad bi bral, pa ne razumem! *Zvon*, 23/6. 59–63.
- Aksinja Kermauner, 2013: Tipne slikanice za slepe kot univerzalni pripomoček razvijanja bralne pismenosti. V Veronika Rot Gabrovec (ur.), *Tudi mi beremo*, 34–38. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Aksinja Kermauner, 2014: Umetnost za vse. *Revija za elementarno izobraževanje*, 7/3/4. 17–31.
- Aksinja Kermauner, Jerneja Herzog in Maja Logar, 2020: Inkluzija tudi v otroški literaturi za slepe. *Šolska knjižnica* 1/29. 4–21. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Knjige za slabovidne, 2023. <https://www.mklj.si/novice/knjige-za-slabovidne/>. Splet. Dostop 13. 11. 2023.
- Knjižnica slepih in slabovidnih Minke Skaberne, 2020. <https://www.kss-ess.si/knjiznica/>. Splet. Dostop 15. 9. 2023.
- Jelka Kos, 2023: Prvo leto delovanja Kompetenčnega centra za lahko branje v Koroški osrednji knjižnici. <https://blog.cobiss.si/2023/07/26/prvo-letno-delovanja-kompetencnega-centra-za-lahko-branje-v-koroski-osrednji-knjiznici/>. Splet. Dostop 20. 9. 2023.
- Marko Snoj, 2019: *Slovenski etimološki slovar*. https://www.google.si/books/edition/Slovenski_etimolo%C5%A1ki_slovar/nvCADwAAQBAJ?hl=sl&gbpv=1&printsec=frontcover. Splet. Dostop 5. 9. 2023.
- Andreja Krivic, 2008: Čutim, vidim zmorem ... Prostor tudi za slepe in slabovidne. Ljubljana: Študentska založba.
- Eva Križnik, 2020: *Prilagojena slikanica kot pomoč pri opismenjevanju otrok s posebnimi potrebami*. Magistrsko delo. Koper: Pedagoška fakulteta Univerze na Primorskem.
- Lahko branje je težko pisanje, 2018. <https://www.rtvsllo.si/dostopno/clanki/lahko-branje-je-tezko-pisanje/508382>. Splet. Dostop 5. 10. 2023.
- Lebarič, N., Darja Kobal Grum in Kolenc, J. (2006). *Socialna integracija otrok s posebnimi potrebami*. Radovljica: Didakta d.o.o.
- Library services to people with special needs section, IFLA, b.d. <http://www.ifla.org/lsn> - Splet. Dostop 5. 9. 2023.
- Tatjana Murn, 2013: Vloga brajice v procesu razvoja bralne pismenosti slepih. V: Veronika Rot Gabrovec (ur.): *Tudi mi beremo: Različni bralci z različnimi potrebami*. Zbornik Bralnega društva Slovenije ob 10. strokovnem posvetovanju v Ljubljani. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Nacionalne usmeritve za izboljšanje dostopnosti grajenega okolja, informacij in komunikacij za invalide. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, št. 113/05.

Sonja Pečjak, 2010: *Psihološki vidiki bralne pismenosti*. Od teorije k praksi. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Petra Petravič, 2020: Manj kot minuto za branje. <https://domzalec.si/kultura>. Splet. Dostop 12. 9. 2023.

Pionirska, Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo, 2023. <https://www.mklj.si/pionirska/strokovne-srede/>. Splet. Dostop 8. 10. 2023.

Premagujemo ovire, 2023. <https://www.knjiznice.si/uporabniki/storitve/vkljucevanje-v-druzbo/premagujemo-ovire/>. Splet. Dostop 22. 9. 2023.

Pridem.si, 2015: Prvi dostopni slovenski imenik dostopnih točk. <https://www.pridem.si/>. Splet. Dostop 14. 8. 2023.

Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2022-2029, 2022. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO141>. Splet. Dostop 1. 9. 2023.

Marija Repe Kocman in Nina Schmidt, 2013: Prilagajanje besedil v brajici in povečanem tisku. V: Veronika Rot Gabrovec (ur): *Tudi mi beremo: Različni bralci z različnimi potrebami*. Zbornik Bralnega društva Slovenije ob 10. strokovnem posvetovanju v Ljubljani. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Mojca Lipec Stopar, 2009: Osebe s posebnimi potrebami: *Raznolikost njihovih značilnosti kot mera raznolikosti njihovih potreb*. V: Rajka Bračun Sova (ur): Dostopen muzej. Smernice za dobro prakso. Ljubljana: Skupnost muzejev Slovenije.

Vinko Skalar, 2002: Integracija, inkluzija v vrtcu, osnovni in srednji šoli. Prispevki za strokovni posvet, 56–72. Nova Gorica: Zveza pedagoških delavcev Slovenije.

Smernice za lažje berljivo gradivo, 2007. <https://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-54-sl.pdf>. Splet. Dostop 12. 8. 2023.

Smernice za lažje berljivo gradivo, 2007. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Marko Snoj, 2019: *Slovenski etimološki slovar*. <https://www.google.si/books/edition/Slovenski-etimolo%C5%A1ki-slovar/nvCADwAAQBAJ?hl=sl&gbpv=1&printsec=frontcover>. Splet. Dostop 5. 9. 2023.

Stockholmska deklaracija EIDD. 2008. Stockholm: Evropski inštitut za oblikovanje in invalidnost.

Strokovno srečanje *So knjižnice dostopne*, 19. 11. 2020. http://dbl.splet.arnes.si/files/2020/12/Poti_do_knjiznice.pdf. Splet. Dostop 15. 9. 2023.

Anja Šalamon in Polona Vilar, 2018: Pregled in predstavitev dela z uporabniki s posebnimi potrebami v Valvasorjevi knjižnici Krško. *Knjižnica*, 62/3. 97–119.

Tech.Library, 2020: TechLibrary (tech-library.eu). Splet. Dostop 12. 9. 2023.

What are symbols? B.d. <https://www.widgit.com/symbols/what-are-symbols.htm>. Splet. Dostop 5. 9. 2023.

Zakon o dostopnosti spletišč in mobilnih aplikacij, 2018. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7718>. Splet. Dostop 14. 8. 2023.

Zakon o izenačevanju invalidov (ZIMI), 2010. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4342->. Splet. Dostop 1. 10. 2023.

Darja Zaviršek, Marino Kačič, Gašper Krstulović, Ana M. Sobočan, 2017: Senzorno ovirani in osebe z ovirami na področju branja pri dostopanju do bralnega gradiva v specialni in splošnih knjižnicah v Sloveniji. *Knjižnica*, 60/4. 33–54.

BARBARA HANUŠ

Vloga revij – med tiskanimi in digitalnimi vsebinami

Kakovostna revija za otroke in mladino je odličen vir kratkih besedil in dobrih ilustracij ter fotografij. V času, ko mladi vedno pogosteje zanimive vsebine najdejo na spletu, ni lahko obdržati zanimanja bralcev za tiskana gradiva. V članku opisujemo zlasti pomen revij *Cicido* in *Ciciban* ter primerjamo njuno vlogo nekoč in danes. Informacije o tem, kako novi mediji vplivajo na periodiko in njihovo delo, smo pridobili tudi od glavnih in odgovornih urednikov drugih revij, ki izhajajo v Sloveniji in v zamejstvu. Odgovarjamo na vprašanje, zakaj digitalno gradivo ne more nadomestiti tiskanega, članek pa zaključujemo z mislijo, da je potrebno otroke in mladostnike spodbuditi k branju obsežnejših besedil in k poglobljenemu branju. Tako kot branje besedil v berilih mora biti tudi branje kratkih besedil v revijah odskočna deska za branje daljših in zahtevnejših besedil.

A quality magazine for children and teenagers is a richest source of short texts, good illustrations and photographs. In times when young readers are increasingly likely to find interesting information on the web, it is all but easy to retain the interest of readers for printed materials. The article highlights the importance of the magazines Cicido and Ciciban by comparing their present and past roles. The information on the impact of new media upon periodicals was also acquired from editors of other magazines, published in Slovenia and abroad. The article answers the question of digital materials not being able to replace printed texts, concluding with the appeal to stimulate children and teenagers to reaching for more extensive texts, as well as to in-depth reading. However, short texts in textbooks and magazines should only serve as launching pads to longer and more demanding texts.

Ciciban in *Cicido*

Ciciban je bil ustanovljen leta 1945, *Cicido* izhaja od septembra 1998.

Čeprav sta reviji namenjeni predšolskim otrokom in učencem prvega triletja, opozarjata na vse teme, ki jih v sodobnem svetu ne smemo spregledati. To so predvsem medčloveški in medkulturni odnosi, a tudi uničevanje okolja, družbena razslojenost in potreba po spoštovanju človekovih pravic. Vse to je prisotno v leposlovnih in poučnih besedilih.

Kakovostna poučna literatura poleg znanja razvija tudi vrednote, kot so spoštovanje narave ter cenjenje človekovih izumov in dosežkov. S poučnimi besedili spodbujamo radovednost otrok in njihovo čudenje.

Ob poslušanju in branju otroci bogatijo besedišče. Posebej pomembne so kakovostne ilustracije in fotografije. Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja in Kaja Hacin Beyazoglu v knjigi *Skupno branje odraslih in otrok* (2022, 75) poudarjajo: »Za učenje novih besed je priporočljivo, da te niso vključene le v besedilo, ampak so prikazane tudi na ilustracijah, saj se otrok tako z njimi sreča v več različnih kontekstih in se jih zato lažje nauči.«

O začetkih *Cicibana* in o tem, zakaj je *Ciciban* še vedno živ in zanimiv za nove in nove generacije, je Sonji Merljak pripovedovala Slavica Remškar, ki je bila glavna in odgovorna urednica revij *Cicido* in *Ciciban* od leta 2000 do leta 2018 (Merljak, 2014): »V zadnjih dveh desetletjih, po spremembi družbenega sistema, so se *Cicibanu* pridružile mnoge revije. Tekmovati mora tudi s sodobnimi elektronskimi napravami. A vendar ljubezen do *Cicibana* med otroki vztraja tudi v časih, ko bolj gledajo in poslušajo, kot berejo. Svet se je spremenil, a nekatere stvari so ostale iste. Otroci so takšni, kot so bili. Radi imajo izštevanke, uganke in uspavanke. V svojih igračah še vedno vidijo živa bitja in deloma tudi sebe. Kot take jih je dojemala legendarna soustanoviteljica *Cicibana*, pisateljica Kristina Brenkova ...«

Slavica Remškar je v prispevku ob sedemdesetletnici revije poudarila (Merljak, 2014):

Kristina Brenkova, snovalka koncepta revije od njenega prvega dne, je kot psihologinja in doktorica pedagogike dobro poznala otroško dušo. Vedela je, da imajo otroci radi živost in barve, zato je poskrbela, da je bila že prva številka revije v barvah, kar je bilo leta 1945 res nenavadno. To je bila tedaj edina revija, ki je imela to prednost. Barve so takrat uvozili celo iz Madžarske. Brenkova je vedela, da je otrok bitje, ki zelo globoko občuti umetnostna besedila in umetniško sliko; da ga oboje močno oblikuje. Pravila je, da je treba za otroke izbirati s pinceto in ne z lopato vanj metati stvari. S to prefinjenostjo in spoštljivostjo je razmišljala o vsem, kar naj bi jim dali, takrat in tudi kasneje.

Revija *Ciciban* bo leta 2024 vstopila v osemdeseti letnik izhajanja. Družbene razmere se spreminjajo, temeljna naloga revije *Ciciban* pa ostaja taka, kot jo je določila že prva urednica in ustanoviteljica revije Kristina Brenkova: izdajati kakovostna besedila, obogatena s kakovostnimi ilustracijami.

Pomen otroških revij strokovnjaki izpostavljajo tudi danes. Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja in Kaja Hacin Beyazoglu v knjigi *Skupno branje odraslih in otrok* (2022, 60) pišejo:

Del kakovostne literature za otroke so tudi otroške revije. V njih so na enem mestu združena raznolika besedila različnih zvrsti in žanrov, krajše zgodbe, pa tudi vsebine, ki predvidevajo, da je otrok pri branju aktiven. Hkrati revije bolj kot knjižne izdaje odgovarjajo na časovni kontekst in trenutno dogajanje v otrokovem okolju, tematsko so aktualne in sodobne, kar otrokom lahko pomaga, da preko literature razumejo tisto, kar se jim v življenju dogaja (prvi šolski dan, počitnice). Zaradi navedenih prednosti so otrokom revije zanimive in jih radi berejo. Hkrati lahko različne vsebine staršu pomagajo pri vključevanju otroka v skupno branje.

Vlogo staršev in njihovo izobraževanje, kaj je kakovostna otroška literatura, je izpostavila že Slavica Remškar (2003, 96): »Raznovrstnost in izbranost leposlovnih besedil v naših revijah bogati tudi odraslega, ki je otrokov vodnik po reviji. Pri ostrenju literarnega okusa ne pomagajo prav dosti predpisani sezname knjig. Da bi dobro knjigo, dobro leposlovno besedilo začutili sami, pomaga le veliko branja.

Odraslemu, ki bere z otrokom, je v pomoč, enako kot pri vrednotenju ilustracij, pozorno opazovanje otroških odzivov na različna besedila.«

Otroške revije imajo torej dvojnega naslovnika, saj otrok še ni samostojen bralec in potrebuje ob sebi odraslega. Včasih so to starejši bratje in sestre, večinoma pa starši, stari starši, vzgojiteljice, učiteljice ... *Ciciban* je dolgo opravljal vlogo dodatnega učnega gradiva. Ob posodobitvi učbenikov in vedno bolj izpopolnjenih učnih kompletih je to vlogo izgubil, še vedno pa lahko pomaga pri uresničevanju ciljev učnega načrta. Vemo, da cilje lahko uresničimo ob različnih besedilih. V *Cicibanu* najdemo bogat izbor literarnih zvrsti in vrst, zato tudi v razredih pogosto posežejo po teh besedilih. Odzivi učiteljc kažejo, da revijo redno uporabljajo pri izvajanju dodatne strokovne pomoči in pri delu z učenci priseljenci.

Isto starostno stopnjo kot *Ciciban* pokriva tudi *Cici zabavnik*. V reviji ni leposlovja, otrokom prinaša ugankarske in logične naloge.

Med učbeniki in revijami

Kot avtorica beril za prvih pet razredov devetletke sem se posvečala tudi razumevanju vloge beril. V enem izmed svojih prispevkov sem izpostavila, da je bil cilj avtorjev beril pripeljati učence od berila h knjigam (Hanus, 2003, 7):

Berilo ni učbenik za urjenje tehnike branja, ampak učbenik za spoznavanje književnosti. Ker je besedil več, kot jih bomo prebrali v enem šolskem letu, je berilo namenjeno tudi knjižničarkam za pripravo bibliopedagoških ur in otrokovemu branju v prostem času. Vezno besedilo¹, obarvano zeleno, želi učence motivirati za branje. Otrok se v berilu srečuje z besedili različnih avtorjev in spoznava, da ga nekatera bolj nagovarjajo kot druga. Tako se zave pomena literarnih del. Nekatera ga zabavajo, druga spodbujajo k razmišljanju, tretja poučujejo. Nauči se izbirati besedila glede na svoje razpoloženje in zanimanje.

Tudi kakovostna leposlovna revija želi otroka peljati h knjigam. V berilih so pogosto odlomki, v reviji pa teh ni. A tako kot z besedili v berilu želimo spodbuditi zanimanje še za druga dela avtorjev, katerih dela so objavljena, in za druga besedila, ki obravnavajo isto temo. To spodbujamo v revijah ter na spletu, kjer so objavljene priprave na vzgojnoizobraževalno delo. V *Cicidoju* in *Cicibanu* so sezname priporočenih knjig (za vsako ciciveselošolsko temo jih pripravi Ida Mlakar Črnič), k branju knjig v *Cicibanu* vabi še priljubljeni avtor Boštjan Gorenc Pižama, ki ima svojo rubriko *Pižamova bradna značka*.

Za razumevanje razmerja berilo – revija je pomembno vedeti, da so v berilu objavljena besedila, ki so preizkušena, priznana, nagrajena. Ob sestavljanju beril sem nekaj besedil vzela iz revije, več pa iz knjig. V reviji se imajo priložnost preizkusiti mlajši avtorji, v berilih je prostor za že uveljavljene.

Veliko ciljev, ki jih predvideva učni načrt za posamezne predmete, lahko dosežemo ob delu s *Cicibanom*. Tudi učni načrt za slovenščino je ciljno usmerjen, kar pomeni, da so cilji določeni, učitelji pa so tisti, ki izbirajo, ob katerih besedilih jih bodo dosegali. Revija *Ciciban* prinaša vsak mesec raznolika leposlovna besedila: pesmi, pravljice, zgodbe iz vsakdanjega življenja otrok, dramatizacije, stripe in slikopise.

1 V zadnjem času se je uveljavil izraz didaktično besedilo.

Dobra revija vnese v pouk nov pristop in zanimive vsebine. Učenci z različnimi stili spoznavanja in učenja lahko poiščejo v reviji prispevke, ki jih privlačijo. Kdor se ne bo ustavil na prvi strani, se bo na drugi ali tretji. Branje revije je drugačno kot branje knjige.

V uredništvu *Cicibana* se želimo čim bolj približati potrebam vzgojiteljic in učiteljic in jim ponuditi bogato gradivo za popestritev dela. Kakovostni leposlovnih prispevki, *Cici Vesela šola* in rubrike s področja likovne in glasbene vzgoje ter naravoslovja lahko obogatijo delo v vrtcu in pouk v prvem triletju osnovne šole. Da bi vzgojiteljicam in učiteljicam nazorno predstavili možnosti za obravnavo leposlovnih besedil, poljudnoznanstvenih prispevkov in didaktičnih nalog, pripravljamo pedagoške delavnice *Uporaba Cicidoja* in *Cicibana* v vrtcu in šoli, na spletnih straneh so objavljene učne priprave, zaživel pa je tudi spletno izobraževanje *ciciAkademija*.

Vemo, da imajo vzgojiteljice in učiteljice številne zamisli za ustvarjalno uporabo revij, kljub temu pa so zanje dobrodošle tudi ideje, ki jih slišijo na izobraževanjih. Učne priprave na spletnih straneh so le okvir, ki ga prilagodijo svojim oblikam in metodam dela.

O interaktivnih nalogah, zvočnih posnetkih in animiranih filmih

V uredništvu smo se že zgodaj zavedali, da se učenci učijo tudi ob ekranih. Že leta 2001 sem zapisala (Hanus, 2001, 95): »*Cici Vesela šola je tudi na internetu. Tako otrok spoznava različna komunikacijska orodja (elektronsko pošto, elektronske kartice, tablo za izmenjavo mnenj), rešuje interaktivne didaktične igrice (sestavljanke, pobarvanke, uganke, kvize) in spozna povezave z zanimivimi spletnimi stranmi. Otrok si ob obisku veselošolskih spletnih strani s pomočjo didaktičnih nalog pridobiva novo znanje in uri motorične in računalniške spretnosti. Nauči se ravnati z miško, spoznava tipkovnico in pošilja elektronsko pošto.*«

Veliko kakovostnih zgoščenk s posnetki uglasbene poezije in pravljic ter DVD-jev z animiranimi filmi je bilo izdanih kot brezplačna priloga revij *Cicido* in *Ciciban*. Poslušanje in gledanje posnetkov ne more nadomestiti živega pripovedovanja, lahko pa ga dopolnjuje. Medijska psihologinja Martina Peštaj, ki je sodelovala pri izboru animiranih filmov, poudarja, da so filmi čudovito izhodišče za pogovor, najsi ta izhaja iz prikazanih snovi, tem, otroških odzivov nanje ali povezovanju vidnega z izkušnjami otroka. Pripravila je orodno vrstico za pogovor z otrokom, ki je ob gledanju filma lahko vključena ali izključena. Peštaj (2012) ugotavlja, da so trendi vsebin, ki jih zadnja leta otrokom ponujajo elektronski mediji, usmerjeni v učenje. Ob izdaji DVD-ja *Slon 6* v spremnem besedilu za vzgojitelje in starše zapiše: »*Že šesti DVD SLON, ki prihaja med vas, otrokom zagotovo pomeni privlačno, varno in prijetno učno okolje.*«

V zadnjih letih je zaživel *Cici svet* – spletno zatočišče za najmlajše. Vsebine, ki jih otrok lahko spremlja prek ekranov, so izbrane zelo premišljeno. Vsak mesec je objavljen zvočni posnetek ene pravljice, zgodbe ali pesmi. Vemo, da je trg zvočnih knjig v tujini v porastu, ljudje si želijo poslušati literarna dela med dolgimi vožnjami, mnogi se lažje osredotočijo na vsebino, če jo poslušajo. Med njimi so tudi slabši bralci. Za otroke so zvočne vsebine zelo pomembne, saj z njimi

nagovorimo nebralce. Ker ilustracij ni, spodbujamo otroke, da si ustvarjajo svoje lastne predstave književnih oseb in dogajalnega prostora.

Priljubljena lika zgodb Sebastijana Preglja Medo in Pujsi sta zaživila v kratkih animacijah. Posnetki so dolgi le malo več kot dve minuti, primerni so že za najmlajše otroke. Zgodbe o Medu in Pujsiju redno izhajajo v reviji *Cicido*, izšla je tudi knjiga, zato nam posnetki omogočajo, da otroke opozorimo na tiskano gradivo. Zgodbo poiščemo v reviji. Otroka vprašamo, ali so ilustracije enake kot na animaciji.

Na spletnih straneh so tudi interaktivne naloge. Digitalnim vsebinam se torej ne odrekamo, pomembno pa je, da otroke usmerjamo h kakovostnim vsebinam.

Zakaj ohraniti tiskana gradiva?

Razmislek o razmerju med tiskanim in digitalnim ni nov, članek, ki je izšel ob sedemdesetletnici revije, je imel naslov *Ciciban, revija, zaradi katere otroci za trenutek odložijo tablico*. Merljak (2014) v pogovoru s Slavico Remškar že pred desetimi leti piše:

V času, ko otroci več gledajo in poslušajo, kot berejo, ko si znajo vsako stvar priklikati, ko so manj osredotočeni in ko želijo več hitrih dražljajev, ko hlastajo po nenehnem razburjenju in novih informacijah in ko imajo družine vse manj časa za skupno kratkočasenje, ko vse manj kupujejo knjige in časopise, so tudi *Cicibanove* naklade bistveno manjše. Če je Božo Kos nekoč sanjaril, da bo dosegel magično mejo sto tisoč prodanih izvodov, urednice danes sanjarijo o precej nižji številki.

Naklade časopisov in revij padajo, a njihov pomen za bralno vzgojo otrok je še vedno pomemben. Maja Žugič, glavna in odgovorna urednica revij *Cicido* in *Ciciban* (del uredništva sta še urednica Nana Kisel in urednik Žiga Kosec) in vodja uredništva revij *Mladinska knjiga Založba*, poudarja, da kljub okoliščinam, v katerih tudi odrasli veliko časa preživimo pred zasloni, uredniki revij še vedno oblikujejo vsebine, ki bralce vabijo k branju na papirju. Tiskana naklada vseh šestih revij, ki jih izdaja *Mladinska knjiga Založba*, je 51.700 izvodov. V času vseprisotnih digitalnih tehnologij je to visoka številka in pomembno je, da se zavedamo prednosti tiskanih gradiv in da vemo, kdaj otroke usmeriti k ekranom in kdaj k revijam in knjigam.

Veliko raziskav potrjuje, kako pomemben je za otroke stik s tiskanimi gradivi. Digitalno ne bo nadomestilo tiskanega, to še posebej velja za vse, ki šele usvajajo tehniko branja. Alenka Kepic Mohar (2020, 39) ugotavlja: »*Sodobna tehnologija spreminja načine branja že izkušenih bralcev, njena brezmejna dostopnost pa zaznamuje kognitivni in bralni razvoj otrok, še preden branje postane avtomatizirano dejanje njihovega uma. Zavedanje, da načini in odnos do branja oblikujejo zmožnosti razmišljanja že v zgodnjem razvoju, kliče k širši družbeni ozaveščenosti o pomenu družinskega branja, bralnih navad in prežetosti s knjigami v vsakdanjem življenju.*«

Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja in Kaja Hacin Beyazoglu v knjigi *Skupno branje odraslih in otrok* (2022, 81) primerjajo tiskane knjige in e-knjige. Ugotavljajo, da je izkušnja za bralnim gradivom drugačna. Zanimiva so njihova opažanja glede dotikanja knjige:

Strani e-knjige se obračajo drugače, ilustracije se ne dajo obrniti »na glavo«, saj se ob spremembi lege naprave same ponovno obrnejo, pri nekaterih e-knjigah pa tudi dotikanje ilustracij ni mogoče, saj to vodi v obračanje strani knjige ali v kakšno drugo spremembo na zaslonu. Otrok je zato lahko prikrajšan za izkušnjo dotikanja in kazanja po ilustracijah, ki pa je ena od pogostih interakcij med skupnim branjem otroka in odraslega. Otroci namreč pogosto kažejo na predmete ali osebe na ilustracijah, se jih dotikajo, po njih »tapkajo« ali kaj podobnega, medtem ko odraslim pripovedujejo, kaj se na ilustracijah dogaja, na kaj jih spomnijo itd.

Ko otroci prerastejo *Cicido* in *Ciciban*

Mladinska knjiga za otroke in mladostnike izdaja še reviji *Moj planet* in *Pil*, za starejše *Geo*. Revije izhajajo enkrat mesečno. *Moj planet* je poljudnoznanstvena revija, ki izhaja od leta 2005, namenjena je bralcem, starim od 9 do 15 let. Njena različica za predšolske otroke *Mini moj planet* (2007–2011) oz. *Mali moj planet* (2011–2013) ne izhaja več. *Pil* je začel izhajati kot *Pionirski list* leta 1948, leta 1985 se je preimenoval v *Pil*, leta 1991 v *Pisani list*, leta 2000 se je razdelil na *Pil* in *Pil PLUS*, zdaj izhaja le še *Pil*, ki je namenjen učencem od 5. do 9. razreda.

V drugi številki zbornika *Otrok in knjiga* (prva številka je izšla septembra 1972, druga je bila končana julija 1974 in je izšla leta 1975 – revijo so takrat imenovali zbornik) beremo o vplivu časnikov in časopisov na mladostnike. Že leta 1970 je Rudi Lešnik izvedel raziskavo med učenci od petega do osmega razreda mariborskih osnovnih šol. 800 šolarjev je odgovarjalo na vprašanja, katere časopise so brali in kateri so jim najbolj ugajali. Lešnik (1975, 10) ugotavlja, da je otroške časopise prebiral sorazmerno malo otrok, komaj vsak deseti šolar. »Povedati je potrebno, da je šlo za branje v otrokovem prostem času, torej zunaj šole, pa verjetno niso šteli branja v šoli, ko gre mogoče za *Cicibana* ali *Pionirski list*, zato tako majhno število.« Takrat sta bila *Ciciban* in *Pionirski list* pogosto del učnega gradiva.

V svoji raziskavi je Rudi Lešnik potrdil, da otroci višje izobraženih staršev berejo več kot otroci nižje izobraženih in da je v družinah z boljšimi družinskimi dohodki več časopisov. Tudi danes ekonomski položaj družin vpliva na to, ali je otrok lahko naročnik revije.

Kako se v uredništvu *Mojega planeta* in *Pila* prilagajajo novim razmeram? Urednica *Mojega planeta* Maja Bajželj pravi:

Moj planet ima še vedno veliko naročnikov. Spletne revije za zdaj nimamo, ker vemo, da je branje »papirnat« različice pri starosti 8, 9, 10 ... let zelo pomembno in jih moramo čim dlje zadržati pri tiskani reviji. Prek spleta imamo stalen stik z bralci, ki nam zastavljajo vprašanja za strokovnjake. Odzivamo se na njihove pobude, v reviji objavljamo pisma, ki nam jih pošiljajo. Otroci pišejo dr. Vetku, sporočajo svoje mnenje o reviji in glasujejo za poster. Upoštevamo želje otrok, aktualni smo tudi, ker sledimo letnim časom in dogodkom, ki se tisti mesec zgodijo. Revijo ustvarjajo vrhunske avtorice in avtorji, vsebine bogatijo še kakovostne fotografije in odlične ilustracije priznanih avtorjev, kot sta Damijan Stepančič in Jaka Vukotič. Ugotavljamo, da nas na naši Facebook strani spremljajo večinoma mame in babice.

Sabina Tamše Kozovinc, urednica *Pilove Vesele šole*, je na vprašanje o razmerju med tiskanim in digitalnim poslala naslednji odgovor: »Vesela šola je integralni del *Pila* v svoji 12-stranski tiskani različici, ki je na voljo vsem naročnikom revije

Pil. Na spletu je na voljo v obliki učnih poti, ki so prosto dostopne. Za tekmovanje je pomembno, da imajo učenci dostop do obeh, saj že zaradi narave medija ponujata drugačne informacije o isti temi.«

O aktualnosti revije *Pil* glavna in odgovorna urednica Jana Zirkelbach in urednica Vesele šole Sabina Tamše Kozovinc pojasnita: »Z družbenimi in drugimi aktualnimi temami poskušamo slediti dogajanju v svetu, kulturi in znanosti, oza-veščati mlade in jih spodbujati h kritičnemu mišljenju ter pridobivanju znanja. Verjamemo, da lahko z združitvijo zabavnega učenja in navdušenja nad znanostjo, umetnostjo, tehnologijo, športom ipd. prispevamo k odgovornejši družbi in boljšemu življenju v prihodnosti.«

V zvezi s spletnimi stranmi Jana Zirkelbach navaja:

Pil je že dolgo časa prisoten tako na spletu z bogato spletno stranjo, kjer je poleg predstavitev revije in aktualnih novic kar sedem forumov, kot na vseh družabnih omrežjih, ki jih obiskujejo najstniki. Spletna stran revije *Pil* je najstniški portal, na katerem svoj prosti čas mesečno preživlja več kot 12.000 uporabnikov. Poleg zanimivih in poučnih člankov iz preteklih števil revije *Pil* je na spletni strani kup razvedrilnih vsebin: klepetalnica, forumi, namenjeni izmenjavi mnenj o različnih tematikah, pisanju bloga in zgodb, igracam ter ustvarjanju in reševanju zabavnih testov. V Pilovi knjižnici lahko uporabniki najdejo priporočila za branje, z glasovanjem pa ustvarjajo aktualno glasbeno in knjižno lestvico. Še posebej pomemben del Pilove spletne strani predstavlja Svetovalnica, ki je namenjena pogovoru o težavah in dilemah najstnikov na temo odraščanja. V Svetovalnico lahko pilovci napišejo svojo težavo in dobijo nasvete svojih vrstnikov, kako se z njim soočiti, velikokrat pa jim je v olajšanje že ugotovitev, da s svojimi problemi niso sami. Dnevno pilovci na Svetovalnici objavijo v povprečju 5–10 novih težav. Svetovalnica vsak dan zabeleži med 400 in 500 obiskov in je s tem najbolj obiskana podstran na Pilovi spletni strani. V letu 2022 je Svetovalnica zabeležila skoraj 160.000 spletnih ogledov.

V nadaljevanju glavna in odgovorna urednica revije *Pil* razloži, kako je nastala Svetovalnica:

Svetovalnica je nastala leta 2017, ko smo v uredništvu ugotovili porast stisk, s katerimi so se najstniki obračali na teto Justi, ki pa zaradi omejenega prostora v reviji ni mogla nasloviti vseh težav. V Svetovalnici delujejo prostovoljci – študentje psihologije, ki vsakodnevno bdijo nad objavami in odgovarjajo na najhujše stiske ter najstnike po potrebi usmerjajo tudi k drugim virom pomoči. V pomoč pri odgovarjanju na stiske sta jim obe urednici: odgovorna in spletna urednica revije *Pil*, ki sta po izobrazbi prav tako psihologinji. Zato revija *Pil* tudi v tiskani obliki pogosto obravnava številne psihološke tematike in informacije o njih podaja na najstnikom prijazen, a hkrati strokoven način. Pilovci so otroci in najstniki, stari od 9 do 15 let. Njihove težave so raznolike: od težav v šoli, težav s starši, vrstniki in samopodobo, tipičnih pubertetniških težav do težjih problemov, ki jim povzročajo hude stiske. Težave najstnikov na naši spletni strani jemljemo resno in jih ne podcenjujemo. Posameznike skušamo razvedriti s pozitivnimi in spodbudnimi objavami, rešitev pa ne vsiljujemo, temveč zgolj predlagamo. Spodbujamo reševanje problemov s pogovorom in podpiramo krepitev in skrb za duševno zdravje.

V uredništvu *Pila* se zavedajo tudi pomena spodbujanja branja. »Temu sta namenjeni rubrika *Bralni grižljaj*, ki predstavlja nove izdaje, pa tudi knjige, ki so vedno vredne branja, ter *Zgodba izpod peresa Vinka Möderndorferja*, ki govori o najstniških dogodivščinah. Pilovcem ponujamo tudi avtorski strip, spremljamo gledališke predstave, razstave in druge prireditve, ki so primerne za mladostnike, filmsko produkcijo in glasbene dogodke, tudi tiste, ki niso zgolj popularna glasba. Glasbo dopolnjujemo tudi z glasbenimi legendami.«

Pil berejo tudi srednješolci. Zanimive podatke o branju najstnikov nam nudijo rezultati raziskave PISA. Ker je bila bralna pismenosti v okviru raziskave PISA kot poudarjeno področje merjenja preverjana v letih 2009 in 2018, lahko rezultate bralnih aktivnosti mladih primerjamo.

V raziskavi leta 2018 je sodelovalo 6400 dijakov in dijakinj. Petnajstletniki so poročali, da najpogosteje berejo revije in časopise. A rezultati kažejo na velik upad branja revij in časopisov med leti 2009 in 2018. V letu 2009 je kar 72,6 % vprašanih ocenilo, da berejo revije in časopise večkrat na mesec ali večkrat na teden, leta 2018 je takšnih le še 22,2 %. Še vedno pa je, če primerjamo pogostost branja različnih bralnih gradiv, največji odstotek dijakov, ki večkrat na mesec ali večkrat na teden (torej redno) berejo revije (22,2 %) in časopise (21,0 %), bralcev, ki redno berejo leposlovje je namreč le 18,4 %, tistih, ki berejo knjige, ki niso leposlovje 13,2 %, stripe pa 7,9 %. Šterman Ivančič in Puklek Levpušček (2023) pišeta:

Dijaki in dijakinje so v letu 2018 poročali o precej manj pogostem branju te vrste gradiv: o mesečnem oziroma tedenskem branju revij in časopisov je v letu 2018 v primerjavi z letom 2009 poročalo kar za 50 odstotnih točk manj dijakov in dijakinj, o branju stripov pa za 7 odstotnih točk manj dijakov in dijakinj. Tudi branje knjig, ki niso leposlovje, se je v letu 2018 v primerjavi z letom 2009 zmanjšalo za 3 odstotne točke. Nasprotno pa so dijaki in dijakinje leta 2018 v primerjavi z letom 2009 poročali o nekoliko pogostejšem branju leposlovja (za 3 odstotne točke). Iz mednarodnega poročila raziskave PISA 2018 (OECD, 2019b) je razvidno, da so vse navedene razlike v odstotnih deležih med leti 2009 in 2018 statistično značilne.

Zaradi digitalnega razvoja in novih medijev se branje najstnikov spreminja, tudi revije za njih doživljajo spremembe. Aktualne ostajajo zaradi spletne prisotnosti, pomembno pa je tudi sodelovanje z bralci na družabnih omrežjih. Šterman Ivančič in Puklek Levpušček (2023) kot zaskrbljujočo izpostavljata naslednjo ugotovitev: *»Rezultati iz leta 2018 za Slovenijo kažejo tudi, da je prišlo v primerjavi z letom 2009, ko je bilo branje prav tako poudarjeno področje merjenja v raziskavi, tako pri dijakih kot dijakinjah do upada v uživanju v branju.«*

Zmajček, Mavrica, Galeb, Mladi rod

Podrobno smo opisali uredniško politiko revij, ki jih izdaja Mladinska knjiga. Da bi v prispevek zajeli še mnenja urednikov drugih revij, smo urednicam in uredniku zastavili naslednja vprašanja: Ali zaradi novih medijev revije usihajo? Ali imate spletno varianto revije? Kako skrbite za aktualnost? Pridobili smo odgovore iz uredništev revij *Zmajček*, *Mavrica*, *Galeb* in *Mladi rod*. Vprašanja smo naslovili tudi na urednika literarne revije *Kekec*, Primožu Mušiču, a ni bil dosegljiv.

Revija *Kekec* je namenjena učencem od 2. do 5. razreda OŠ in je edina literarna revija za učence drugega in tretjega triletja osnovne šole z izjemno tradicijo. Revija *Kekec* je nadomestila revijo *Kurirček*. Ta je izhajala med leti 1960 in 1991, nato pa jo je nasledila revija *Kekec*, ki od leta 2015 izhaja kot dvomesečnik.

Revija *Zmajček* izhaja od leta 1994. Njena urednica Urša Krempel odgovarja: *»Naša revija spletne variante nima, na spletni strani objavljamo le fragmente oz. delčke vsebine vsake številke, predstavitev le-te ... kot nekakšno povabilo k nakupu revije. Trudimo pa se biti tudi aktivni na Facebooku in Instagramu. Naši bralci*

so predšolski otroci in otroci prve triade osnovne šole in menimo, da so za njihov razvoj tiskane revije in knjige primernejše, tudi stroka vedno bolj poudarja, da je pomembno omejiti čas, ki ga preživijo pred različnimi zasloni ...«

Revija *Mavrica* je mesečna katoliška revija. Prvič je izšla leta 1967 kot priloga za otroke v verskem listu *Družina*. Kot samostojna revija izhaja od leta 1972. Melita Košir, urednica revije *Mavrica*, meni:

Revije so del bralne kulture, branje pa je v upadu pri otrocih – in pri starših. Predvsem se mi zdi, da otroci in odrasli svoj dragocen čas namesto za dobro branje porabijo za branje rume-nih novic na spletu in za branje zabavnih/lahkih/neumnih vsebin na socialnih omrežjih.

Naša revija *Mavrica* ima spletno varianto – naročniki lahko do nje dostopajo v celoti. Ven-dar se trudimo, da tega ne izpostavljam preveč, saj želimo, da otroci in starši vzamejo revijo konkretno v roke. Ne želimo jih navajati na splet brezgodaj. Zelo zdravo se nam zdi, da otroci držijo v rokah pravo revijo, da so v stiku s pravim, resničnim svetom, da jo lahko večkrat vzamejo v roke, v njej rešujejo, barvajo, pišejo ... Menimo, da spletni svet za naše bralce (najmlajši in otroci do 7. razreda) še ni primeren. V tem starostnem obdobju se morajo namreč najprej ugnezditi v resnični svet – in pri tem so jim knjige in revije v pomoč. Aktualnost revije se zrcali predvsem v vsebini, ki jo ponujamo otrokom. Ob snovanju revije vnaprej in ob pripravi član-kov se vedno vprašamo: kaj naši bralci potrebujejo; kaj iščejo; kakšna vprašanja si zastavljajo; kakšne probleme imajo; kaj jih razveseljuje? Želimo, da je revija *Mavrica* odgovor na njihova iskanja in vprašanja. Da ne bom mačehovska do spleta: socialna omrežja (fb/IG) nam omogo-čajo takojšen in pristen stik s starši naših mladih bralcev, česar smo zelo veseli.

Revija *Galeb* je namenjena širjenju slovenskega jezika in kulture med pripadniki slovenske narodnosti v Italiji. Izhaja od leta 1954. Njena urednica, Maša Ogrizek, pojasnjuje:

Urejanje revije *Galeb* sva z likovnim urednikom Ivanom Mitrevskim prevzela šele letos poleti in sva pravkar sredi ustvarjanja tretje številke. Najino vodilo je ustvariti igrivo, drzno, komunikativno in inovativno revijo za mlade. V reviji so relativno kratki članki, kar je delno povezano tudi z novimi mediji, ki so vsem nam bralcem skrajšali čas, ko zmoremo biti zares zbrani. A sicer je namen revije prav zaobiti digitaliziran svet. Ne želiva si le, da bi bralci *Galeba* sedeli z revijo v roki na tleh dnevne sobe ali nemara celo zunaj, pod drevesom, ampak da bi se je tudi dobesedno fizično lotili. Revija je namreč zasnovana tako, da spodbuja otroke, da primejo v roke barvice in škarje, kaj razrežejo in nalepijo, narišejo in zapišejo. Z rokami. Analogno. Spletno stran revija *Galeb* ima, a je potrebna prenove in posodobitve. Njeno vlogo razumem bolj v smislu PR predstavitev revije, manj kot njeno digitalno razširitev.

Revija *Mladi rod* je revija za pouk slovenščine na avstrijskem Koroškem. Izhaja od leta 1952. Magda Zidej, urednica revije *Mladi rod*, odgovarja: *»Ker se Mladi rod večinoma uporablja kot učni pripomoček med poukom slovenščine, ostaja število naročil konstantno. 3. in 4. šolsko stopnjo na avstrijskih šolah v dvojezičnem območju celo podpira država v tem, da prevzame naročnino. Vsebina so pogostokrat teme iz letnega kroga in avstrijskega učnega načrta. Vpletemo pa tudi aktualne teme, npr. predstavitev spletnih strani in pevcev, pevk in skupin glasbenih lestvic. Na spletni strani vsakdo dostopa do nešteto delovnih listov, zgodb in pesmic zadnjih 15 let v obliki pdf.«*

Če povzamemo mnenja štirih urednic: izstopa mnenje, da je pomembno, da bralce zadržijo pri tiskanih izvodih in jih ne spodbujajo k pretirani uporabi spleta.

Poglobljeno branje

Besedila v revijah lahko zbudijo zanimanje sodobnih otrok in mladostnikov, pomembno pa je, da jih od kratkih besedil v revijah pripeljemo k daljšim v knjigah. Boljši bralni dosežki so povezani z več branja daljših in zahtevnejših besedil.

Šterman Ivančič in Puklek Levpušček (2023) pišeta: »Rezultati analiz podatkov iz leta 2009 so pokazali, da so najvišje bralne dosežke na testu PISA v Sloveniji dosegli tisti dijaki in dijakinje, ki so poročali o pogostejšem branju leposlovja. Branje daljših in kompleksnejših besedil je torej povezano z boljšo bralno kompetentnostjo in je s tega vidika ugodno, da kljub porastu digitalnih informacij ni prišlo do upada v branju daljših leposlovnih gradiv.«

O poglobljenem branju prav letos veliko govorimo, saj je bil v Ljubljani podpisan in na knjižnem sejmu v Frankfurtu predstavljen manifest branja na višji ravni. Z manifestom so želeli opozoriti, da je branje na višji ravni odlično orodje za razvoj analitičnega in kritičnega mišljenja. Direktorica Evropskega združenja založnikov Anne Bergman-Tahon je ob predstavitvi manifesta navedla presenetljiv podatek, da je skoraj četrtina evropske populacije nepismene. V časopisnem članku *Branje je orodje kritičnega mišljenja* (2023) je njena izjava: »Ti ljudje ne zmorejo brati dolgih besedil. Znati brati zapletene tekste pa se mi zdi pomembno v času, ko umetna inteligenca ustvarja na tisoče knjig, pri katerih je treba biti pazljiv glede zanesljivosti informacij.«

Avtorji manifesta želijo opozoriti, da je treba tudi v digitalni dobi negovati branje. V času vseprisotnega klikanja po spletu in branja krajših člankov je vloga revij tudi, da otroke in mladostnike usmerjajo h knjigam. Pregled vsebine revij, ki jih omenjam v članku, pokaže, da so v slovenskih revijah objavljena kakovostna besedila, ki otroke in mladostnike že navajajo na razmislek o prebranem in jih usmerjajo h kritičnemu branju. Temu bo potrebno posvetiti še več pozornosti, saj si želimo, da bi bile revije odskočna deska k zahtevnejšim besedilom.

Zaključek

Barbara Hanuš je pred dvaindvajsetimi leti zapisala (Hanus, 2001, 101): »Otroške revije omogočajo branje različnih besedil, reševanje nalog in opazovanje likovnih podob, zato vplivajo na odnos do branja, razvoj različnih bralnih strategij in spodbujajo k raznovrstnim ustvarjalnim dejavnostim.« Ali to velja tudi danes? Da. Revije imajo tudi v času vseprisotnih digitalnih tehnologij pomembno vlogo pri bralnem razvoju otrok. Danes več posegamo po kratkih besedilih, prav takih je v revijah veliko. Seveda pa je cilj bralne vzgoje tudi poglobljeno branje in zato branje besedil iz revij vzgojitelji in učitelji dopolnimo še z drugimi besedili. Z revijami za najmlajše nagovarjamo starše, usmerjamo jih k dobrim knjigam in k skupnemu branju z otroki. Pokazati jim želimo, kako pomembno je, da otroku berejo in pripovedujejo, da skupaj opazujejo ilustracije in se igrajo. Vsak prispevek je lahko spodbuda za pogovor in za različne dejavnosti. Naslovniki teh revij so tudi vzgojitelji in učitelji. Najstniki so ob odraščanju vedno bolj izpostavljeni novim medijem, zato ni lahko zadržati njihovega zanimanja za tiskano gradivo. Tudi rezultati raziskave PISA 2019 so to potrdili. A mnenje urednic revij za otroke

in mladostnike je, da je pomembno ohranjati tiskane vsebine, saj digitalne vsebine le dopolnjujejo tiskane, ne morejo pa jih nadomestiti.

Literatura

Branje je orodje kritičnega mišljenja (2023). Dnevnik. <https://www.dnevnik.si/1043034237> Splet. dostop 15. oktober 2023.

Barbara Hanuš, 2001: Otroška revija omogoča branje različnih besedil in razvijanje različnih strategij. V *Različne vrste branja terjajo razvijanje različnih bralnih strategij: zbornik Bralnega društva Slovenije* (93–101). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Barbara Hanuš, 2003: *Pouk književnosti ob berilu Besede za vsevede in delovnemu zvezku Poiščimo besede za vsevede*. Ljubljana: DZS.

Barbara Hanuš, 2021: Izbira bralnih gradiv za učence, katerih materni jezik ni slovenščina. V *Otrok in knjiga* 110, 2021, 58–69.

Alenka Kepic Mohar, 2020: V naročju mobilcev in tablic ali izgubljena priložnost, da bi z branjem razvijali otrokovo razmišljanje. V *Otrok in knjiga* 109, 2020, 39–45.

Rudi Lešnik (1975): Časniki in časopisi v otrokovem življenju. V *Otrok in knjiga* 2, 1975, 5–25.

Ljubica Marjanovič Umek, Urška Fekonja, Kaja Hacin Beyazoglu, 2022: *Skupno branje odraslih in otrok*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Sonja Merljak, 2014: *Ciciban, revija, zaradi katere otroci za trenutek odložijo tablico*. V Delo, 17. 10. 2014.

Martina Peštaj, 2012: Otroci se nenehno učijo – tudi iz vznemirljivih animiranih zgodb. V *Zgibanka DVD Slon 6: osem animiranih filmov*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Slavica Remškar, 2003: Reviji *Ciciban* in *Cicido* – vabljujost različnih svetov. V *Beremo skupaj: priručnik za spodbujanje branja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.

Klaudija Šterman Ivančič Melita Puklek Levpušček, 2023: *Branje mladih leta 2009 in leta 2018 ter razlike v branju glede na spol in izobraževalni program*. [https://www.pei.si/ISSN/1581_6044/1-2-2020/1581-6044.31\(1-2\).pdf](https://www.pei.si/ISSN/1581_6044/1-2-2020/1581-6044.31(1-2).pdf) Splet. dostop 15. oktober 2023.

TATJANA PREGL KOB E

Slovenski knjižni ilustratorji

8. DEL

V reviji *Otrok* in knjiga v nadaljevanjih predstavljamo sodobne slovenske likovne umetnike, ki s svojimi ilustracijami pomembno sooblikujejo knjige za otroke in mladino. V tem prispevku namenjamo pozornost ilustratorskim opusom Iveta Šubica, Ivana Mitrevskega in Ane Maraž.

Contemporary Slovene visual artists, significantly co-creating books for children and young readers with their illustrations, have so far been presented in several issues of the Journal of Children's Literature. The current article focuses on the illustration opuses of Ive Šubic, Ivan Mitrevski in Ana Maraž.

Ilustrirana literatura za otroke in mlade bralce le-te aktivno oblikuje in preko njih sooblikuje prihodnost družbe. Glavne junake spremljamo skozi rutino njihovega časa. Povsod v svetu, tudi pri nas. Tako literarna besedila kot spremljajoče ilustracije nastopajo kot ogledalo družbe, torej nam veliko povedo o stanju te družbe v času, ko so nastale. Skoznje skušamo razumeti nekaj, kar ni (več) del naše družbe, a brez česar ne bi bili to, kar danes smo.

Preprostost in neposrednost s primesjo rahlo sproščujočega humornega izraza (tako v besedi kot podobi) razkriva širši družbeni pogled na sočasnost dogajanja. Sodobna vizualna komunikacija je večplastna, likovno nevsiljivo raznovrstna, poučnosti ne postavlja v ospredje, temveč najbolj neposredno vpliva na mladega bralca izza ozadja, simbolno.

Ive Šubic

Na stari domačiji, znani kot Dovjakov mlin, se je slikar, grafik in ilustrator Ive Šubic¹ rodil v rodbino, kjer je podobarstvo navzoče preko dvesto petdeset let. Že

¹ Rodil se je 23. aprila 1922 v Hotovlji pri Poljanah nad Škofjo Loko. Po dveh letih na meščanski šoli v Škofji Loki je nadaljeval šolanje na kiparskem oddelku Državne moške obrtne šole v Ljubljani pod vodstvom kiparja Franceta Kralja in slikarja Gojmirja Antona Kosa (1937–1940). Leta 1940 je pričel s študijem na Akademiji likovnih umetnosti v Zagrebu, a je zaradi vojne po prvem semestru prekinil študij in odšel med partizane. Leta 1941 se je pridružil Cankarjevemu bataljonu, leta 1942 pa je bil udeležen v dražgoški bitki, eni večjih med drugo svetovno vojno na Slovenskem. Leta 1944 je postal vodja grafičnega ateljeja Centralne tehnike CK KPS v Starih Žagah in kasneje istega leta nekaj časa obiskoval partizansko „akademijo“ v Črmošnjicah, kjer se je preizkusil tudi v kiparstvu. Leta 1945 se je vpisal na novo Akademijo upodablajočih umetnosti v Ljubljani, kjer je leta 1948 diplomiral pri Gojmirju Antonu Kosu in Božidarju Jakcu ter leta 1950 zaključil še specialko pri Gabrijelu Stupici. Leta 1956 je postal predsednik Društva

od malega je rad risal, in če je dobil barve, tudi slikal. Melhior Dacar, prvi učitelj risanja na ljudski šoli v Poljanah, ga je pri tem spodbujal. Po zaključeni meščanski šoli je slikar Srečko Magolič pregovoril starše, da so mu dovolili nadaljevati šolanje na Državni moški obrtni šoli v Ljubljani. V tem času je za kmetijo Pri Mraku na Volči pri Poljanah pod mentorstvom Mirka Šubica naslikal prvo fresko in dobil svoje prvo naročilo za ilustracijo pri časopisu *Zvonček*.

Študij v Zagrebu je zaradi začetka druge svetovne vojne prekinil in odšel med partizane. Od jeseni leta 1941 je bil borec Cankarjevega bataljona in Tomšičeve brigade (v boju za Dražgoše), postal je pomočnik mitraljezca in leta 1942 pričel pripovedno nazorno ilustrirati *Tomšičev glas*. Kljub neprestanim bitkam in napotom partizanskega življenja je vsako priložnost izkoristil za portretiranje soborcev in risal podobe vojnih prizorov, kar je še danes dragoceno dokumentarno gradivo. Za časopis *Slovenski pionir* je ilustriral zgodbo *Tonček*, ki pripoveduje v obliki stripa, kar je bilo za tiste čase nekaj izjemnega! Od marca 1943 je pomagal pri graditvi tiskarne Urška 14 v Kočevskem rogu, kjer je takoj pričel tudi z ustvarjalnim delom. O tej izkušnji je kasneje nastala avtorska slikanica *Tiskarna Urška 14* (Borec, Kurirčkova zgodovinska slikanica, 1980), edina, ki jo je sam napisal. Je avtobiografska pripoved o pričetkih delovanja partizanske tiskarne v Kočevskem Rogu, v kateri je tudi upodobil samega sebe. Preprosto, in omejeno predvsem na bistveno, je ilustriral revijo *Slovenski pionir* in oblikoval aktivistične plakate. Tudi osnutek za *Prvo čitanko*, ki ga danes hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije, je v tehniki tuša in akvarela napravil že leta 1943. Od leta 1944 do konca vojne je bil vodja grafičnega oddelka Centralne tehnike CK KPS. V njem so ustvarjali tudi Božidar Jakac, Nikolaj Pirnat in France Mihelič, katerih dela je iz izvirkov prerisoval na ciklostilne matrice, kar je sam jemal kot del učenja pripovednega in grafičnega izraza.

Bil je med tistimi, ki so 9. maja 1945 nasmejani prikoralali po osvobojenih ljubljanskih ulicah, čeprav se je na njegovi kasnejši umetniški poti izkazalo, da je partizansko življenje v njem pustilo globok pečat. Med vojno se je poročil s partizansko ljubeznijo Minko Lipovec, leta 1950 se jima je rodila hčerka Urška. Leta 1955 je v Predmostu pri Poljanah po načrtih Toneta Mlakarja zgradil atelje. Leta 1956 se je s prijateljskima Jožetom Ciuho in Doretom Klemenčičem – Majem odpravil na trimesečno potovanje v Pariz, a se je (ne prav navdušen nad mestom, ki nanj ni naredilo posebnega vtisa) prej vrnil v Ljubljano. Leta 1961 se je drugič poročil in si z ženo Sely de Brea in njeno hčerko Nives v Predmostu pri Poljanah ustvaril dom, kjer se jima je leta 1965 rodila hči Maja. Leta 1979 je v Moderni galeriji v Ljubljani razstavljal na eni pomembnejših razstav tega obdobja *Slovenska likovna umetnost 1945–78*. Leta 1981 je v Poljanah nad Škofjo Loko izdelal fresko za spomenik poljanski vstaji. S svojimi deli se je v Beogradu udeležil velike razstave likovnih umetnikov Jugoslavije na temo narodnoosvobodilnega boja. Leta 1986 je po motivih *Visoške kronike* v prostorih OŠ Poljane ustvaril svojo največjo fresko, pri izdelavi sta mu pomagala slikar Gigo de Brea in hči, akademska slikarka

slovenskih likovnih umetnikov. Med letoma 1961 in 1963 je bil odgovorni urednik *Likovne revije*. Leta 1966/67 je sodeloval pri ustanavljanju Groharjeve kolonije in postal predsednik pododbora Društva slovenskih likovnih umetnikov za Gorenjsko. Leta 1969 je sodeloval pri ustanavljanju Male Groharjeve kolonije. Imel je preko sto samostojnih razstav in mnogo skupinskih, doma in na tujem. Ilustriral je 96 knjig. Redno je objavjal svoje ilustracije tudi v revijah *Ciciban*, *Pionir*, *Pionirski list*, *Kurirček* in *Naša žena*. Med slikanjem v svojem ateljeju je 29. decembra 1989 umrl.

Maja Šubic. Za svoje delo je bil večkrat nagrajen². O njegovem umetniškem opusu je izšla obsežna monografija *Ive Šubic – Slikar Poljanske doline*³ (Modrijan, 2013). Posebej o njegovem ilustratorskem opusu je Loški muzej Škofja Loka leta 2022 ob stoletnici njegovega rojstva pripravil simpozij in prispevke nato objavil v zborniku: *Ive Šubic – Ilustrator in kulturni delavec*, ki je izšel ob prvi⁴ postavitvi razstave v Loškem muzeju Škofja Loka.

Z okupacijo slovenskega ozemlja leta 1941 je prenehalo izhajanje vseh naših slovenskih časopisov in knjig: popolnoma se je to zgodilo pod nemško in madžarsko okupacijo, le deloma pod italijansko. Večina slovenskih kulturnih delavcev, združenih v okviru Osvobodilne fronte, je že takoj v začetku proglasila kulturni molk: izhajala je lahko samo tista beseda, ki jo je dopuščal okupator in so jo izdajali tisti, ki so mu služili. Kulturni molk pa ni veljal za partizanski tisk. Razmahnilo se je živahno ilegalno delo po ilegalnih tehnikah, ki so razmnoževale najrazličnejši osvobodilni tisk, od pesniških zbirk do političnih brošur, časopisov in letakov. Seveda bi bilo preobširno naštetih vse risane, šapirografirane in ciklostirane likovne spremljave literarnih sestavkov, pesmi, gesel in parol, ki so jih zaradi potreb po nazornem in slikovno sugestivnem razlaganju in obveščanju brez večjih likovnih ambicij zasnovali kar mladi samouki risarji. Poleg *Mladine*, *Mlade pesti* in kasneje *Mladega rodu* je s številnejšimi ilustracijami v tem obdobju začel izhajati *Slovenski pionir* (avgusta 1943). Njegov prvi ilustrator in stalni sodelavec v vsem medvojnem obdobju je bil Ive Šubic. Ko se je leta 1943 ustanovil pri Centralni tehniki CK KPS grafični atelje, so tam izdelovali ilustracije v linorezni tehniki. Ilustratorji so bili poleg njega še Nikolaj Pirnat, Alenka Gerlovič, Vito Globočnik, Lojze Lavrič, Terezija Hajder, Ivan Seljak – Čopič, Tanja Turk, Dušan Petrič, tudi France Mihelič, ki ga je med partizanjenjem na novo vznemirila fantastična srhljivost gozda, in drugi. Zaradi slabe kakovosti matric je bilo včasih treba izdelati za eno stran po dve, tri enake platnice in tiskali so ga na najrazličnejšem papirju, ki so ga dobili iz zaplenjenih, še ne rabljenih cementnih vreč.

Velik del partizanske grafike, ki je ob številnih zapisih in naslovih na avtorsko sugestivni in originalno likovni način učinkovala na bralce, jih poučevala, vnela, opozarjala in spodbujala borbo proti okupatorju, bi lahko uvrstili med za razvoj ilustracije pomembne cikle partizanske ilustracije. Med te moramo brez dvoma uvrstiti Pirnatove in Miheličeve partizanske motive iz grafične mape *Naša*

borba (junij 1944) in hkrati natisnjen Klemenčičev cikel *V imenu Kristusovih ran* s protibelogardističnimi groteskami, Pirnatovo samostojno mapo *Domovi, ječe, gozdovi* (december 1944), Globočnikove napade na sadizem nemškega rajha v ciklu *Herrenvolk* (maj 1945) in Miheličeve politične karikature iz mape *Krvava bratovščina* (junij in avgust 1945): vse so nastale v časovno pogojenem, po tradicionalni sodbi netrpežnem in nedragocenem delovnem materialu, linoleju. Med vodilne partizanske umetnike v tem času sodijo še Božidar Jakac in brata Drago in Nande Vidmar, pod mentorstvom vodilnih partizanskih umetnikov so se oblikovali mladi risarji in grafiki na takoimenovani ‚partizanski akademiji‘. Prav partizanska grafika in ilustracija sta omogočila in spodbujala nagel povojni razvoj in s tematiko narodnoosvobodilnega boja tudi bistveno razširili vsebino ilustracij.

Mladinska knjižna ilustracija s tematiko NOB sodi med redka področja strokovnega pisanja o ilustrativni dejavnosti, ki so ga naši likovni kritiki in umetnostni zgodovinarji študijsko obdelali. Manj obdelana je ilustracija s tematiko NOB, ki je dosti obsežnejša, saj gre za prve likovne spremljave v prvih dneh borbe zasnovanih besedil, do vse bolj številnih povojnih publikacij, periodike in knjig, ki ubujajo spomine na težka leta narodnoosvobodilne vojne. Verjetno je iskati razloge tudi v tem, da so bile medvojne ilustracije izrazito grafično usmerjene, ter kot take strokovno umetnostnozgodovinsko ovrednotene pri razvoju slovenske grafike, hkrati pa so bile obravnavane tudi iz zgodovinskih vidikov, ker so često morale biti zaradi agitacijskih potreb zelo komunikativne, likovno sugestivne, idejno jasne in nedvoumne.

Med povojne ilustratorje spada skupina avtorjev, ki so pričeli ustvarjati med narodnoosvobodilno vojno, skupina, ki je začela ustvarjati po vojni, in skupina pravljíčark. Ta generacija ilustratorjev je požela mnogo mednarodnih priznanj, zato jo (posebno izven Slovenije) opredeljujejo kot ljubljansko ilustratorsko šolo. Za prvo skupino ni presenetljivo, da so se nekateri med avtorji še vrsto povojnih let vračali k tematiki NOB. Med njimi Ive Šubic, ki je bil tudi kot ilustrator vezan na partizanski in kmečki svet. Med prvimi⁵ (še zelo redkimi ilustriranimi) knjigami pri novoustanovljeni založbi Mladinska knjiga (odslej MK) je bila z njegovimi risbami ilustrirana knjiga *Udarniki* (MK, 1945) pisatelja in dramatika Josipa Ribičiča (1886–1969). Prav tako realistično je z lesorezi ilustriral mladinsko povest v verzih *Nejček* (MK, 1949) pesnika, pisatelja in dramatika Zorana Hudalesa (1907–1982), v kateri je glavni junak Nejček, ki gre skozi vojno, najprej kot kurir, potem kot borec. Za ilustracije je Šubic dobil prvo izmed šestih priznanj za ilustracije⁶, med katerimi so bile kar štiri Levstikove nagrade. Slovensko narodno pripovedko *Kralj Matjaž reši nevesto* (MK, 1951) je Šubic ilustriral tako, da je sledil zgodovinskemu izročilu (starim grafičnim ilustracijam v stiliziranih okvirjih) in se

2 Leta 1968 je prejel nagrado Prešernovega sklada za slikarska dela, razstavljen leta 1967 v galeriji Loškega muzeja. Leta 1969 je prejel prvo nagrado ex tempore v Brdih. Leta 1972 je prejel Prešernovo nagrado Občine Škofja Loka. Leta 1979 je prejel Prešernovo nagrado za likovna dela. Leta 1983 mu je Združenje umetnikov Škofja Loka podelilo Groharjevo nagrado. Leta 1986 sta skupaj z ženo Sely prejela priznanje Kulturne skupnosti Poljane za prispevek k oblikovanju lokalne kulture. Leta 1969 je bil odlikovan z nagrado vstaje slovenskega naroda. Kot udeleženec NOB je bil odlikovan tudi z vrsto državnih priznanj, od *partizanske spomenice do reda za hrabrost in reda za zasluge za narod*. Prejel je tudi šest nagrad za ilustracije.

3 Za obsežno monografijo *Ive Šubic – Slikar Poljanske doline* (358 strani) je umetniške reprodukcije izbrala in uredila Maja Šubic, strokovna besedila pa so prispevali: Barbara Borčič, Saša Bučan, Miklavž Komelj, Tomaž Krpič, Janko Štampfl in Nadja Zgonik. Uredil jo je Tomaž Krpič, opremila in oblikovala pa Nives Lunder. Fotografije in skeniranje: Tomaž Lunder in arhiv družine Šubic.

4 Razstave: Loški muzej Škofja Loka: 19. 10. 2022–7. 5. 2023; Koroška galerija likovnih umetnosti, Slovenj Gradec: *Ive Šubic – ilustrator, kulturni delavec in glasnik miru*: 9. 6.–10. 9. 2023; Galerija Šivčeva hiša, Radovljica: 29. 9.–4. 11. 2023.

5 Prva je bila pesniška zbirka *Koraki in svoboda* (MK, 1945) pesnika Petra Levca (1923–1999), a je v knjigi njegov le portret pesnika in nekaj drobnih vinjet, ilustracije pa je ustvaril Ivan Seljak – Čopič.

6 Za ilustracije je Ive Šubic med leti 1949 in 1974 prejel sedem nagrad. Leta 1964 je prejel zvezno nagrado mlado pokolenje za najboljšo ilustracijo v knjigi *Dolga pot* (Kristina Brenk); leta 1969 je prejel častno plaketo festivala Kurirček na temo narodnoosvobodilnega boja; Levstikovo nagrado 1949 za ilustracije v knjigi *Nejček* (Oskar Hudales); Levstikovo nagrado 1951 za ilustracije v knjigi *Kralj Matjaž reši nevesto* (slovenska narodna pesem); Levstikovo nagrado 1967 za ilustracije v knjigi *Jugoslavija* (skupaj z Jožetom Ciuho); Levstikovo nagrado 1969 za ilustracije v knjigi *Lesnika* (Tone Kuntner) in v knjigi *Mladost v džungli* (Dhan Gopal Mukerđij); Levstikovo nagrado 1971 za ilustracije v knjigi *Kos rženega kruha* (Ferdo Godina).

eksperimentalno lotil pripovedi: po zgodovinskih vzorih nekdanjih prvih tiskanih knjig je s precizno perorisbo posnemal vtis lesorezne grafike, da se je vizualna pripoved približala dogajalnemu času, in si zaradi inovativnosti prislužil že drugo Levstikovo nagrado.

V slikanici s trdimi platnicami *Ukradena svetilka* (MK, Cicibanova knjižnica, 1960) mladinskega pisatelja Wenceslava Winklerja (1907–1975) se je prvič pojavilo njegovih šest barvnih ilustracij v gvašu, vendar v ritmičnem prepletu z devetimi črno-belimi ilustracijami z ogljem. Osrednja dvostranska barvna ilustracija uravnotežuje izmenjujočo se pripoved v barvni in črno-beli vizualni pripovedi, ki z močno osenčenostjo in plastičnimi ekspresivnimi liki skoraj nadvladuje barvo. Enajstim ilustratorjem (med katerimi je bil tudi Ive Šubic), ki so poljudnoznanstveno upodobili nekajkrat ponatisnjen leksikon za otroke *Mladi vedež* (MK, 1961), so se kvalitetno pridružile še tovrstne ilustracije (teh je kar 227!) Iveta Šubica in Jožeta Ciuhe za knjigo *Jugoslavija* (MK, 1967) slovenskega geografa in biologa Franceta Planine (1901–1992).

Precej značilno se v tem času besedilo in vizualna podoba nasploh v ilustriranih knjigah za najmlajše bralce enakovredno dopolnjujeta, kar za zgodnje obdobje pretežno velja tudi za njegove ilustracije. Barvne ilustracije (prejšnja različica ilustracij te povesti za *Ciciban* je bila črno-bela risba) za slikanico *Martin Krpan* pisatelja Frana Levstika (1831–1887) so izšle kot posebna številka *Cicibana* (MK, 1964), za kar se je navdihoval iz ljudskih pripovedk in iz podob na panjskih končnicah.

Dhan Gopal Mukerjji (1890–1936), ki je bil prvi uspešen indijski pisatelj v Združenih državah Amerike in verjetno prvi priljubljen indijski pisatelj v angleščini v svoji rodni domovini, v knjigi *Mladost v džungli* (MK, Biseri, 1969) ni idealiziral živali, temveč jih je mladim bralcem predstavljal v vsej primarni krutosti. Šubičeve podobe temu ne sledijo, njegove ilustracije v gvašu so prijaznejše, kar je dosegel s statično upodobitvijo in umirjeno mehko barv celih ilustracij.

Ob tisočletnici Škofje Loke je pisatelj, pesnik, dramatik Lojze Zupanc (1906–1973) v knjigi *Zlato pod Blegošem* (MK, Cicibanova knjižnica, 1971) zbral trinšestdeset ljudskih pripovedk, za katere je iskal motive po raznih krajih Gorenjske. Za to knjigo je pisatelj, ki se je več desetletij ukvarjal s pridobivanjem in preoblikovanjem ljudskega blaga, prejel Levstikovo nagrado za literaturo. Barvno umirjen, a motivno razgiban ovitek knjige sestavljata ilustraciji petelina na naslovnici in pastirčka s piščalko na zadnji strani, obe naslikani v tehniki gvaša in likovno organizirani tako, da delujeta enotno. V notranjosti knjige je deset celostranskih likovno zračnih perorisnih ilustracij Iveta Šubica, s katerimi se je povedno realistično približal pisateljevemu ohranjanju naše folklorne epike.

Zelo zračne perorisbe so podobne v dveh knjigah pisatelja Ferda Godine (1912–1994): za ilustracije nagrajeno knjigo *Kos rženega kruha* (MK, Cicibanova knjižnica, 1971) in knjigo *Sezidala si bova hišico* (MK, Cicibanova knjižnica, 1974), ki je pravzaprav dopolnjen ponatis prejšnje knjige, v kateri je bil prav tako glavni junak Kozlarjev Izidor, in je takrat (kot celota) prejela Levstikovo nagrado za lep slovje. Pisatelj Anton Slodnjak (1899–1983) je v spremni besedi h knjigi zapisal, da gre za »zbirko pristnih in svežih, sicer stvarno, vendar naglo začrtanih slik o polpreteklem življenju v tistih kmečkih naselbinah, v katerih sta zemlja in zrak, se pravi atmosferske razmere, kolikor mogoče neovirano oblikovala usode ljudi«. To pa je prav tisto, kar je bilo Šubicu pisano na kožo, saj je likovno pripoved pre-

pričljivo zgradil s čistimi potezami črte v slikovni prostor tako, da je nevsiljivo poudaril značaj na obrazih upodobljenih junakov na večini izmed petindvajsetih ilustracij (ob šestinosedesetih kratkih zgodbah). Ovitek knjige je dvostranska idilična ilustracija v preprosti zaobljenosti glavnega motiva (hiše na kmetiji) in preprosti figuri kot simbol kmečkega življenja, kar je dosegel z omejeno barvno paletto, a žametnostjo gvaša.

Čeprav je bil sprejemljivejši za odrasle bralce z likovno predizobrazbo, se je kot izrazito pripoveden ilustrator partizanske tematike uveljavil tudi z ilustracijami za najmlajše, kot so (ustvarjene v tehniki gvaša) na primer v slikanici *Dolga pot* (Partizanska knjiga, Lastovke, 1973) pisateljice Kristine Brenkove (1911–2009), s katero je kasneje pri založbi Mladinska knjiga vzpostavljala temelje knjižne ilustracije za otroke, ali v slikanici *Povest o muli, ki je rešila partizane* (Partizanska knjiga, Lastovke, 1976) pisatelja in pesnika Toneta Seliškarja (1900–1969). Obe slikanici z mehкими platnicami sta ilustrirani s šestnajstimi barvnimi podobami v mehki tehniki gvaša preprosto, skoraj idilično. Prvo spremljajo metulji in cvetje ter spokojni obrazi, ko v spominski črtici mama pripoveduje sinu Andreju, tretješolcu, o reševanju njegovega ranjenega strica Štefana med vojno, in z neko milino vpleta pomladno brstenje v pripoved o sposojenem vozu, v katerem je skrivala brata, o nasmehu nemškemu oficirju, čeprav se ga je bala in so bili okrog sovražniki, da jo je spreletaval srh po hrbtu, še domobranskega vojaka, ki se je nepričakovano povzpел na voz na najdaljši in najtežji poti njenega življenja, je imenovala vojaček. Tudi druga jasno slika pripoved o tem, kako je mula Srna obkoljeno četo partizanov čudežno peljala na varno, ker je uganjala tak hrušč, da so se fašisti razbežali, partizani pa skozi vrzel v sovražnikovem obroču zbežali na drugo stran hriba.

K tematiki NOB se je Ive Šubic nenehno vračal in jo prav tako kot skozi slike, mozaike, grafike in freske izpovedoval tudi preko številnih knjižnih ilustracij. Skozi simbolno govorico je poudarjal pomen strašne izkušnje vojne in resničnega tovarištva. Vsekakor to velja za knjigo *Uporne Dražgoše* (Borec, Kurirčkova zgodovinska slikanica, 1978) pisatelja Iva Zormanana (1926–2009), za katero je Šubic ustvaril stilizirane ilustracije v gvašu. Podobe partizanov niso idealizirane, prepričljivo so prikazani v svojih kmečkih opravah in z orožjem ter z vsako pozo (v zasneženi pokrajini) kažejo pripravljenost na boj. Tudi v slikanici *Pravljice o Vanču*⁷ (Partizanska knjiga, Lastovke, 1983) pisatelja in dramatika Ivana Potrča (1913–1993) je pokrajina stilizirana, toliko bolj osebno vživetje pa ponujajo barvne ilustracije v gvašu, na katerih je upodobljen glavni junak Vanč.

Zadnje ilustracije za mlade bralce v knjigi *Mančine lovške dogodivščine* (Prešernova družba, 1989) pisatelja, publicista in politika Franca Šetinca (1929–2016) je ustvaril z ogljem in perorisbo, stilno pa se je vrnil k realistični upodobitvi divjih živali.

Epilog. Ilustratorski opus Iveta Šubica je obsežen in za razvoj te pomembne likovne zvrsti na Slovenskem pomemben.⁸ V predvojnem obdobju je bil usmerjen

7 Slikanica *Pravljice o Vanču* je pri založbi Partizanska knjiga prvič izšla že leta 1973 – v drobni slikanici z mehкими platnicami.

8 Z ilustracijami Iveta Šubica (ustvaril jih je okoli 1500) je izšlo 96 knjig, od tega pri Mladinski knjigi več kot petdeset. Izhajale so tudi pri drugih slovenskih založbah: Borec, Cankarjeva založba, Državna založba Slovenije, Kmečka knjiga, Obzorja, Partizanska knjiga in Prešernova družba. Mnoge so prevedene izšle tudi v tujini.

v ekspresivno čustveno poudarjeno upodabljanje, kar je prikazoval s poudarjenimi gestami nastopajočih figur. V prvem povojnem obdobju je ob študiju nadaljeval z intenzivnim ilustriranjem knjig in revij ter naslednja desetletja veliko ustvarjal za mlade bralce. Deloval je tako na področju domišljajske kot poljudnoznanstvene ilustracije, sprva večinoma v črno-beli tehniki perorisbe, kasneje pa se je v barvnih ilustracijah posluževal tehnike gvaša. Realizem zgodnjih ilustracij se je kmalu umaknil postopni graditvi drugače videnega sveta, stoičnega, nerodno oglatega in kot zemlja trdega.

Ivan Mitrevski

Ilustratorski, stripovski in pisateljski pristopi Ivana Mitrevskega⁹ so razmišljujoči, polni presenečenj, preobratov in domislic, ki nenehno vabijo k ponovnemu vizualnemu branju, raziskovanju in odkrivanju zanj tipičnega humorja. Od malih nog je zaljubljen v ilustracije in stripe. »Svoje bralce bi rad navdušil za branje. Rad bi razvnel njihovo domišljijo in jih spodbudil k razmišljanju. Obenem bi jih rad tudi nasmejal. Občasno mi to celo uspe. Veselim se novih izzivov.«¹⁰ Mlade rad navdušuje za odkrivanje tovrstne umetnosti tudi drugače. Vsako leto v Mladinskem centru Kotlovnica v Kamniku vodi delavnice ilustracije in stripa, kjer poskuša predvsem mlade (ki naj bi imeli več kot dvanajst let) naučiti pripovedovanja s podobo. Da pa je še posebej naklonjeno prisluhnil v zelo smešnem stripu tudi svojima dvema hčerkama, kažejo humorne anekdote iz njihovega družinskega življenja. Knjigo *Mala Nadja in še manjša Barbara* (Samozaložba, 2014) sestavljajo drobni stripi, ob izpostavljenem naslovu sestavljeni iz petih sličic z besedilom v oblakih. Sicer pa veliko časa porabi za skiciranje in domišljanje, veliko manj za barvanje z večinoma živimi osnovnimi barvami. Številne humorne domislice so najpogostejša osnovna nota njegovih izrisov, vendar vedno z globino, ki ne zaobide širšega pogleda in večsmernih povezav.

Otrokom in mladini svojevrstno angažirano predstavlja (med drugim tudi) okoljevarstvene probleme, ne da bi bil pri tem zgolj šolsko poučen ali pokroviteljski. Večina knjig za mladino na to temo (»Kaj lahko storim za okolje«, »10 navad za lepše okolje« in podobno) je polna nasvetov, kaj lahko mladi naredijo za okolje, kako naj spremenijo svoje navade, da bodo bolj okoljevarstveno ozaveščeni. Do mladih pa si Mitrevski prizadeva biti bolj pošten, po njegovem samo potrošniške navade ne bodo spremenile sveta, saj skupnih problemov enostavno ni mogoče reševati (zgolj) osebno. Ker ve, da onesnaževanje ni posledica malomarnosti posameznikov, ampak je predvsem rezultat prepleta politične in gospodarske moči, na kar v mnogih svojih delih tudi opozarja. Zato v avtorskih stripih na primeren način izpostavlja tudi probleme vse bolj razraščajóče se potrošniške družbe in osebne odgovornosti znotraj nje ter tako najmlajšim bralcem daje osnove za prve korake v družbeno kritično misel.

⁹ Ivan Mitrevski se je rodil 25. maja 1979 v Ljubljani. Leta 2006 je zaključil študij filozofije in sociologije kulture na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Med študijem je začel objavljati svoje ilustracije in stripe v raznih revijah. V tem času je postal del uredništva revije Stripburger, kasneje je bil tudi njen glavni urednik (2002–2006). Posebej rad ilustrira slikanice, izobraževalno literaturo in stripe. S svojimi ilustracijami je doslej obogatil preko trideset knjig, od tega je šest stripov, za katere (razen enega) je napisal tudi besedilo. Živi in ustvarja v Kamniku.

¹⁰ Ivan Mitrevski: <https://ivanmitrevski.com/>

Današnji čas je precej naklonjen stripu – deveti umetnosti – v slovenskih muzejih, kar je nakazala že razstava *Stripovsko desetletje*.¹¹ Strip je v zadnjem obdobju vidneje prodril tako v muzeje kot v šolske učbenike, brošure in zloženke, pri čemer ima zadnja leta veliko zaslug tudi Ivan Mitrevski. Poleg tega, da se je uveljavil predvsem z deli za otroke in mladino, je Mitrevski tudi pisatelj in stripar, ki se poleg okoljevarstvene sočutno loteva tudi resnejše socialne tematike. Njegov strip *Nevidna življenja* (Samozaložba, 2023) obravnava različne zgodbe o kršenju delavskih pravic, o izgorelosti, o diskriminaciji in poškodbah na delovnem mestu ter številnih drugih težavah delavk in delavcev pri nas. Mitrevski, ki je nekaj časa z Delavsko svetovalnico sodeloval kot prostovoljec in tedne in mesece sedel tam in poslušal težave ljudi, je v stripu zbral in ilustriral več kot sto teh zgodb: v Delavsko svetovalnico se namreč vsak dan po pomoč zatečejo številne delavke in delavci, ki se pri svojem delu soočajo s kršenjem pravic. Ker je tudi sam iz delavske družine, prizadeto opazuje, govori, dokumentira ter piše in riše o tem, kaj vse se dogaja na deloviščih in kaj vse ljudje doživljajo pri opravljanju svojega poklica. Strip opozarja na epidemijo prekarnosti, ki pa ni težava posameznika, temveč družbe, ter kot takšna zahteva družbene rešitve. Čeprav imajo mnoge od teh zgodb tragičen priokus, avtor vanje obenem vnaša svoje značilno humorne prijeme.

Besedilo za slikanico *O petelinu, ki je hotel znesti jajce* (Epistola, 2011) je napisala Mojiceja Podgoršek, glavno vlogo pa ima strašansko domišljav petelin Pepin, ki živi v kokošnjaku sredi vasi. Ošabno se sprehaja po kmetiji in kar naprej preganja kokoši in jih ščipa v peruti. Nekega dne ga pri tem početu zaloti gospodarica, ki mu zabiča, naj jih pusti pri miru, ker drugače ne bodo mogle znesti jajc. Njemu se to ne zdi nič posebnega, še sam poskuša, a mu seveda ne gre. Njegova domišljavost tako izpuhti, kokoške mu za izkazano pozornost podarijo jajce in ga s tem razveselijo. Slikanica je namenjena predvsem otrokom, ki imajo težave pri branju sičnikov: v zgodbi so samostalniki zapisani z manjkajočimi sičniki, ki naj jih mladi bralci poiščejo sami (ali pa rešitve poiščejo na jajcih, ki so na vsaki strani naslikana pod besedilom). Ilustracije Ivana Mitrevskega so zelo nazorne: okolje predstavljajo idilične hiške in drevesca na mehko zaobljenih gričih, kjer so v ozadju senene kopice in podoba obrane vinske trte, v ospredju pa kurnik, plot, prijazne kokoške, celo raca in konj, ter seveda pisan, vzvišeno stoječ petelin. Slikanica kot celota je primerna za otroke v predbralnem in zgodnjem bralnem obdobju, saj ob prijaznih podobah spodbuja domišljijo in govor ter vključuje otrokovo aktivnost. Slikanica *Kokošja šola* (Epistola, 2014), ki sta jo pisateljica in ilustrator prav tako skupaj ustvarila, prikazuje dogajanje v kokošji šoli, ki jo vodi stroga učiteljica Puhla. Zgodbice so morda najbolj namenjene otrokom, ki se v šoli dolgočasijo, in učiteljem, ki jim je življenje v veselje. Ilustracije so dinamične, čeprav je dogajalni prostor samo šolska učilnica, a so bistveni povedni elementi toliko bolj atraktivno predstavljeni. Ilustracije stiliziranih kokoši z atributi, ki spadajo v učilnico (pisalne mize, svinčniki, poučne slike na stenah ...), postanejo majhna prizorišča, ki spodbujajo k razmišljanju o medsebojnih odnosih.

¹¹ Kaja Avberšek: *Stripovsko desetletje – strip v Sloveniji 2006–2016*, Galerija sodobne umetnosti, Celje, 10. 3.–7. 5. 2017, katalog, Zavod Celeia Celje, Center sodobnih umetnosti; Ljubljana: Forum, 2017.

Kratek čas je delal tudi za tuje naročnike. Prvi tak primer je zabavna knjižica o vitezhih *The Knight's Handbook / Viteški priročnik* (Oxford University Press, Anglija, 2014), ki jo je v stripovski maniri ustvaril po besedilu Claire Llewlyn, angleške pisateljice za otroke. Mednarodna serija Cambridge Reading Adventures¹² mladim bralcem pomaga na poti k neodvisnemu, samozavestnemu branju. V tej seriji je izšla slikanica *A House for Snail / Hiša za polža* (Cambridge University Press, Anglija, 2016), ki jo je ob besedilu priljubljene angleške pisateljice Vivian French ilustriral Ivan Mitrevski za zbirko Yellow Band. Knjige Yellow Band vključujejo daljše zaplete zgodb, ki podpirajo razvoj veščin sklepanja. Čeprav je večji poudarek te zbirke na razumevanju besedila, tudi ilustracije pripomorejo k lažjemu prikazu pomena. Mladi bralci se ob ilustracijah, ki omogočajo bolj dramatičen učinek, lažje vključujejo v obsežnejše besedilo in iščejo odgovore, na primer, kje vse polž lahko živi. Stilizirana podoba polža v poenostavljeno prikazani okolici že nakazuje značilnosti ilustratorjevega nadaljnega ustvarjanja.

Sadovi sodelovanja pisatelja Žiga X. Gombača in ilustratorja Ivana Mitrevskega so se od leta 2012 v petih letih bogato namnožili. Glavna junakinja ilustriranih knjig, ki jih je v mehki vezavi izdal in založil Narodni muzej Slovenije¹³, je Živa (*Živa iz muzeja*, kot se glasi njeno polno ime, in naslov zbirke, v kateri je izšlo pet knjig): če se ta nenavadno živahna punca dotakne kakšnega predmeta, jo ta odpelje naravnost v zgodovinsko obdobje, v katerem je bil narejen. Tam spozna starodavne ljudi, njihove običaje in navade. In ko je ravno tam, jim običajno pomaga rešiti zaplet ali spor, ki jim greni življenje. V prostem času rada žvižga in strelja s fračo, ampak nikoli v žive tarče; vse to je za Mitrevskega prava ilustrator ska poslastica. Humoren pristop in od knjige do knjige vse bolj domišljjsko stilizirane figure so za mlade obiskovalce muzejskih zakladov odlični vodnik na potepu po starodavnih najdbah.

Prva ilustrirana knjiga *Živa in Prabled* (Narodni muzej Slovenije, 2012) na 53 straneh z ilustracijami prikazuje zgodbo o tem, da so ob Blejskem jezeru našli izjemno pomemben, vreden zlati predmet. Tako se Živa ob dotiku zlatega našivka (najstarejšega zlatega predmeta, najdenega na območju Slovenije) znajde daleč nazaj v prazgodovini, v bronasti dobi ob Blejskem jezeru, v katerem nazorno spozna življenje in delo takratnih praprebivalcev. Knjiga *Živa, vitez in zmaj* (Narodni muzej Slovenije, 2013) na 60 straneh z ilustracijami opisuje viteški turnir, ki ga na gradu Kamen gosti vitez Gašper Lamberger. Pred ljubosumnimi visokimi gosti, ki vitezu Gašperju zavidajo tudi njegovo iskreno ljubezen do brhke plemkinje Traute Konkretne, ga brani Živa, ki je tokrat prevzela vlogo njegovega oprode. V sre-

dnjem veku se znajde ob dotiku viteškega meča (hrani ga Narodni muzej Slovenije). Knjiga *Živa in skrivnost mumije* (Narodni muzej Slovenije, 2014) na 56 straneh z ilustracijami se dogaja v času, ko se bo predstavil novi faraon. Živa se po naključju dotakne sarkofaga egipčanske mumije v Narodnem muzeju in že se znajde sredi dvornih spletk v času faraona Taharke v starem Egiptu. Pred veličastnim Amonovim templjem se zbirajo ljudje, sočasno se v templju godijo vrhunske zgodovinske spletke. Nepridiprava Nahuher in Krokomama bi rada z zvijačo zavlada namesto mladega Taharke, edinega pravega naslednika preminulega faraona. A glej, no glej, v Karnaku se je znašla tudi Živa, ki tam spozna mačkona Muta, s katerim sta na poti k še eni nepozabni dogodivščini. Zanimivo je, da je prav najtanjša knjiga *Živa in antični rojstni dan* (Narodni muzej Slovenije, 2015) na 23 straneh z ilustracijami prejela znak zlata hruška. Zgodba se začne s pogledom na spomenik bronastega Emonca, ki rahlo zasanjano in s komaj opaznim nasmeškom zre v naš vsakdan, Živa pa prek njega spozna družinsko in družabno življenje v rimski Emoni. Kot da bronasti mož (kip Emonskega meščana hrani Narodni muzej Slovenije) ve, da lahko odmev nekaterih naših dejanj, predvsem tistih srčnih, zadoni tudi čez stoletja – da se nas dotakne in nas navdihne. Peta knjiga *Živa in stiška kneginja* (Narodni muzej Slovenije, 2014) na 52 straneh z ilustracijami se godi v železnodobnem času nad Stično. Poglavar tamkajšnjega mesta ženi svojo hčer Viro, vsi želijo njo in njeno bogastvo, čemur Vita nasprotuje. Na pomoč ji priskočita Živa in prikupni izdelovalec situl Svit. Mladi bralci izvedo, kaj je železna doba, zakaj je to obdobje tako pomembno za naše kraje, kako so takrat živeli in zakaj so Hajmonca Jako njegovi kolegi pošteno premikastili. Skratka, reševanje ljubezenskih težav mlade kneginje je skrajno napeto! V vseh petih knjigah ilustracije same s številnimi podobami in skrivnostnimi risbami glavne junakinje Žive in njenih peripetij odpirajo domišljijo ter spodbujajo radovednost, da mladi bralec nestrpnost obrača stran za stranjo in vsakič znova navdušeno vstopa v naslednji prizor. Zbirka je na prvi pogled hibridna, saj se v njej besedilo prepleta tako z ilustracijami kot s stripovskimi elementi.

Avtorski tandem¹⁴ – scenarist Žiga X. Gombač in risar Ivan Mitrevski – je ustvaril prijazno oblikovan osemdeset stranski album *Zgodovina Slovenije v stripu*¹⁵ (Miš, 2017). Glavna junakinja tega didaktičnega stripa je znova živahna osnovnošolka Živa, ki je dobila ime po staroslovanski boginji življenja, ljubezni in plodnosti. V knjigi so zbrane kratke, nepovezane zgodbe o zgodovinskih predmetih, najdenih na področju Slovenije in razstavljenih v Narodnem muzeju Slovenije. Kot kratki stripi so zgodbe od leta 2012 do 2016 najprej izhajale v mladinski reviji *National Geographic Junior*. V sedemintridesetih dvostranskih epizodah se razgrinja zgodovina naših prednikov, vendar ne v zgodovinskem časovnem zaporedju. Prikazan je zgoščen pregled dogajanja na slovenskem ozemlju od neandertalske piščali izpred 60 tisoč let do slovenskih kovanih tolarjev iz časa osamosvojitve, od koliščarjev na ljubljanskem barju in prihoda Slovanov v naše kraje do viteških turnirjev, od antike do prve svetovne vojne s soško fronto in zgodnjega 20. stoletja – in tako

12 *Cambridge Reading Adventures* je serija vodenega branja Primary s široko paleto leposlovnih in neumetnostnih besedil, ustvarjenih v sodelovanju z Mednarodnim centrom za pismenost (IOE) Inštituta za izobraževanje UCL. Ta serija, ki izhaja od leta 2000, je namenjena otrokom, ki jih ne glede na njihovo jezikovno ozadje popelje v neodvisnega bralca, ki se lahko vključi v širši učni načrt.

13 »Ob Narodnem muzeju je strip doma tudi v muzeju, s katerim si deli Rudolfinum – v Prirodoslovnem muzeju je v okviru zbirke Leonora pripoveduje prisoten strip Mateja De Cecca –, predvsem pa v Mestnem muzeju Ljubljana, kjer so stripi dopolnili podobe starih Emoncev na razstavi 2000 let Emonce, zatem pa so v tem muzeju na temo življenja v Ljubljani med drugo svetovno vojno ob 70. obletnici konca te morije izdali didaktični album kustosa Blaža Vurnika in risarja Zorana Smiljančiča Spomini in sanje Kristine B.« Vojko Urbančič: *Muzealci cenijo najstnice – Zgodovina Slovenije v stripu*: Duhovito potovanje v preteklost scenarista Žige X. Gombača in risarja Ivana Mitrevskega, Delo, kultura, 17. 5. 2017. <https://old.delo.si/kultura/knjiga/muzealci-cenijo-najstnice.html>

14 Žiga X. Gombač in Ivan Mitrevski sta skupaj ustvarila še: *Vitez Miha iz Lendave* (Simbol, 2011), *Dnevnik legionarja Primusa ali Kako je nastalo mesto Ptuj* (Simbol, 2011), *Tisa reši svet ali Kako deluje radio* (RTV Slovenija, 2012), *Primer Gala Matrice ali Kako deluje televizija* (RTV Slovenija, 2012), *Skrivnosti mladih levov* (Miš, 2014), *Dan, ko je izginil ljubljanski grad: stripovski hip-hop po zmajskograjski zgodovini* (Javni zavod Ljubljanski grad, 2014) in slikanico *Moja abeceda* (Miš, 2018).

15 Knjiga je prejela znak za kakovost otroških in mladinskih knjig zlata hruška.

naprej. Med potovanjem po različnih časovnih obdobjih pa se dogajanje v stripu ves čas navezuje tudi na sodobnost in na aktualne družbene težave. V stripu so predstavljeni dejanski eksponati iz Narodnega muzeja. Da pa serija ne bi bila zgolj poučna, ampak tudi zabavna, poskrbi simpatični častihlepni lump in barabin Razpoka, ki v časovnem stroju zasleduje prebrisano najstnico Živo. Nastopač z dolgim kljukastim in špičastim nosom hoče vsakemu obdobju vtisniti svoj pečat in pri tem tudi bogato zaslužiti, vendar na koncu vedno potegne krajši konec. Kljub karakterju zlobneža in pohlepneža pa je v stripu poleg Žive kot nenehno provokativen antijunak v središču¹⁶ pozornosti.

Šesti skupni knjigi se pozna, da sta avtorja že dolgoletni tandem, besede, črte in barve so sorazmerno razporejene, ideje prepletene in prikazane skoraj tako, kot bi šlo za avtorski strip. »Strip je risan s peresom in tušem z enodebelinsko linijo, ki jo Mitrevski ob levem obrisnem robu še potencira, s čimer dobi bralec pri sploščeni risbi svojevrsten privid volumna, obogatenege še z živahnim, a nikakor kričavim digitalnim kolorjem. Stilizirane figure, risane izključno iz profila, se redko kdaj nahajajo v trodimenzionalnem prostoru, večinoma so v slogu češkega ilustratorja Josefa Lade postavljene na spodnji okvir slike.«¹⁷ Vsaka epizoda ima na začetku večjo uvodno podobo, ki predstavi muzejski razstaveni predmet (pogosto kot fotografijo), dopolnjen z obširnejšim besedilom. Nato se začne dogajanje, ki ga ob primerno zreduciranem besedilu v oblačkih začinijo skrajno poenostavljeni, karikirano izrisani liki, ki so ne glede na različne poze dosledno izrisani s poudarjeno karakternimi značilnostmi. Kar naprej renčeči in režeči se plešasti možakar Razpoka, ki nima nobenega občutka za varovanje kulturne dediščine in še manj za higieno, ostaja v vseh epizodah atraktivna ‚zvezda‘ stripa, ki ohranja dinamičnost pripovedi. Ob ostarelem negativnem junaku, ki s svojimi pozami dobesedno zapolnjuje slikovni prostor sličic, se zdi podobica Žive ob njem sicer drobna, a s srditimi očmi in jeznimi usteci, ki ju Mitrevski minimalistično izriše le s črticami in pikami, večinoma obvladuje situacijo.

Idejo, da bi na satiričen način napisala *Skrivno zgodovino Slovenije – Od Jazona do Ivana in še naprej* (Umetniško ustvarjanje, 2021), je dobil ameriški umetnostni zgodovinar, profesor in romanopisec Noah Charney, ki že vrsto let živi v Sloveniji. Kmalu sta jo kot čisto izmišljotino začela razvijati skupaj s pisateljem Mihom Mazzinijem in nato k sodelovanju pritegnila še Ivana Mitrevskega. Pisatelja in publicista sta se osredinila na značaj naroda in se v knjigi s pomočjo povsem pasivne boginje Slave sprehodila skozi izbrana poglavja slovenske zgodovine, povezana z znanimi osebnostmi in liki. Grobe osnutke poglavij je napisal Charney,

16 »Ni naključje, da posebno pri humorističnih stripih negativni lik neredko potisne v senco osrednjega junaka in sam postane ključna osebnost stripa. Najbolj značilen primer je Iznogud scenarista Reneja Goscinnyja in risarja Jeana Tabaryja, ki se je prvič pojavil leta 1962 v seriji z naslovom *Les aventures du Calife Haroun el Poussah*. Energični zlobni vezir, ki hoče na vsak način in za vsako ceno postati kalif namesto kalifa, si je že v prvih epizodah pridobil simpatije bralcev in čeprav mu na kalifovskem prestolu nikoli ne uspe zamenjati dobrega, a naivnega, debelega in lenega Haruna al Pusaha, pa se mu posreči izriniti glavnega junaka iz naslova, ki se poslej imenuje po njem, *Les aventures du grand vizir Iznogoud*. Še prej, leta 1958, se je podobno zgodilo z mornarsko pustolovščino Marcela Remacla *Les aventures du vieux Nick*, kjer sta starega morskega volka Nicka in harpunarja Sebastiana, sicer simpatična, a precej sterilna lika zamenjala nerojen in ne ravno najbolj bister gusar Črna brada in njegov dominantni dedek, s čimer se je serija preimenovala v *Le vieux Nick et Barbe-Noire*.« Iztok Sitar: Dr. Wertham je imel prav – Žiga X. Gombač & Ivan Mitrevski, *Zgodovina Slovenije v stripu*, kritika, LUD Literatura, 27. 7. 2017.

17 Prav tam.

Mazzini jih je prevedel v slovenščino in izpilil ter dodal kar nekaj zgodovinskega konteksta, saj so le tako lahko satirični elementi zares razumljivo zaživel. Njune zgodbe je v svoji značilni maniri ilustrativno odlično dopolnil Mitrevski in dodal še namizno igro, ki je tudi zelo zabavna. Knjiga je z duhovitimi črno-belimi ilustracijami (z izjemno svobodno vehementno risbo, kjer ne manjka čačk in hipnih domislic) zelo bogata in na prvi pogled se zdi, da gre za slikanico za otroke, a v resnici je to slikanica za starejšo mladino oziroma celo bolj za odrasle bralce, saj je treba imeti kar nekaj zgodovinskega predznanja za razumevanje vsebine. Rumena naslovnica, na kateri so prikazani z rjavimi hitropoteznimi risbami nekateri glavni junaki zgodbe, je skupaj z izstopajoče belimi črkami naslova, ki lebdečo množico likov umirjajo, dovolj zabavno atraktivna¹⁸, da se kar sama ponuja v branje.

Pri avtorski knjigi stripov *Žanov super mega fantastični potep po zgodovini Slovenije* (Samozaložba, 2021) je bil Mitrevski ilustrator, pisec besedila in založnik. Njegova zbirka kratkih stripov o pomembnih in manj pomembnih epizodah iz zgodovine Slovenije – od pradžine do polpretekle zgodovine – je namenjena otrokom od druge triade dalje. Naslov knjige kaže, da ne gre za neko sistematično kronološko ali celo z zemljevidi za potep po Sloveniji ustvarjeno knjigo, temveč mladi bralec duhovito zastavljenega stripa skače po različnih krajih – glede na najdene predmete iz slovenskih muzejev (Mestni muzej Ljubljana, Prirodoslovni muzej, Slovenski etnografski muzej, Medobčinski muzej Kamnik ...), ki pa javnosti večinoma niso najbolj znani. Poleg predmetov nacionalnega pomena so namreč precej upoštevanji tudi predmeti zgodovinsko lokalno značilne in pomembne kulturno-zgodovinske dediščine. V knjigo je zato (poleg ene galerije) vključenih kar šestnajst slovenskih muzejev, ki so na koncu knjige pod naslovom *Sodelujoči muzeji* tako z besedami kot s stvarno poljudnoznanstveno ilustracijo tudi predstavljeni. Tokrat je v knjigi glavni junak Žan, mali rjavolasi Živin bratranec (če spomnimo na ilustratorjeve knjige z Žigo X. Gombačem), ki prevzame njeno značilnost: tudi on v času potuje tako, da se dotika pomembnih zgodovinskih predmetov. Žanov veliki nasprotnik je lastnik časovnega stroja in kradljivec artefaktov Razhudnik, ki kot glavni negativni junak tudi s svojo atraktivno pojavo in režečim izrazom na obrazu nenehno skrbi za dramatičnost pripovedi. Že (tipografsko duhoviti barvni) naslovi posameznih zaključenih stripov so prav posrečeni: *Prešeren u bajt!*, *Brkati podpisatelj* (Cankar), *Kamenodobi pikaso*, *Založnik dolžnik* (Valvasor), *Huda Kobilica* (Ivana Kobilca), *Zvit Skit* (strip o starejši železni dobi, *ko so po naših krajih kolovratila mnoga ljudstva, med njimi tudi strašni Skiti*) in tako naprej. V tako atraktivno šaljivo zasnovanem avtorskem stripu o slovenski zgodovini se mladi radovedneži seznanjajo s pomembnimi zgodovinskimi, literarnimi in likovnimi osebnostmi, s pustnimi šegami, čebeljimi panji, kamniškimi majolikami, cehovsko blagajno in še z mnogočem. V neenakomerno velikih okvirčkih, kompozicijsko skladno razporejenih po dveh straneh, je izpisana vsebina z velikimi, prijazno berljivimi črkami. V besedila je vpet prizanesljiv sleng, med stripovske ilustracije v okvirčkih pa fotografije, risbe, kipi, umetniške slike. Pomenljive barvno črtkane oznake na dnu strani določajo dogajalni čas. Zbirka kratkih stripov je tudi barvno premišljena: svetle, sladoleдно omiljene barve (žametno-rumene, medlo-zelene, nežno-vijolične ...) puščajo dogajanju popolno dominantnost.

18 Knjigo so kot uveljavljeni avtorji z lastno publiko uspešno izdali v samozaložbi.

Slikanica *Ne misli na slona!* (Miš, 2019) mladinske pisateljice Nine Mav Hrovat najmlajšega bralca izziva, naj ne misli na sivega, rilčastega velikana. Seveda se že po nekaj straneh, ki so v slikanici polne narisanih slonov vseh velikosti, barv in oblik, izkaže, da je naloga vse prej kot lahka. Kako so psihologi vsiljive misli sprva raziskovali ob primeru polarnega medveda, v predgovoru slikanice razloži pediatriinja Tina Bregant, kar logično pomeni, da naj bi najmlajši bralci prve triade slikanico ,brali' in podoživljali skupaj z odraslimi. Vsebina izhaja iz znanega psihološkega poskusa o roza slonu, na katerega naj ne bi mislili. Ampak kaj, ko se zgodi točno to! Pisateljica je slikanici namenila le nekaj stavkov, a prisrčno hudomušnih. Je pa zato ilustrator, ki je na šestnajstih dvostranskih ilustracijah upodobil ogromnega sivega slona, pa roza, karirastega, pikčastega in pisanega slona vseh vzorcev in barv, poleg tega pa še slonjo družino s kopico mladičev, toliko bolj temeljit. Ni pozabil niti na dvostranski izziv, kjer slona sploh ni, saj je ob pisateljčinem stavku *Preženi misel na slona* pustil obe strani prazni, sivi, saj so (vemo) navadno neprijetne misli take brezosebne barve. Slikanico na štiridesetih straneh večinoma spremljajo svetle, sočne in atraktivno žive barve. Poenostavljene ilustracije (ki pa se ne odrekajo ilustratorjevemu značilnim režečim izrazom z izrazito zobatimi čeljustmi) so predimenzionirane, ponekod je komaj dovolj prostora za cel slonji portret, nekje drugje še detajl komaj najde prostor. Ilustratorjeva besedilca so vedno kratka sporočila, nameščena v svetlih, enako velikih oblačkih, ravno pravih za dojemljivost najmlajših bralcev, ki jim je slikanica (kljub sporočilni zahtevnosti) namenjena.

Precej logično slikanici o slonu, na katerega naj se ne misli, sledi slikanica o slonu, ki mladega bralca – prav nasprotno! – spodbuja k iskanju te s podobami Ivana Mitrevskega simpatične živali, ki je znova glavna junakinja slikanice. Slikanica *En, dva, tri – slon!* (Miš, 2019) istih dveh avtorjev – pisateljice in ilustratorja – je pravzaprav igroknjiga, v kateri slon najde kar nekaj bolj ali manj odbitih in uspešnih skrivališč, čisto na koncu tudi enega, na katerega prav gotovo ne bi pomislili! Saj, le kdo bi si mislil, da bi tako velikega slona iskal v mišji luknji?! Ampak, kot je v živobarvni knjigi že takoj na začetku jasno zapisano, so s svojo domišljijo za navdih pri nastajanju knjige za izbor skrivališč poskrbeli otroci Vrtca Domžale, kar je obema avtorjema nedvomno olajšalo zadano nalogo. Pisateljica je slonu pridružila še miško, ki ga vneto išče, ilustrator pa je nato obema pridružil še manjšo živalsko družbo, ki se prav tako igra skrivalnice in vse skupaj napravi še bolj zabavno in živahno.

Še ena odlično usklajena dvojica v različnih literarnih in poljudnoznanstvenih delih za otroke in mladino sta Tina Bilban¹⁹ in Ivan Mitrevski, ki mu je pri skupnem ustvarjanju nedvomno v pomoč znanje, ki si ga je pridobil pri študiju filozofije. Knjiga *50 abstraktnih izumov* Tine Bilban z ilustracijami Ivana Mitrevskega je leta 2017 izšla pri založbi Miš: uredila jo je Gaja Kos, oblikovala pa Ivan Mitrevski

¹⁹ Dr. Tina Bilban je raziskovalka, literarna kritičarka, urednica, prevajalka in avtorica, ki znanstveno razmišlja o stičiščih filozofije, literature in sodobne znanosti. V svojem doktorskem delu (Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2009) je raziskovala Filozofske in fizikalne teorije časa in njihovo aplikacijo na sodobno literaturo. Ukvarja se s filozofskim premislekom sodobne znanosti, predvsem s problematiko predstavljanja znanosti v literaturi za otroke in mladino. Deluje v Mednarodni zvezi za mladinsko književnost – IBBY. Piše in ustvarja knjige za mlade in odrasle bralce. Je članica uredniškega odbora revije *Otrok in knjiga*.

Ive Šubic: ilustracije iz knjige *Dolga pot* (Kristina Brenk), gvaš, Borec, 1963.

Ive Šubic: ilustracija iz knjige *Mladost v džungli* (Dhan Gopal Mukerji), gvaš, Mladinska knjiga, 1969.

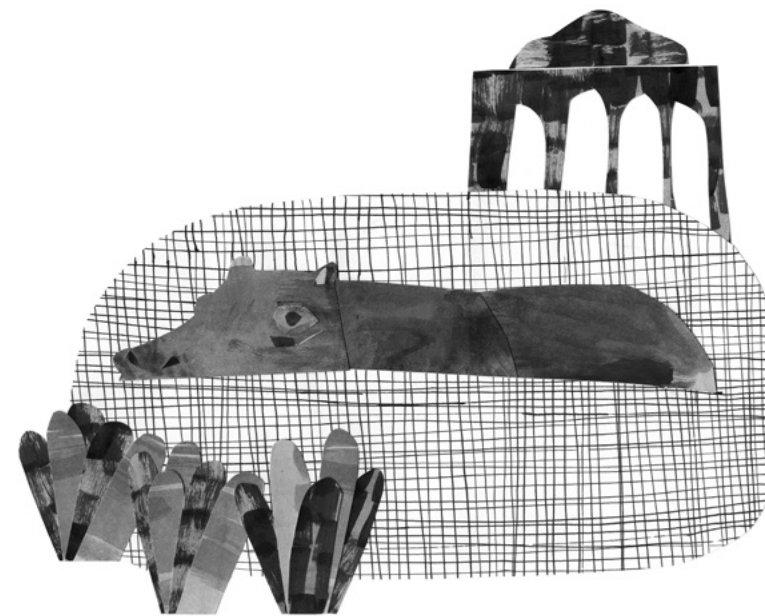
Ive Šubic: ilustracija iz knjige *Martin Krpan* (Fran Levstik), gvaš, Mladinska knjiga, 1964.

Ivan Mitrevski: detajl avtorskega stripa iz slikanice *Rdeča raketa in zeleni planet*, mešana tehnika, 28,5 cm × 20 cm, Samozaložba, 2022.

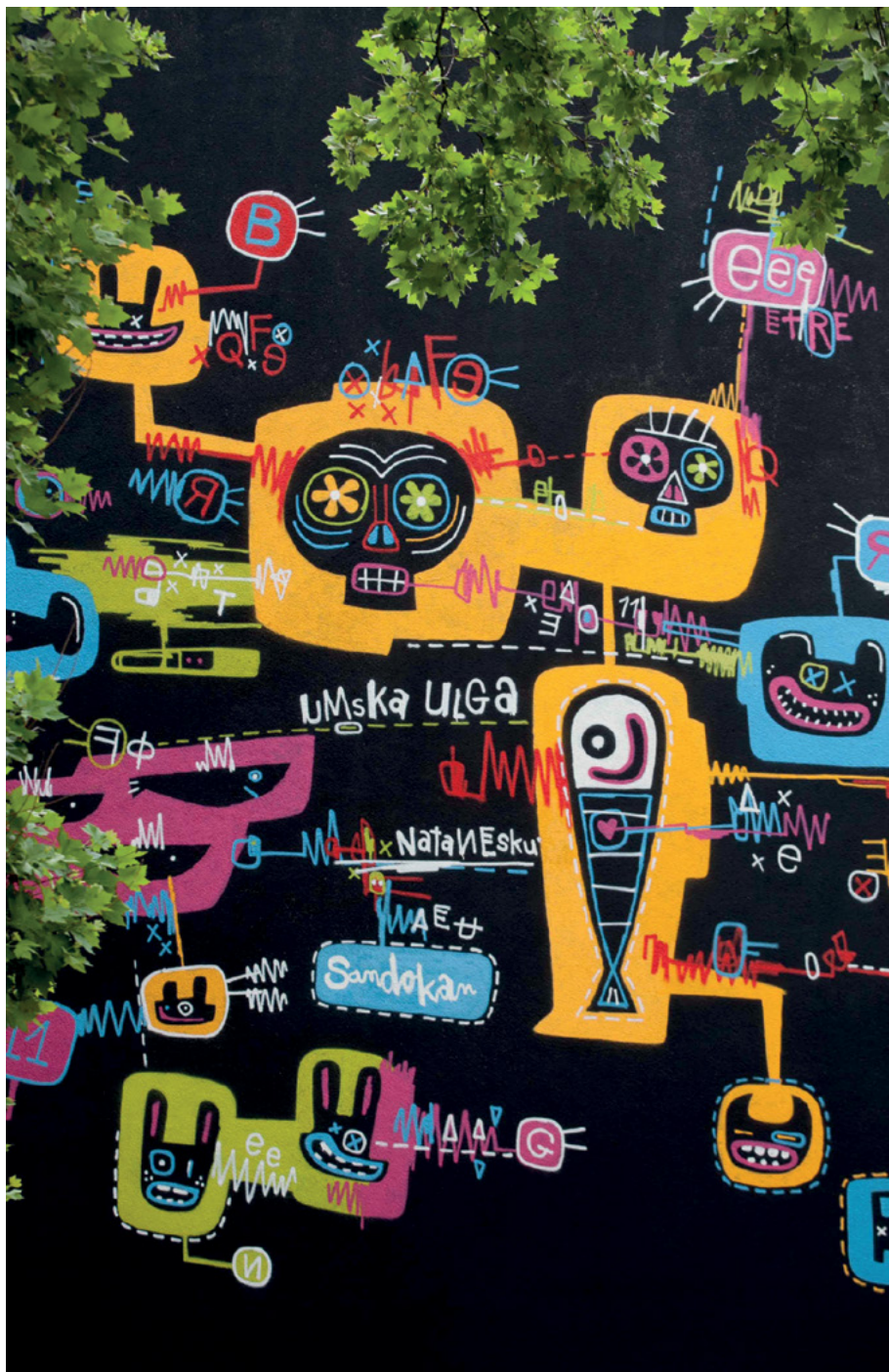
Ivan Mitrevski: ilustracija iz slikanice *Ne misli na slona* (Nina Mav Hrovat), mešana tehnika, 21 cm × 27 cm, Miš, 2019.

Ana Maraž: ilustracija iz knjige *Kako dolg je čas* (Mate Dolenc), kolaž in perorisba, 21 cm × 29,7 cm, Beletrina, 2019.

Ana Maraž: ilustracija iz slikanice *Protideževna juha* (Majda Koren), kolaž in digitalna ilustracija, 27 cm × 42,8 cm, KUD Sodobnost International, 2023.

Natan Esku: *Kino Šiška*, sprej in akril na fasadi, dolžina cca 12 m × višina cca 8 m, 2013. Foto: Natan Esku.

in Žiga Valetič. Prejela je znak zlata hruška in v kategoriji poljudne knjige nagrado za najbolje oblikovano knjigo 33. Slovenskega knjižnega sejma (2017). V knjigi se avtorica ukvarja s petdesetimi temeljnimi abstraktnimi izumi, ki so navadno samoumevni in se z njimi redko ukvarjamo, so pa ključni za naše razumevanje sveta. Zato je skušala v knjigi čim bolj enostavno razložiti njihov razvoj in pomen v različnih kontekstih. Za nalogo si je zadala, da petdeset abstraktnih izumov opiše in na čim bolj enostaven način razloži mladim bralcem na prehodu iz osnovne šole med srednješolce. A kako naj ilustrator te abstraktne termine za najstnike ilustrira? Kako naj upodobi *bistvo*, *demokracijo*, *zavest*, *naključje*, *informacijo*, *srečo*, *človeka*, *življenje*, *smrt*, *koncept* ... in štirideset drugih tovrstnih abstraktnih pojmov? Dejstvo je, da je ilustriranje take poljudnoznanstvene knjige izjemno zahtevno. V knjigi, ki ima preko dvesto strani, je množica ilustratorjevih podob: 22 je barvnih celostranskih ilustracij, mnoge druge kolorirane risbe, marsikatera opremljene tudi s komentarji v oblakih ali kar tako lebdečih na straneh, pa se ob tem ritmično izmenjujejo po velikosti: 12 je celostranskih, 40 polstranskih in 55 vinjet. Na straneh 63 in 64 je Mitrevski uporabil fotografije iz Wikimedie Commons, ko je pojem *lepo* ponazoril s slikami tahitijske lepoticice Paula Gaugina (1897), s podobo Mone Lise Leonarda da Vincija (1519), značilno sliko žensk mandljastih oči Amadea Modiglianija (1909), prelestno sliko Dekle z bisernim uhanom²⁰ Johanessa Vermeerja (1665) in portret slavne starogrške kurtizane Lais Korintske, ki je za svoje usluge zaračunavala visoko ceno, Hansa Holbeina ml. (1520). Zanimivo, da je fotografijo Leonardove Mone Lise Mitrevski kot prispodobno razlago uporabil še kot vinjeto pri pojmu *informacije*. Zanj je bilo o risanju abstraktnih pojmov na strani 130 najtežje upodobiti pojem *nič*, sicer pa je ustvarjal z namenom, da s svojimi ilustracijami opremi mlade bralce s spoznanji, *ki jim bodo prišla prav v prihodnosti, za katero nihče ne ve, kakšna bo*²¹. Kdaj pa kdaj se ilustrator v svojih podobah tudi pošali, ko, recimo, v oblček pri liku Pitagora, starogrškega filozofa in matematika, napiše *Od vseh oblik je krog najlepši. Zemlja je gotovo okrogla*. Ali pa ob avtoričini stvarni razlagi pojma *življenje* upodobi ležeči moški lik sredi gozda, ki v miru neokrnjene narave poslušja le ptičje petje in si uživaško misli: *Ah, to življenje! Smrt*, kot eno najbolj nepredstavljivih pojmov, brez ilustracije predstavlja črna stran, odlomek o *staranju* pa optimistično zaključita starostnika kot zaljubljena mladoporočenca. Pojem *sreče* je predstavljen s stripovskima kvadratkoma, s katerima je prav duhovito podano diametralno razumevanje tega abstraktnega pojma nekoč in danes. Eden zadnjih pojmov, ki ga je Mitrevski upodobil z glavo, ki ima – paradoksalno – namesto možganov robotske nastavke s stripovskim oblakom *Mislím, torej sem, je svobodna volja*. V času, ko umetna inteligenca človeštvu predstavlja grožnjo, je ilustrator izpostavil človeško misel v prihodnost, pri čemer se je z avtorico besedila docela uskladil, kajti z »izbiranjem dejanj zastavljamo svojo identiteto, ker se brez te ne moremo postaviti v svet, ga razumeti in delovati v njem«. Dvajseto leto zbirke *Zlata bralka, zlati*

20 Ta podoba je svoje ime pridobila šele konec 20. stoletja po velikem bisernem uhanu, ki ga nosi dekle na sliki.

21 N. Š., *Dvajseto leto zbirke Zlata bralka, zlati bralec Bralne značke s knjigo Kako razumeti svet - Knjig, ki jih podarijo, »ne moreš kar tako kupiti, ampak si jih moraš zaslužiti z branjem«*, knjige, MMC RTV SLO, 24. 5. 2023. <https://www.rtv slo.si/kultura/knjige/zlata-bralka-zlati-bralec-dvajset-let-zbirke-bralne-značke-s-knjigo-kako-razumeti-svet/669335>

*bralce*²² Društva Bralne značke Slovenije je tako upravičeno pripadlo knjigi *50 abstraktnih izumov – Kako razumeti svet*. Novo izdajo knjige (Miš & Društvo Bralna značka Slovenije, zbirka Zlata bralka, zlati bralec, 2023) so prejeli vsi zlati bralci, mentorji branja ter šolske knjižnice v Sloveniji, v slovenskem zamejskem in delu zdomskega/izseljenskega prostora.

Sodelovanje Ivana Mitrevskega s Tino Bilban se je nato logično nadaljevalo ob priročniku za odrasle *Knjige na temo staranja in starosti – Didaktično gradivo ob paketu knjig* (Miš, 2018), ki sta ga pripravili s Tilko Jamnik²³. Izhajajoč iz svojega strokovnega znanja in izkušenj z delavnic, ki so potekale pod pokroviteljstvom Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, v knjigi na 42 straneh avtorici predstavlja didaktične nasvete in ideje, kako s sedmimi izbranimi knjigami odpirati dialog o staranju, kako s pomočjo literature odpirati dialog o temeljnem pojmu staranja, kako s knjigo povezati generacije, kako s slikanico nagovarjati starejše bralce in kako strokovno knjigo, namenjeno odraslim bralcem, uporabiti pri delu z najmlajšimi. Primerne ekspresivne ilustracije dejansko lahko popestrijo tudi knjige, namenjene odraslim bralcem, še posebej z obravnavanjem tako zahtevne tematike, in jih naredijo bolj privlačne.

Prva slikanica *Kaj sploh je to?*²⁴ (Miš, 2019), ki sta jo s Tino Bilban ustvarila skupaj, je na 109-ih straneh »iskrivi pojmovnik s koncepti, ki jih pogosto jemljemo za samoumevne ali si ne vzamemo časa, da bi se vanje poglobili in jih otrokom razložili v vsej njihovi polnosti«²⁵. Takoj v začetku so v ilustratorjevih duhovitih podobah z osnovnimi značajskimi lastnostmi predstavljeni glavni protagonisti, ki nastopajo v tej konceptualno domišljani slikanici. Mali Miha je navdušen nad junakom akcijskih iger Knautom, njegova mama je precej resna znanstvenica, njegov oče je absoluten navdušenec nad športom, sestra Nataša pa rada bere in je povsem predana družbenim odgovornostim. Avtorica je nato v privlačno berljivih zgodbah za otroke druge triade razložila petindvajset različnih besed iz vsakdanjega življenja, ilustrator pa jih je duhovito ilustriral. Besedilo nadgrajujejo njegove s stripovskimi elementi domišljene in humorne ilustracije, ki so enakovreden element podobe slikanice. Ne le, da ilustrator odlično upodobi karakterje nastopajočih likov, temveč jih s svojimi duhovitimi domislicami tudi povzdigne v junake in jim z lastnim vživljanjem vanje nudi vzporedno pripoved. Slikanica mlade bralce spodbuja, naj razmislijo, kaj pomenijo besede, kot so npr. domišljija,

otrok, hrana, umazanost, smeti, begunec, mikrob, vojna, vzorec, obraz, simetrija in druge. Na koncu poglavij so navedeni še po trije naslovi knjig in filmov, ki poglobljajo razumevanje določene besede.

V drugi skupni slikanici *Kaj misliš, kdo* (Miš, 2021) ilustrator znova dokazuje, da ima zelo rad živobarvne osnovne podlage za svoje ilustracije, po katerih se junaki zvirajo, veseljačijo, hudujejo in z značilno režečimi zobmi nagovarjajo najmlajše bralne radovedneže. Tudi v tej slikanici so glavni nastopajoči junaki (ljudje, živali, pravljica bitja, predmeti ...) predstavljeni na način *dramatis personae*, na nekakšnem poimenskem seznamu, kjer so karakterne značilnosti upodobljene kar v duhovito izslikanih likih akterjev. Levji delež imajo njegovi samonanašalni vizualni odgovori na v slikanici zastavljena vprašanja: *Kaj misliš kdo – je živ, je hiter, se rad igra, je velik, je bolan, pogumen, se boji teme, je zelen, je kriv, je glavni, je sladkosned* in na zadnjih straneh – *kaj misliš, koga ni?* Ta zelo kompleksna slikanica, ki zaradi minimalnega, a izčiščenega besedila na prvi pogled tega ne razkriva, je tokrat od ilustratorja zahtevala precej več, kot se zdi na prvi pogled. Zgradba dvanajstih dvostranskih podob je tipizirana. Na levi strani je kratko vprašanje, izpisano v najmlajšim bralcem prijaznih verzalkah ter opremljeno z večjo ali manjšo vinjetno ilustracijo, na desni strani pa so v prostoru strani prosto ležeče narisane in deloma živo obarvane ilustratorjeve bistro domišljene, igrive in humorno navihane sugestije za odgovore. Slikanica didaktično živo spodbuja mlade bralce, da ob ilustratorjevih vizualnih namigih izrazijo svoje mnenje in postanejo dejavni sogovorniki obeh ustvarjalcev.

Zanimivo je, da je avtorski strip *Volkulja Bela in čarobni gozd* (Miš, 2021) nastal na pobudo ilustratorjevega prijatelja. Volkovi, ki so se precej razmnožili na območjih, kjer jih prej ni bilo, so napadali koze in ovce, kar je kmetije ogrožalo, politiki pa so razglašali, da jih je zaradi tega treba postreliti. Ena volkulja se je naselila v hribe blizu Kamnika in predlagal mu je, naj nariše strip o njej. Če jo bodo ljudje videli v stripu, se jim bo mogoče priljubila in je ne bodo mogli tako hitro zasovražiti, zato jo bo mogoče ravno to rešilo pred razgretimi ljudskimi glavami. S to mislijo se je Mitrevski lotil stripa. Se je pa moral v tematiko docela poglobiti, izvedeti več tako o volkulji kot o njeni nastanitvi. Pogovarjal se je z gozdarji, lovci, biologi, uradniki in drugimi ter izvedel, da je v hribih, ki si jih je vzela za svoj dom, še cela vrsta okoljevarstvenih problemov: rastlinske in živalske vrste izginjajo, vode so onesnažene, gozdove nestrokovno izsekavajo in tako dalje. Vsi ti problemi so medsebojno prepleteni in vključujejo tako politiko kot gospodarstvo. Prav to pa je mladim bralcem Mitrevski v stripu, v katerem nastopajo prefrigani poslovneži, pretkani politiki, evforični ekologi in seveda cel kup gozdnih živali, pokazal. Kaže, da je strip lahko orodje izražanja zahtevnejših tem, slovenski strip to počne od samih začetkov. Spomnimo: prvi slovenski strip *Bu-ci-bu* je leta 1927 narisal Tržačan Milko Bambič in ker ni bil všeč fašistični oblasti, ki jo je strip zasmehoval, je avtorja aretirala in izgnala v Jugoslavijo. In: leta 2020 je nagrado *zlatirepec*²⁶ za

22 Prve knjige iz zbirke *Zlata bralka, zlati bralec* so bile podeljene devetošolcem v šolskem letu 2003/2004, kar pomeni, da je društvo dvajsetim generacijam mladih bralk in bralcev do leta 2023 podarilo 340.500 knjig. Mladih bralcev za bralno značko je okoli 140.000, trenutnih mentorjev pa samo na osnovnih šolah kar 7000. Vsako leto gre za posebno izdajo običajno že nagrajene knjige, za katere dodatni natis poskrbi društvo Bralna značka v sodelovanju z javno agencijo za knjigo RS. Projekt, ki ga že od začetka finančno podpira Telekom, pomeni največjo knjižno donacijo v zgodovini Slovenije.

23 Mag. Tilka Jamnik je profesorica francoščine in primerjalne književnosti, strokovnjakinja na področju mladinske književnosti in branja, magistra bibliotekarstva, zunanja sodelavka Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska - center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva, soavtorica beril in priročnikov za poučevanje književnosti v prvem triletnju devetletke, članica Bralnega društva Slovenije, podpredsednica Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS, predsednica Slovenske sekcije IBBY in leta 2019 prejemnica nagrade Maryann Manning Mednarodne zveze za pismenost.

24 Knjiga je prejela znak za kakovost otroških in mladinskih knjig zlata hruška.

25 Ivana Zajc, Tina Bilban: *Kaj sploh je to?*, komentar, Sodobnost, 2019. <https://www.sodobnost.com/tina-bilban-kaj-sploh-je-to-ivana-zajc/>

26 *Zlatirepec* je slovenska stripovska nagrada, ki jo je leta 2019 prvič podelil Zavod Stripolis na vsakoletnem stripovskem festivalu Tinta. V izbor pridejo v poštev domača in tuja dela. Leta 2021 so domači in prevedeni stripi za otroke dobili svoji kategoriji. Stripolis sta se kasneje pridružila Javna agencija za knjigo in Društvo slovenskega stripa in sorodnih sekvenčnih umetnosti Packa, ki je odtlej podeljevalec nagrade najboljšim domačim in v slovenščino prevedenim stripom. Namen nagrade je posvetiti posebno pozornost kvalitetni stripovski slovenski produkciji. Nagrade se podeljujejo v štirih kategorijah: domači strip za otroke in mladino, domači strip za odrasle, prevedeni strip za otroke in mlade ter prevedeni strip za odrasle.

najboljšo izvirno stripovsko izdajo leta dobil strip *Črni plamen: požig Narodnega doma v Trstu*, ki sta ga na osnovi kombinacije izmišljenih oseb, dogodkov in zgodovinskih dejstev ustvarila Ivan in Zoran Smiljanič. »Zdi se,« pravi Ivan Mitrevski, »da so najboljši stripi ravno tisti, ki se ne bojijo poseči v bolj zahtevne teme.«²⁷

Avtorski strip Ivana Mitrevskega *Bolhograd – Zgodba o prav posebnem mestu* (Miš, Mišolinke, 2021) je znova angažiran tako v besedah kot nizajočih se izjemno dinamičnih in zabavnih živo barvitih podobah. Literarni del je oplemeniten z izvirnim slogom, ki mu ne manjka humorja, ironije, besednih iger z lastnimi imeni, vsebinskih premetov s pomeni znanih fraz, kar uživaške uporabe novih besednih skovank in dramaturško zgradbo, ko se na višku – ob spoznanju, da bo treba avtomobile privezati na povodce – skoraj prehitro konča. Vse v stripu se dogaja v vrvežu opisov, ki z množico likov prikazuje degradacijo mesta sprva lahko trnopravljivo, nato pa težo velikih sprememb bolj nazorno in za najmlajše bralce primerno poučno.

Marsikateri strip bi bil siv, nevpadljiv, anemičen in pust, če ne bi – na naslovnico in na notranje strani knjige – prišle velike, predimenzionirane, zagonetne, a prav zato tako vznemirljive ilustracije, ki se na podobah pojavljajo z nič manj privlačnimi majčknenimi bitjeci, s katerimi Mitrevski obljublja vedno drugačna potovanja. To, ki ga na 48 straneh opisuje avtorski strip *Rdeča raketa in zeleni planet*²⁸ (Samozaložba, 2022), se dogaja v 23. stoletju, do katerega je človeštvo prestalo že marsikaj. Na začetku poleg uvodnih besed avtor predstavi vseh pet članov posadke na Rdeči raketi, to so: resna in odločna poveljnica misije Ana, ki prav nespretno cilja, glavni tehnični vodja Muri, nekdanja gasilka Martina, zadolžena za varnost posadke in ladje, pes Runo, sicer antropolog, čuvaj in šaljivec ter ladijski biolog Luka, ki ga zanima vse, kar leze in gre. Potujejo po vesolju, obiskujejo neznane svetove in pristanejo na še neodkritem, bohotno zelenem planetu Zeleni Jurij, kjer se seznanijo z domorodci in z oddaljeno zgodovino njihovega planeta. Žal pa se za čudovitostjo narave skrivajo umazane skrivnosti. Napeta zgodba, ki je ves čas prepletena s smešnimi pripetljaji, vzkliki – *Žvajz!, Tresk!, Trušč! Žžžžžag! Klonk!, Klank, Zviiiiz! Škrip!* – in napetim besedilom v oblakih, je okoljevarstvena kritika našega sveta, ki ga ogroža prevelika potrošnja. Postavitev stripa je klasična, večinoma se zgodba vsake strani odvija v šestih okvirčkih, ritem le kdaj pa kdaj poruši kakšna celostranska ilustracija, povezava dveh okvirčkov ali pa je nekje kontura namenoma izpuščena.

Avtorska slikanica brez besed *Filip gre na sprehod* (Miš, 2023) za najmlajše bralce je pravzaprav nekakšen hibrid med slikanico in stripom, v katerem se na devetih dvostranskih ilustracijah izmenjujejo dogajanja v in zunaj okvirčkov, kamor ni zašla nobena beseda. V njej ilustrator brez besed pospremi Filipa na sprehod – do vrha hriba in spet nazaj domov, s kopico doživljajev na poti. Najmlajše bralce pa vabi k branju in pripovedovanju, pa naj gre za samostojen sprehod med stranmi

27 Rok Kralj: »Včasih se mi zdi, da živim v stripu«, Inspire.me, 8. 7. 2021. <https://navdihni.me/vcasih-se-mi-zdi-da-zivim-v-stripu/>

28 Knjigo je uredila Tina Bilban. Pri nastanku tega stripa so avtorju pomagali nekateri učenci OŠ Marije Vere Kamnik. »Skupaj smo knjigo prebrali in se o njej pogovorili. Zaradi njihovih pripomb, predlogov in uničujočih kritik je knjiga veliko boljša in lepša,« se jim je v kolofonu knjige zahvalil. Leta 2022 je bil avtorski strip *Rdeča raketa in zeleni planet* nominiran za nagrado *zlatirepec* v kategoriji za domači strip za otroke in mladino.

knjige ali pa za skupinsko branje v družbi odraslih. Definicija stripa za najmlajše bralce se že v izhodišču izogiba obravnavanju devete umetnosti kot nečesa z obveznimi oblački in besedilom. Ta enostavna klasična oznaka je že presežena, saj avtorski strip danes vzpostavlja širšo oznako.

Epilog. Knjige, stripi in slikanice Ivana Mitrevskega nagovarjajo s platnicami v vpadljivih barvnih tonih in z (večinoma) poskakajočimi malimi bitji na naslovni strani ter na knjižnih policah knjigarn veselo mahajo z repom, da pritegnejo čim širše bralstvo. Za ene to velja bolj, za druge manj: bolj asketske, na osnovi ene barve in črtne risbe namreč nastopajo tiste knjige in stripi, ki so namenjeni odraslim bralcem. Kot pisatelj v avtorskih stripih za mlade bralce si ne more kaj, da ne bi uporabljal slenga, šaljiivo nagovarjal mlade bralce z lumparijami svojih izmišljenih junakov zgodb in kakšnih drugih 'strašnih' domislic. Tudi kadar gre v njegovih zgodbah za bolj nazorne opise temnejših strani življenja, jih kot avtor besedil in podob obravnava s primernim humorjem. Njegovi avtorski stripi (za mladino in odrasle) delujejo kot orodje za opozarjanje na nepravilnost, neenakost in marginalizacijo ter spodbujajo k soustvarjanju pravičnejše družbe.

Ana Maraž

Odkar pomni, ima ilustratorica Ana Maraž²⁹ zelo rada knjige, saj je bila že v predšolskem obdobju, ko še ni znala brati, nenehno v stiku z njimi. Pritegnile so jo neštete ilustracije, besede, ki jih ni znala prebrati, in tudi poslušanje branja drugih ljudi. Ljubezen do knjig ji je privzgojila mama, ki je veliko brala in imela do knjig poseben in spoštljiv odnos. Predvsem pa je bila ilustratorkina velika ljubezen risanje in slikanje, tako je ostalo vse do danes. Že od zgodnjega otroštva rada ustvarja, zato je v predšolskem obdobju hodila na likovne delavnice. Risanje je bilo del nje. Obiskovala je Likovni atelje Metulj, ki ga je vodila keramičarka Silva Karim, tudi sama Ajdovka in odlična pedagoginja, ki je znala otroke spodbuditi k ustvarjalnosti in je zato tudi nanjo imela precejšen vpliv. Kasneje je v zvezek 3. razreda osnovne šole v prostem spisu napisala, da bi bila rada slikarka, ko bo velika. To je bilo seveda obdobje, ko si otroci vsak teden želijo postati kaj drugega, a tudi v srednji šoli se je veliko naučila od svoje razredničarke in likovne pedagoginje Damjane Plešnar, ki je bila sprva njena mentorica pri likovnem krožku, nato pri pripravi in je kasneje postala tudi njena sodelavka. V času pubertete so se njeni interesi nekoliko razpršili, vendar risati vseeno nikoli ni nehala – če ne drugače, so bili njeni zvezki

29 Rojena je bila 10. maja 1985 v Šempetru pri Gorici. Leta 2011 je diplomirala na Pedagoški fakulteti v Ljubljani, na oddelku za likovno pedagogiko pri profesorjih Zdenku Huzjanu in dr. Beatriz Tomšič Čerkez. Od leta 2017 deluje na področju ilustracije kot samozaposlena v kulturi. Njene ilustracije redno izhajajo v revijah *Cicido*, *Ciciban* in *Galeb*. Izšle so tudi v knjigah *Kako dolg je čas* Mateta Dolenca (Beletrina, 2019), *Božaj veter* Miroslava Košute (Mladinska knjiga, 2021) in *Protideževna juha* Majde Koren (KUD Sodobnost International, 2023). Imela je več samostojnih razstav, redno se udeležuje pomembnih domačih in mednarodnih bienalnih prireditev in skupinskih razstav. Za svoja dela je prejela več nagrad in priznanj; priznanje Hinka Smrekarja na 11. bienalu slovenske ilustracije (2014), Posebno omembo za ilustracijo in oblikovanje albuma *Mart – Domestic* (Festival *TRESK #8 – Obračun glasbe* in založništva, 2017), nagrado za najboljšo ilustracijo v kategoriji Knjižne ilustracije na Ilustrofestu (Srbija, 2021) ter Posebno pohvalo po izbiri posamičnega člana žirije – Silvana Omerzuja na 14. Slovenskem bienalu ilustracije (2021). Je članica Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov (ZDSLJU), Društva likovnikov Severne Primorske (DLUSP) in je vključena v Sekcijo ilustratorjev. Razstavlja na samostojnih in skupinskih razstavah doma in v tujini, živi in dela v Vipavi.

in učbeniki vedno porisani s trenutnimi impresijami. Poznejša odločitev za študij likovne pedagogike je bila zato logično nadaljevanje njene izobraževalne poti, ki jo je končala z diplomom pri profesorju Zdenku Huzjanu in dr. Beatriz Tomšič Čerkez na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani. Njeni ljubezni do knjig in ilustracij sta se ves čas prepletali, zato je bil naslov njene diplomske naloge *Moleskine – Knjiga umetnika*: oblika knjige jo fascinira že od otroštva in ni naključje, da si je za diplomsko nalogo izbrala prav to temo. Že v srednji šoli je začela svoje ideje beležiti v različne skicirke, ki so po obliki vedno spominjale na knjige, in se je med njihovimi stranmi počutila varno in udobno, za razliko od ustvarjanja na velike bele papirje, pred katerimi se je večkrat ustavila s strahom in zadržanostjo. Ker je na fakulteti veliko ustvarjala v beležnice znamke Moleskine, je za svojo knjigo umetnika prevzela kar formo (in ime) njihove svetovno znane skicirke. Po diplomi je v šolskem letu 2012/2013 poučevala likovni pouk in umetnostno zgodovino na Srednji šoli Veno Pilon Ajdovščina, kje je leto dni prej tudi opravila pripravništvo za likovno pedagoginjo, nato je dvakrat postala mama. Vmes se je posvečala risanju in nekaj časa pisanju bloga *Talking to volcano (Klepet z vulkanom)* v angleščini, ki je s prepoznavno estetiko ilustracij, barv in kadriranja fotografij precej spominjal na skandinavsko sceno. »Neverjetno, kako močno me je posrkal ta svet, vsa ta prijetna virtualna prijateljstva, toliko zanimivih ustvarjalk sem spoznala in še vedno spoznavam.«³⁰

Upanje, da bo lahko živela od svojega ustvarjanja, je raslo z vsakim novim naročilom. Prvo zanimivo povabilo k sodelovanju v oblikovalsko ekipo blagovne znamke Ooh noo ji je ponudila Nina Mihovec, ki vodi oblikovalski studio za razvoj novih izdelkov in storitev Wilsonic design. Sodelovanje pri visokokakovostni blagovni znamki, namenjeni najmlajšim, je bilo svojevrsten izziv, ki se mu je povsem predala. Tudi zato, ker so posteljnina, dekorativni izdelki in igrače Ooh noo oblikovalsko in estetsko podobni sorodnim skandinavskim blagovnim znamkam, ki jih je vedno občudovala. Njen umetniški izraz se je očitno odlično ujel s celotno podobo te blagovne znamke. Zanj je narisala okrasno blazino *Vixen* in naredila ilustracijo oči *Look at me*, ki krasi rjuhe te znamke, obogatila je tudi kolekcijo otroških pižam. Drugo zanimivo povabilo je prav tako prišlo iz virtualnega poznanstva. Leta 2015 je pričela sodelovati s celjskim oblikovalskim studiom Vila Malina z ilustracijami, ki krasijo kolekcijo papirnih izdelkov (ovojni papir, kartice, razglednice, beležnice in mini plakati). Izdelki obeh znamk, ustvarjeni na osnovi njenih skrajno minimalističnih ilustracij, so vrhunsko oblikovani in izdelani. Kljub misli na uporabnost se je še bolj osredinila na preprostost in zračnost pri risanju predlog za drobne podobe in detajle na izbranih materialih. Leta 2016 je sodelovala tudi pri oblikovanju ovitka albuma benda Mart, za katerega je prejela tudi posebno omembo za ilustracijo in oblikovanje albuma Mart – Domestic (Samozaložba, 2017) Festivala *TRESK#8*³¹.

V svojem ustvarjanju je Ana Maraž razvila prepoznavni slog, ki geografsko sega daleč proti severu v oblikovalski minimalistični raj skandinavskega dizajna, vse-

binsko pa je vanj vnesla svoj zunanji in notranji intimni svet. Od leta 2011, ko je imela v Lični hiši v Ajdovščini svojo prvo razstavo *Risbe in ilustracije / Drawings and illustrations*, se je zvrstilo še nekaj večjih samostojnih in množica skupinskih razstav, že vezanih na knjižne ilustracije. Njeno ustvarjanje je dobilo prostor v revijah za otroke *Cicido*, *Ciciban* in *Galeb* ter zadnja leta že v nekaterih knjižnih izdajah.

Leta 2014 je Ana Maraž na 11. bienalu slovenske ilustracije v Ljubljani sodelovala s štirimi samostojnimi ilustracijami *Kosmatuhi (Lisica, Miš, Krt in Medved)*. Črno-bele podobe, ki s tempero in pastelom na papirju že kažejo, kako veliko vlogo ima poleg osnovne zamisli tudi njena asketska tehnika ustvarjanja, tu nastopajo kot ilustracije brez besed. Po mnenju strokovne žirije je za »učinkovit minimalističen pristop k risbi za najmlajše« prejela priznanje Hinka Smrekarja za leto 2014³². S temi ilustracijami je kasneje – proti koncu leta 2016 – sodelovala tudi na selekcionirani razstavi *Mladi vizualni umetniki na Goriškem*³³, kjer je kustosinja razstave Maja Marinkovska v spremnem besedilu kataloga o njenem likovnem prispevku zapisala, da je ilustratorica že »izoblikovala zelo svojevrsten minimalističen slog, značilno skandinavsko navdihnjen, ki ga zaznamujeta naivna otroška risba in poudarek na grafičnosti, vzorcu«.

Na večjo samostojno razstavo *Dolgočasna ljubezen* (2019), ki je bila postavljena v Pilonovi galeriji v Ajdovščini, se je Ana Maraž konceptualno pripravljala kar nekaj let. Za svoje podobe je med množico samoumevnih predmetov, navzočih v vsakdanjem življenju, instinktivno izbrala tiste iz neposrednega okolja, ki so ji bili najbolj pri roki: predvsem take, ki se zdijo neopazni, čeprav jih nenehno uporabljamo (likalnik, svinčnik, ponev, zalivalka, vrček za kavo ali čaj...). Upodobila je njihove zgodbe, ki jih je gledalcu približala z (nekaterimi) duhovitimi naslovi, ali jih samo s poenostavljeno črno belo podobo toliko vznemirila, da si je sam skušal predstavljati, kaj ljudje z njimi počnejo in kaj sporočajo o ljudeh, ki jih uporabljajo. Drastično naivna (stopala, lice) je preprosta v črte in črnino ujeta risba *Avtoportret* (2017), kjer igra črtast svinčnik ob sključeni podobi vizionarsko poslanstvo. »Izbira črno bele ilustracije ter stiliziranost oblike sta odgovor avtorice na prenasičenost današnjega sveta z materialom, ugovor zoper potrošniško miselnost nasploh.«³⁴ Na ogled je bil tudi cikel ilustracij *Abeceda*³⁵ (ena iz leta 2017 in dvanajst iz leta 2018), ki jo sestavljajo v mešani tehniki upodobljeni predmeti in živali: na prostoru slike so likovno primerno razvrščeni, njihovo poimenovanje pa se (v slovenskem jeziku) začne z isto črko. V okviru 8. Mednarodnega festivala

32 Peter Avbar: *Priznanje Hinka Smrekarja Ani Maraž*, Ajdovske novice, št. 38., str. 8., 20. 1. 2015.

33 Razstava *Mladi vizualni umetniki na Goriškem* v Pilonovi galeriji Ajdovščina: 1. 12. 2016–29. 1. 2017. Sodelovali so še: Karmen Bajec, Simão Bessa, Benjamin Boben, Kristina Božič, Nina Bric, Tea Curk Sorta, Enej Gala, Polona Ipavec, Anja Kranjc, Maša Lancer, Jan Mozetič, Saša Mrak, Andreja Pegan, Hana Rejc, Marta Savignano, Nika Šimac, Špela Škulj, Neja Tomšič in Simon Vovk. V katalogu (str. 3–12) jih je predstavila kustosinja razstave Maja Marinkovska: *Mladost na Goriškem tukaj in zdaj*. Selektorji so bili: Aleksander Bassin, Majda Božeglav Japelj, Milena Koren Božiček, Tanja Cigoj in Klavdija Figelj.

34 Tanja Cigoj, kustosinja razstave: *Dolgočasna ljubezen*, katalog, Pilonova galerija Ajdovščina, katalog, str. 2, 7. 2.–17. 3. 2019.

35 Razstavljena *Abeceda* je izhajala v reviji *Ciciban* v rubriki Moj slovar.

30 Valentina Vovk: *Umetnica na klepetu z vulkanom – Ana Maraž, oblikovalka in likovna ustvarjalka*, Mladi umetniki, Nedeljski dnevnik, letnik 55, št. 9., 2. 3. 2016.

31 Tridnevni festival glasbe in založništva *Tresk* je bil ustanovljen leta 2008. Povezuje tradicionalno sejmišče, delavnice, koncerte in vizualne natečaje. V organizaciji Radia Študent predstavlja neujeljavljene glasbenike, povezuje neodvisne slovenske glasbene založbe in nagrajuje različne oblikovalske dosežke, ki spremljajo izdajanje glasbe in njeno predstavljanje v živo.

likovnih umetnosti *Črno in belo*³⁶ je Ana Maraž še isto leto jeseni znova izpostavila abecedne motive na ogromnih TAM-TAM³⁷ plakatih, ki so kot povezan triptih ustvarjali dialog z ulico in postali z njo mesec dni njen neločljiv element. Tako je s svojimi značilnimi likovnimi elementi igrivo pripeljala kranjski festival umetnosti iz galerij na ulice.

Antologija pravljic *Kako dolg je čas* (Beletrina, 2019) pisatelja Mateta Dolenca je bila kot ustvarjena za simboliko ilustratorke Ane Maraž. Pisatelj je ob izidu knjige dejal, da otrokom ne želi razlagati stvari na konvencionalno didaktičen način, da jih ne uči zglednosti in da noče biti moralist. Prav nasprotno jih želi pripraviti na to, kako biti človeški z napakami vred in da ni nič narobe s ponavljanjem napak, ker so lahko tudi prijetne. Kar zahteven izziv za upodobitev besedila s tako radikalnim vsebinskim napotkom! »Ker je knjiga namenjena mladostnikom in odraslim, zgodbe niso potrebovale zelo eksplicitnih ilustracij in sem si lahko privoščila veliko več abstrakcije in minimalizma.«³⁸ Ilustratorica z izjemno sposobnostjo poenostavljanja, vtkano že v vrsto dotedanjih stvaritev, je imela popolno zaupanje avtorja in založbe. Pri ustvarjanje likovnega izraza za knjigo so bile osnova formalna poenostavitve, barvna izčiščenost in stiliziranost oblike, pri čemer je bila izbira črno bele ilustracije logična odločitev.³⁹ Glavni pisateljevi junaki so ljudje, živali in stvari, celo mesta (Piran) in pojmi (plima, oseka), vsi živijo in govorijo. Kako vse to upodobiti? Katere motive izbrati, kateremu dogajalnemu času in prostorom slediti? Ilustratorica pravzaprav ni imela lahkega dela.

V bel prostor ovitka knjige so posejani detajli ilustracij, ki bogatijo notranjost nenavadno duhovito sodobne pravljичnosti zgodb, a pri tem ne razkrivajo vsebine. Simbolika je malodane skrivnostna, kot je tudi naslov. Notranja naslovna stran z ribjo mrežo in ribo napoveduje zgodbe podvodnega sveta, predvsem morskega, ki smo jih vajeni pri Dolencu, a tudi to le delno drži. Knjigo namreč sestavlja 21 pravljic s skupnim naslovom *Morske* in 25 pravljic z naslovom *Kopenske*. Živali namreč. V oba sklopa poleg naslova vabi simbolična ilustracija, ki napoveduje tudi spremeno besedilo Aksinje Kermauner – svojevrstno pravljico o pisatelju – *Netopirji, lipicanci, cike in lampuge ...* na koncu knjige.

Notranja zgradba med besedilom funkcionalno prepletajočih se ilustracij je kompozicijsko zelo dinamična, zanimiv je predvsem izmenjujoč ritem pojavljajočih se celostranskih in pol-stranskih ilustracij z vinjetami (teh je v prvem delu deset, v drugem štirinajst), ki večinoma nastopajo le kot simboli (bolj iz obliko-

36 *Črno in belo*, 8. Mednarodni festival likovnih umetnosti, Kranj – ZDSLU 2019, 26. 9.–3. 11. 2019; Mergentalerjeva ulična galerija Lajerjeve hiše in TAM-TAM, *Triptih ABECEDE*, 1. 10.–31. 10. 2019.

37 Mergentalerjeva ulična galerija na Tomšičevi ulici v Kranju je umetniški projekt, pri katerem sta moči združili Lajerjeva hiša in TAM-TAM Inštituta. Prvi predstavljajo aktivno stičišče kulturnega, urbanega in družabnega dogajanja v Kranju, drugi skrbijo za pestro in ustvarjalno okolje z uličnimi galerijami v Ljubljani, Mariboru in Kranju ter drugimi družbeno odgovornimi projekti. Umetnost v sklopu ulične galerije pred pragom Lajerjeve hiše vsak mesec zaznamuje drug nov avtor, vsak s svojim slogom in izraznostjo.

38 Katja Željan: »Ilustriranje knjige ima čisto svoje specifične« – Pogovor z ilustratorico Ano Maraž, Primorski dnevnik, 29. 1. 2022.

39 Ilustracije za knjigo *Kako dolg je čas* so bile uvrščene na razstave: 50. Zlatno pero Beograda – 15. internacionalni bienale ilustracije 2019, 14. Slovenski bienale ilustracije (2019), Golden Pinwheel young illustrators competition (2020) v Šanghaju na Kitajskem in 28. Bienale ilustracije Bratislava - BIB (2021).

valskega občutka ravnovesja prostora posameznih strani). Celostranske ilustracije sicer zaznamuje izrazit minimalistični pristop, a so vsebinsko kljub temu precej prilagojene vsebini. Ilustracija želve, ki nastopa v naslovni pravljici *Kako dolg je čas?*, je sestavljena iz črt, krogov, drobnih potegljajev s čopičem in lavirano perorisbo, vpetih v kolaž, a je – jasna podoba želve, ki »ji je nenadoma zmanjkalo časa« in »nikoli ne bo zvedela, kako dolg je bil«⁴⁰. Tudi golobi so golobi, čeprav nekateri izrezani kar iz potiskanega papirja. In ladja je, čeprav docela stilizirana, nezamenljiva podoba ladje ne glede na to, ali je imel pisatelj v mislih legendarni Galeb nekdanjega predsednika Jugoslavije Tita ali kakšen star trajekt. V drugem, *kopenskem* delu vizualno izstopata pingvina Pingo in Frigo, likovno zgrajena iz množice črtic s tušem, ter dva polha, ki se »pretepata. Ali seksata. Vtis je približno enak ...«⁴¹, ter s črtkastim in akvarelnim pristopom prav učinkovito upodabljata literarno predlogo. Likovno zelo izzivalna je ilustracija zlate ribice Princeske Prve, plavajoče v okroglo/kvadratnem akvariju, položenem na črn dvonogi stol (*Lepi princ postane kralj*). Znakovna igra – belo, črno, ploskve, črte, mreža – je pravzaprav popolna ilustracija besedila: Lepi kralj je »preselil Princesko Prvo iz krogle v pravokotnik in od tedaj je plavala pravokotno«⁴². Kar pa ni značilnost vseh ilustracij v knjigi. Če so nekatere polstranske ilustracije zlahka berljive (radio, bager, opica), so pa bolj prvinsko abstraktno upodobljeni posebljeni pojmi, kot so kamen, čer, sol, plima in oseka (*Vražji trilček v času plime*), otok, zemlja, nebo (*Otok se očisti*), boja, morje, skala (*Morje je trše od skale*) ali pokopališče (*Cerkveni netopirji*), narisano s samimi križi in krogi ... Prav posebej knjigo žlahtnijo ilustracije, ki zahtevajo tudi primerno tipografsko razporeditev ob ilustracijah, segajočih na drugo stran ali diagonalno čez dve strani. Taka je znakovna podoba polža (*Polž, ki je ukradel morje*), elegantnih jegulj (*Najdaljše potovanje*) in pršičih pršic (*Najmočnejša žival na svetu*). V pravljici *Smrt predsednikovega slona* sta kompozicijsko funkcionalno na dve strani umeščeni podobi slona Sonyja (na levi strani spodaj) in ptice, v katero naj bi se inkarniral (na desni strani zgoraj). Najbolj dominantna dvostranska ilustracija pa predstavlja nilskega konja v jezeru pred zdraviliščem, tropsko solato in zdraviliščni paviljon (*Nilski konj iz Hipopotamije*), in to skrajno simbolično (lavirane risbe, črte s tušem, kolaž) ter z ureditvijo strani v popolnem ravnovesju. Bogat prizor, sestavljen iz vizualno skrajno poenostavljenih likovnih prvin (listi, ki bi bili lahko karkoli, paviljon, ki bi bil lahko kjerkoli, in v mrežo črt z roko potopljen zgornji del trupa nilskega konja). Izjemno.

Knjiga je bila razprodana v manj kot letu dni, nato je leta 2020 izšla kot druga dopolnjena izdaja z mehкими platnicami pri založbi Beletrina – v posebni nakladi 25.000 izvodov – v okviru projekta »Rastem s knjigo« Javne agencije za knjigo (JAK). Prejeli so jo vsi slovenski sedmošolci, kar je zanje poleg spoznavanja s spremljajočo sodobno likovno podobo Ane Maraž dragoceno tudi zato, ker je to pisanje Mateta Dolenca neke vrste »časovni stroj, ki vodi v neke druge, počasnejše čase, v celovitost, ki si je današnja otročad verjetno ne more niti predstavljati, bi ji pa še kako dobro dela, verjetno še bolj kot nam«⁴³.

40 Mate Dolenc: *Kako dolg je čas*, Beletrina, 2019, str. 22.

41 Prav tam: str. 194.

42 Prav tam: str. 160.

43 Lucija Stepančič: Mate Dolenc: *Kako dolg je čas*, komentar, KUD Sodobnost International. <https://www.sodobnost.com/mate-dolenc-kako-dolg-je-cas-recenzira-lucija-stepancic/>

Nov, a zelo zahteven izziv je bila upodobitev verzov pesnika Miroslava Košute v knjigi *Božaj veter – Pesmi za mlade*⁴⁴ (MK, Sončnica, 2021). Pomladno razposajene, hrepenenjske in hudomušne verze priljubljenega pesnika, ki se sproščeno in domiselno igra z besedami, so zahtevale polno vživetje vanje. V knjigi je 28 dvostranskih ilustracij, dve enostranski, likovno podobo knjige pa dopolnjujeta vinjeti na notranji naslovni strani in ob kolofonu. Prevladuje živo rdeča barva, ki zaznamuje tudi ilustracijo za ovitek knjige. Barvni razpon je namenoma skromen, rdečim so pridruženi le še odtenki modre in zelene barve. S samosvojem, tokrat bistveno drugačnim likovnim pristopom je Ana Maraž v svoje ilustracije ujela pričakovanja, poskočnost, nežnost, mračnost gozda, venček suhega cvetja ... in veter v laseh. A vendar, »*ko premišljujemo o verzih Miroslava Košute, tuhtamo, da gre pravzaprav za svojevrstno angažirano knjižico pesmi, čeprav so seveda v prvi vrsti mladoljubezenske ali pa niti ne več tako mladoljubezenske, vsekakor pa za mlade (po srcu, ne po letih)*«⁴⁵. Vsak gib, korak, dotik, mladosten nasmeh, slutnja, šepet in igriv pogled je kljub nepredvidljivi tehniki barvnega tuša natančno tak, kot veleva pesem. Še več. Ilustracije tudi s samostojnim (ne nujno vezanih na določene besede) oblikovanjem različnih stanj in čustev podirajo pregrado med pesnikom in bralcem ter ustvarjajo občutek pristnosti.

V katalogu razstave *Umetnost v času koronakrize na Goriškem*⁴⁶ je na predstavitveni strani Ane Maraž njena izjava, da so ji »*ilustracije dežja na svoj način pomagale bistriti glavo, se prizemljiti od vse negotovosti, stresa in občutka kaotičnosti razmer*«. Stilizirane kapljice in oblaki, ki jih je v mešani tehniki na papirju ustvarila v komorno dopolnjujočih se barvah, imajo sicer »sramežljiv« naslov *Brez naslova* (2020), a je simbolika na podobah jasno berljiva. Ob pogledu na ilustracije slikanice *Protideževna juha* mladinske pisateljice Majde Koren (KUD Sodobnost International, 2023) v zbirki najboljših slikanic Gugalnica se zdi motivika nezglašljivo povezana. *Že sedem dni je nesramno deževalo. Hišaprihiški otroci so se na smrt dolgočasili*. Kar dva pojma napovedujeta, da je vsebina knjige očitno namenjena prav njenim ilustracijam: dež in dolgčas. Ilustratorica Ana Maraž, ki ji dež pomaga na nek način bistriti glavo, z bistro glavo pa se očitno zlahka preganja tudi dolgčas, se je v novo ustvarjalno pustolovščino podala kar se da živopisno. Tako kot pisateljica v svojem značilnem igrivo duhovitem slogu jedrnato pripoveduje zgodbo najmlajšim otrokom, ki se komajda postavljajo na noge, tudi ilustratorica s svojo skrajno poenostavljeno simboliko na petnajstih dvostranskih podobah vznemirja njihovo radovednost z atraktivno pisanimi podobami o številih, predmetih, živalih in osebah, med katerimi ima prav posebno vlogo teta Kuha. Njene ploskovite figure, poosebljeni predmeti in pojmi nastopajo v jasni maniri kolaža in so med seboj enakovredno pomešani. Čeprav realizem ni njen jezik, se najmlajši bralci zlahka enačijo z upodobljenimi junaki te pravljicne pripovedi.

In še: likovna oprema ovitka knjige *Mejno stanje* pesnice in pisateljice madeonskega rodu Lidije Dimkovske (MK, 2023) je nastala na osnovi risbe Ane Maraž za zbirko pesmi, v kateri se pesnica giblje na meji, ki jo tudi prestopa, prehaja med časi in prostori, pogosto med nebom in zemljo oziroma življenjem in smrtjo. Pesmi v zbirki so pripovedne, nastale so v mračnem času epidemije, ki je razkril marsikatero rane sodobnega človeka, družbe in sveta. Dimkovska z izvirnimi pesniškimi podobami in postopki presunljivo prevaja osebno, intimno izkušnjo v univerzalno, kar je bila za ilustratorico (verjetno) ena težjih nalog. Kako v eno samo podobo vnesti trpkost življenja med ljudmi, za katerimi ostajajo kovčki? S krhko zarisanim kovčkom in simbolom kolesa vlaka ob njem? Morda s temno senco, ki obdaja odhajajočo figuro, da ostaja za njim praznina? Kako uprizoriti na eni sami risbi razpadanje ljubezni, življenja, sveta? Z mrliško glavo na kažipotu, ki bi lahko predstavljal tudi križ? In kako prevesti na droben papir prekletstvo in razklanost človeštva? Tako, da nariše, kako težko pade človeška roka na zgrbljeno figuro, da so sence rok in človeka tisto mejno stanje, ki čaka bralca, ko knjigo odpre? Da, vse to ji je uspelo – z barvno umirjeno asketsko govorico senc in črt.

Epilog. V ustvarjanju Ane Maraž na prvi pogled izstopa minimalistični pristop in ploskovit slog, ki ju bogati ilustratorikina interpretacija, primarna, abstrahirana in komaj podobna resničnosti. Večinoma so ilustrativne podobe odraz njenih misli, vsakodnevnih doživljanj, okolice, predmetov ob sebi, stavkov iz knjig in pesmi. Ustvarja v mešanih in digitalnih tehnikah, najbolj prepoznavne pa so njene črno-bele ilustracije in kolaži. Rdeča nit vsega njenega ustvarjanja je simbolika, skozi jo kaže svet kot želi, da ga sprejmejo in posvojijo uporabniki njenih oblikovalskih dosežkov, najmlajši gledalci njenih ilustracij v revijah za otroke in bralci vseh starosti v knjigah z njenimi ilustracijami.

44 Knjiga je prejela znak kakovosti zlata hruška, ilustracije pa so bile leta 2019 nagrajene na 3. Festivalu ilustracije Ilustrofest v Beogradu v kategoriji knjižne ilustracije.

45 Matej Krajnc: *Miroslav Košuta: Božaj veter, pesmi za mlade*, KMCS Media – Kulturno medijski center Slovenije, 25. 4. 2021.

46 *Umetnost v času koronakrize na Goriškem*, katalog, Pilonova galerija Ajdovščina (19. 11.–30. 12. 2021) & Mestna galerija Nova Gorica (7.–28. 1. 2022). Besedili: Pavla Jarc, Tina Ponebšek. Razstavljali so: Salvatore Cali, Tea Curk Sorta, Jana Humar, Boštjan Kavčič, Anja Kranjc, Društvo Kumšt, Ana Maraž, Vanja Mevrič, Andrej Perko, Ivan Skubin, Tamara Stibilj, Tina Volarič, Simon Vovk, Tomaž Zafira.

PREGLEDI – POGLEDI

KATJA ZAKRAJŠEK

Mali zasilni priročnik za antirasistično branje

Draga knjižničarka¹, mentorica, učiteljica, zaveznica odpiranju knjižnih platnic mladim bralkam, dobrodošli na terenu, ki vam verjetno ni zelo domač. (Če vam je, še toliko bolj dobrodošli in upam, da boste tu vseeno našli kaj koristnega.) Ob pisanju spremne besede za mladinski roman *Vse se vrača* Angie Thomas² sem se zavedala, da imate v slovenščini na voljo zelo malo orodij, na katera bi se lahko oprli, ko se z mladimi bralkami pogovarjate o vprašanih, povezanih z rasizmom, in knjigah, ki se ukvarjajo z njimi. Obenem so take knjige in taki pogovori nujni. Za ene zato, da si ustvarijo širšo sliko sveta, v katerem živijo; za druge zato, da lahko v njih odzrcalijo lastno izkušnjo. Mlad znanec je, ko so z družino skupaj prebrali *Vse se vrača*, zastavil ključno vprašanje: »Kaj pa bomo brali zdaj?« Češ: je še kakšna knjiga, ki bi tako govorila tudi o meni? Njemu posvečam ta članek. V slovenščini je dostopnih malo knjig z glavnimi liki, v katerih bi se mlade bralke lahko videle kot nebele Evropejke. Po eni strani zato, ker je slovenska družba v primerjavi z nekaterimi drugimi zahodnimi družbami še vedno razmeroma homogena; po drugi pa zato, ker na svoje soprebivalke, ki se ne skladajo z ustaljeno podobo o nas samih, sploh nismo vajeni gledati kot na sestavni del te družbe, ampak kot na tujke. Pa čeprav so tu rojene. (»Ampak od kod si zares?« se kot refren ponavlja vprašanje v pionirski predstavi *Črna koža, bele maske* Maše Kagao Knez iz leta 2021. Naslov je prevzet po knjigi protikolonialnega misleca Franza Fanona, ki je izšla skoraj sedemdeset let prej, a so se ustvarjalke in ustvarjalci predstave marsikje našli v njegovih besedah. Tako trdovratni so lahko stereotipi o drugih.) Pravzaprav imamo med »odraslo« literaturo občutno več prevodov knjig nebelih evropskih in ameriških avtoric z nebelimi liki, ki so del naših zahodnih družb, kot med otroško in mladinsko bero. Upajmo, da se to kmalu spremeni.

Tisti, ki se vedno zlahka poistovetijo z literarnimi ali filmskimi junaki (in še vedno so to predvsem junaki, kajne), takšne pomanjkljive zastopanosti manjšin v umetnosti dostikrat ne vidijo kot problem – ker ni njihov problem. A ljudje smo bitja, ki sebe in svet okrog sebe razumemo in razlagamo ter celo preoblikujemo skozi zgodbe, ki si jih pripovedujemo. Biti vidna v teh zgodbah je biti vidna zase in za druge. Če si vidna samo kot (v najboljšem primeru) vedno znova stereotipiziran stranski lik, nikoli kot glavna junakinja, kompleksna, vredna vse pozornosti in, no – junakinja, to ni ravno koristno za tvojo samopodobo in samozavest. Ne za to, kako te vidijo vrstnice.

1 Ženska oblika v tem članku smiselno velja za vse spole.

2 V letu 2021 je pri založbi Mladinska knjiga izšel roman Angie Thomas: *Vse se vrača* v prevodu Irene Duša Draž, s spremnim besedilom in nadaljnimi predlogi za branje Katje Zakrajšek.

Za tiste bralke, ki so jim izkušnje rasno označene mladostnice v rasistični družbi tema, ki jo spoznavajo iz druge roke, je *Vse se vrača* tudi čudovita vaja v življenju. Roman je umetniški laboratorij, ki nas spodbuja k temu, naj vklopimo domišljijo in zgodbe protagonistke Starr in drugih likov podoživimo tako rekoč od znotraj. S tem pa postane tudi fitness za trening empatije in širjenje razumevanja različnih človeških izkušenj onkraj naše lastne – nujno omejene – osebne perspektive. V najboljšem primeru – a to je povsem odgovornost nas kot bralk – lahko takšno boljše razumevanje prevedemo tudi v bolj ozaveščeno ravnanje v zunajliterarnem svetu. To je še posebej pomembno za vse, ki delajo z mladimi, ki so tako ali drugače družbeno označeni kot »drugi«. *Vse se vrača* ponuja sijajna izhodišča za to, saj se, ko se Starr in liki okrog nje sami učijo orientirati po zapleteni realnosti sodobnega rasizma in protirasističnega boja, z njimi mimogrede uči tudi bralka. Pri tem pomaga tudi gosta mreža kontekstualnih informacij, ki jo nosi s sabo takšen družbeni roman. Marsikatero od teh konkretnih spoznanj pa lahko, kot bomo videli, uporabimo tudi v našem slovenskem kontekstu, kjer še pogosteje od mladih (delno) afriškega porekla v šolah sedijo otroci iz drugih delov bivše skupne domovine, iz Albanije, otroci z Bližnjega Vzhoda, romski otroci – vsi zaznamovani že po zunanosti in/ali imenu, ki jih zaznamujeta z določenimi negativnimi predpostavkami, še preden sploh odprejo usta.

A o tem pozneje; za zdaj se vrnimo k Angie Thomas in si oglejmo sodobni ameriški in evropski rasizem, uperjen v osebe (delno) afriškega porekla.

Leta 1993 je bil devetnajstletni Londončan Stephen Lawrence ubit v rasno motiviranem napadu. Umor je kljub pričam in dokazom zaradi brezbriznosti policije ostal nerazrešen, zato je njegova mati Doreen Lawrence leta 1998 sprožila javno kampanjo za preiskavo same preiskave. Uradno poročilo, objavljeno naslednje leto, je ugotovilo, da je bil za spodletelo preiskavo kriv »institucionalni rasizem« policije, ki tega uboja zato enostavno ni obravnavala kot dovolj pomembnega. Leta 1998 je britanski slikar Chris Ofili Doreen Lawrence posvetil sliko z naslovom »*No Woman No Cry*«³: portret ženske, ki joče, v vsaki njeni solzi pa se ponovi portret njenega sina. Na prvi dan leta 2009 je policist v ZDA ustrelil dvaindvajsetletnega Oscarja Granta, ko je že aretiran ležal na tleh. Rzsodba, s katero je bil spoznan zgolj nenaklepnega uboja, ne pa umora, je sprožila številne proteste, ki so tedaj še mladi ameriški pisateljici Angie Thomas navdihnili kratko zgodbo. V demonstracijah po Grantovi smrti lahko vidimo predhodnico sodobnega antirasističnega gibanja Black Lives Matter, Življenja temnopoltih štejejo, ki se je začelo leta 2013 po še enem policijskem uboju; pisateljici pa je prvotna zgodba do leta 2017 prerasla v roman *Vse se vrača*.

To sta le primera umetnika in umetnice obakraj Atlantika, ki jima je uspel preboj, da sta nagovorila širšo javnost onkraj specializirane niše, v kateri vse prevečkrat obtiči literarno, umetniško, pa tudi vsako drugo izrekanje o rasnih manjšinah in rasizmu. Kakor da je večstoletni boj za golo priznanje enakovredne človeš-

3 »Ženska, ne joči«, po naslovu pesmi Boba Marleya; starši Stephena Lawrencea so bili z Jamajke. Tako kot Ofili je tudi Thomas svoje delo pretkala z referencami na glasbo: v izvorniku ima roman naslov po verzju raperja Tupaca Shakurja.

kosti vseh človeških bitij specializirano zanimanje in ne nekaj, kar zadeva celotno družbo in vsakogar v njej. V obeh primerih se umetniško delo izreka ne le o dejavnem nasilju (uboju, umoru), temveč tudi o drugi obliki nasilja – brezbržnosti večinske družbe do življenj raso zaznamovanih oseb, ki jih obravnava kot zlahka pogrešljiva.

Rasizem je otrok Atlantika, t.i. »trikotne trgovine«, ki je v zgodnji moderni dobi povezala Evropo, Afriko in Ameriko: tekstilije in drugi industrijski izdelki iz Evrope v Afriko; sužnji iz Afrike na plantaže v Amerikah; proizvodi plantažnega gospodarstva iz Amerike v Evropo, kjer so te surovine poganjale industrializacijo. Ne suženstvo ne imperializem v zgodovini nista bila nekaj novega. Nov pa je bil rasizem kot ideologija, ki se je izoblikovala vzporedno z moderno evropsko obliko suženstva in imperializma ter upravičila sistematično degradacijo prebivalc in prebivalcev podsaharske Afrike (in njihovega potomstva) v brezpravno proizvodno sredstvo plantažnega gospodarstva v »novem svetu«, na katerem je temeljil industrijski razcvet Evrope. Ta ideologija je niže na vrednostno lestvico postavila tudi druge neevropske populacije, ki so bile ob kolonialni nadvladi in izkoriščanju deležne različnih oblik stereotipiziranja; njena najtrša oblika pa je bila prihranjena prav za kategorijo »črnca«, ki je Evropi začel pomeniti »prototip predčloveške figure«, kot pravi kamerunski filozof Achille Mbembe⁴. To nikakor ni bil obstranski pojav – nasprotno, znašel se je prav v središču tedanje evropske misli in samorazumevanja Evrope. Eden ključnih filozofov te dobe G. W. F. Hegel je v svojem monumentalnem delu *Um v zgodovini* Afriko in Afričane postavil kratko malo zunaj človeške zgodovine.

Tako je sam pojem človeških ras kot bioloških različkov človeške vrste tendenčen izum 19. stoletja. Rasne klasifikacije zunajevropskih populacij so se vseeno množile skozi 19. in še globoko v 20. stoletje in tem populacijam poleg fizioloških lastnosti največkrat pripisovale najrazličnejše kombinacije psiholoških, moralnih, družbenih, kulturnih lastnosti in sposobnosti – kakor da je vse to stvar njihove drugačne biologije. Drugim populacijam so npr. pripisovali otročjost ali hiperseksualnost (včasih kar oboje hkrati), primitivnost jezika (praviloma brez poglobljenega znanja njihovih jezikov), otopelost ali pretirano senzualnost, v vsakem primeru pa manj razumnosti od Evropejcev, nižjo inteligenco od Evropejcev – ki so bili v vsem merilo. Te upodobitve drugih so torej sistematično izhajale iz predpostavke njihove temeljne drugačnosti od evropskega človeka – danes bi temu rekli proces drugačenja. V opise, ki so se hoteli sklicevati na znanstvenost, so se pogosto povsem neprikrito vpletale vrednostne sodbe, in čeprav se je hierarhija lahko delno spreminjala, je eno ostajalo enako: na vrhu je bil Evropejec. Pri tem pa se je spreminjala tudi zaznava, kdo sploh sodi v evropski belski klub (Slovani denimo nismo od nekdaj njegovi nedvoumni člani). Sodobne biološke vede so ovrgle relevantnost rasnih klasifikacij, ki se ne pokrivajo z genetsko raznolikostjo znotraj človeške vrste – ta je dosti bolj zanimiva in komplicirana, kot bi lahko

4 Achille Mbembe, *Kritika črnskega uma*, prev. Suzana Koncut, Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 36. – Achille Mbembe, kamerunski filozof, ki je deloval v Franciji, ZDA in v zadnjih letih v JAR, je (med drugim) pomemben mislec rasizma kot politične ekonomije živga.

zaobjelo nekaj takšnih navznoter zaokroženih kategorij, kakršne poznamo tudi še v slovenskih učbenikih. Vseeno pa rasa zaradi tega, kako zelo strukturira družbene odnose, ostaja pomembna kategorija za družboslovje. K temu se bomo še vrnili.

To zgodovinsko drugačenje in razčlovečenje neevropskih Drugih je na različne načine zaznamovalo vse družbe, vpletene v procese evropskega imperializma. Lahko bi mislili, da je slovenska družba – glede na to, da nismo imeli lastnih kolonij, ampak je bilo današnje slovensko ozemlje del polkolonialnega obrobja avstrijskega imperija – iz tega izvzeta. A kot del Evrope se je ravno tako vključevala v globalne izmenjave; sem so prihajale kolonialne dobrine – sladkor, tobak, bombaž ... – pa tudi z njimi povezane ideje. In kot del Evrope je slovenska družba še vedno vpeta v globalne neenakosti, ki izhajajo iz kolonialnega obdobja. Ko so protestnice in protestniki v ZDA leta 2020 klicali ime Georgea Floyd, so njihovi podporniki in podpornice v Evropi ponekod obenem izgovarjali tudi imena ubitih tostran Atlantika; v Franciji na primer ime Adame Traoréja. Le malo prej, približno v času, ko je Donald Trump v ZDA sanjal o svojem zloglasnem zidu na meji z Mehiko, smo tudi v Sloveniji v okviru »trdnjave Evrope« na meji postavljali bodečo žico in na Twitterju brali fantaziranja o streljanju migrantov (2015).

Drži, da je skrajno policijsko nasilje, ki je katalizator dogajanja v romanu *Vse se vrača*, bolj kot za evropske države značilno za ZDA. Na stari celini danes prevladujejo oblike rasizma, ki so videti manj surove – kar pa ne pomeni, da nimajo daljnosežnih učinkov na svoje tarče. Rasizem se tu izraža kot različne oblike diskriminacije in izključevanja (od drugačnega usmerjanja v šoli do drugačnega obravnavanja v zdravstvenem sistemu in slabšega odnosa policije), kot potiskanje v nevidnost ali stereotipizirano predstavljanje, pa tudi kot t. i. mikroagresije. To so majhni, vsakodnevni pripetljaji (reakcije, opazke, vprašanja ...), ki ponižujejo, ranijo, izražajo stereotipne predpostavke o osebi in ji s tem odrekajo individualnost. Vsak tak posamičen pripetljaj je lahko zelo banalen, v seštevku pa, kot pravi ameriška novinarka in publicistka Ijeoma Oluo, »ti nenehni opomini, da si 'nekaj manj', povzročijo resnično psihološko škodo«.⁵

Predvsem je važno razumeti naslednje: pri rasizmu ne gre preprosto za predsodke, ampak za sistemske, institucionalizirane neenakosti v obravnavi različnih (s temi predsodki opredeljenih) kategorij ljudi. Ali še krajše: gre za vprašanje sistemskih družbenih razmerij moči. To je tisto, v čemer se rasizem razlikuje od navadnega predsodka, zato tudi ni smiselno govoriti o »obratnem rasizmu«. Predsodki so lahko povsem demokratični in simetrični (ti jih imaš o meni, jaz o tebi); pri rasizmu pa simetrije ni. Prav zato, ker gre za sistemsko vprašanje, je rasizem trdoživ tudi v času. Leta 1952 je mislec in psihiater Frantz Fanon v knjigi *Črna koža, bele maske* opisoval, kako ga kot temnopoltega francoskega državljanja (prihajal je iz tedanje francoske kolonije Martinique v Karibih) kljub teoretični enakosti pred zakonom vidi francoska družba. Leta 2021 je skupina slovenskih umetnic in umetnikov ustvarila predstavo z enakim naslovom, saj so ugotovili, da je njihove izkušnje temnopoltih Slovencev in Slovenk že sedemdeset let prej in v drugem delu Evrope učinkovito opisal Fanon. Na koncu predstave eden od igralcev izgovarja Fanonove besede, ki bi lahko bile tudi njegove: »... hotel sem biti samo človek med ljudmi.«

5 Ijeoma Oluo, *So You Want To Talk About Race*, New York: Seal Press, 2019, str. 169.

Ker je sistemski pojav, razizem niti ni nujno odvisen od slabih namer posameznice. To je ključno razumeti: raziskave iz socialne psihologije kažejo, da je posameznica lahko povsem dobromisleča, se ima za nerasistično, a če ni razmislila o lastnem »družbenem programiranju« in nanj ni pozorna, lahko v praksi vseeno deluje rasistično. Tako lahko recimo v šoli učiteljica rasiziranim učenkam nehote pripisuje manjše učne zmožnosti in/ali predpostavlja, da bodo vedenjsko težavnejše ter zato njihovo vedenje »bere« skozi to prizmo. (Podobno deluje tudi ponotranjeni družbeni seksizem, kar prav tako kažejo raziskave – pri deklicah se npr. še vedno prepogosto predpostavlja, da »niso za« matematiko in naravoslovne predmete; drugače se obravnava njihovo vedenje; če merjeno po uri v razredu govorijo enako veliko kot dečki, pedagoginje ocenjujejo, da govorijo veliko več – in vse to je lahko povsem nezavedno). Na področju zaposlovanja raziskave kažejo, da samo zamenjava slike ali priimka pri istem življenjepisu potegne za sabo drugačno oceno sposobnosti kandidatke glede na to, kako ocenjevalke dojemajo njeno raso – spet, povsem nezavedno.

Ker je razizem sistemski pojav, ima tudi svojo časovno dinamiko, ki jo je lahko zelo težko prekiniti. Zgodovina tako ni le stvar preteklosti. V ZDA, kjer se odvija dogajanje *Vse se vrača*, temnopolte družine v povprečju razpolagajo z veliko manjšim premoženjem od belih (spet v povprečju). Razlogi segajo generacije nazaj. Poleg diskriminacije pri dostopu do izobraževanja in dela so tu še od daleč manj vidni, a globoki problemi: stanovanjska diskriminacija, težja dosegljivost stanovanjskih posojil, urbanistične prakse segregacije ... Z vsem tem pa je močno povezana tudi odrinjenost od političnega odločanja (začenši z omejevanjem volilne pravice), zaradi katere taka vprašanja ne postanejo dovolj politično »zanimiva« – dovolj v interesu odločevalcev, da bi se temeljito lotili njihovega reševanja. V romanu lahko spremljamo, kako ta začaran krog poskuša reševati Starrina družina na povsem osebni ravni – Starr ima možnost šolanja v drugem mestnem predelu, na koncu se družina seli iz domače soseske; vidimo tudi, da to ne prinaša dejanske spremembe za večino njenih prebivalcev, idealne pa niso niti za Starr, ki se v svojem šolskem okolju ves čas počuti kot Druga in se mora zato »maskirati«, spreminjati svoj jezik (v sociolingvistiki se temu reče preklapljanje med kodi), skratka: ves čas strateško paziti, da ni moteča, s čimer se njenim belim sošolkam ni treba obremenjevati.

S tem se vračamo k vsakdanjim učinkom rasizma. Ti se lahko zalezejo v navidezno popolnoma banalne vsakdanje samoumevnosti: kaj je kožna barva? Pa tu ne gre le za kozmetiko (ali za baletne copatke – kar je bil dolgo resen problem za nebele balerine). Na dosti usodnejši ravni jemanje bele kože kot standarda pomeni, da medicinski viri pri opisu simptomov še vedno spregledujejo, kako te simptome prepoznati na bolj pigmentirani koži od evropske (primer: pomodrelost ustnic). Ljudje zaradi tega ostanejo brez diagnoze in zdravljenja tudi tako resnih bolezni, kot je kožni rak. Tega problema se je šele leta 2020 (!) sistematično lotil britanski študent (!) medicine Malone Mukwende in sestavil priročnik kliničnih znakov *Mind the Gap*, ki zapolnjuje to vrzel. Na tej sistematični pristranosti medicinskih učbenikov ni prav nič abstraktnega ali akademskega – gre za življenje in smrt.

Morda se vseeno sprašujete: kako sploh gre skupaj to, da antirasistični pisci, kot je zgoraj omenjeni Fanon, ali aktivistke, ki poganjajo gibanje Black Lives Matter, uporabljajo rasne kategorije, kot je *črn*? Kaj nismo rekli, da koncept rase biološko nima nikakršnega smisla, da je – za ene prikladen, za druge skrajno škodljiv – ideološki izmislek? Ali ne bi bilo bolje, da bi o pojmu rase nehali toliko govoriti in pustili, da izzveni, zatone v nerelevantnost? Saj si vsi dobromisleči ljudje želimo, da bi rasa postala nekaj družbeno povsem nerelevantnega. Žal se je izkazalo, da vnaprejšnja odločitev za to ne deluje – točno zato, ker ne razgradi sistemskih pristranosti, slepih peg in samoumevnosti, ki smo si jih v nekaj primerih ogledali zgoraj. V praksi si lahko ogledamo primer Francije, kjer sodobne aktivistke vse glasneje opozarjajo, da je odločitev večinske družbe, da je to vprašanje razrešeno in o njem ne bo več govorila (ter odločitev države, da v tem duhu tudi ne bo zbirala statistik po rasnih kategorijah prebivalstva), dosegla samo to, da je družbene neenakosti, povezane z rasnim označevanjem oseb, postalo težje poimenovati in analizirati, do te mere, da raziskovalke in aktivistke na tem področju liberalno, tudi akademsko javno mnenje brž označi za »rasistične«; brez poimenovanja in analize pa je probleme težko reševati.

Pri tem je važno, da res jasno ločimo med raso kot domnevno biološkim dejstvom – za kar ni nikakršne podlage v realnosti – in rasno kategorizacijo ljudi kot družbenim dejstvom, ki strukturira družbene neenakosti, ki konkretno vplivajo na življenja konkretnih ljudi. Ne smemo se torej dati zmeti (zelo šepavam) argumentom, češ da je govoriti o rasi kot družbenem dejavniku samo po sebi nekako rasistično oziroma da razizem ne more obstajati, če ne obstaja (biološka) rasa. Rasizem obstaja, ker obstaja družbena percepcija rasne drugačnosti.

Naše bivanje in odnose v družbi kroji ogromno dejavnikov, ki ne temeljijo na zunajdružbeni, npr. biološki realnosti, pa imajo vseeno še kako realne učinke. Med temi dejavniki so percepcije oz. zaznave (npr.: »ta oseba je te in te rase«), ideje (npr.: »rasna kategorizacija opisuje pomembne razlike med človeškimi populacijami«), vrednostne sodbe (npr.: »belci so boljši/pomembnejši/vredni več«), dogovori (npr.: različen pravni status oseb glede na njihovo domnevno raso v preteklosti – pravo je namreč sistem dogovorov!), splošno družbene in institucionalne prakse (npr.: različna policijska obravnava na podlagi rasne percepcije; različno disciplinsko obravnavanje in poklicno usmerjanje v šolskem sistemu ...). Ti različni dejavniki delujejo skupaj, se med seboj prepletajo in podpirajo. Kot pravi Achille Mbembe: »Rasizem ni naključje, ampak ekosistem«.

Prav zato, ker rasizem obstaja kot skozinskoz *družbena* stvarnost, se v zadnjem času v teoriji in aktivizmu večkrat pojavlja izraz »rasizirane osebe«. Govori o tem, da je rasa nekaj, kar obstaja v pogledu opazovalke in vodi njeno odzivanje in vedenje. Je torej nekaj percipiranega (*zaznanega*) in pripisanega: človek ni te ali te rase, ampak ga družba rasno označuje – *rasizira* (kot črno osebo, kot ameriško staroselko, kot nekoga iz Srednjega Vzhoda ...) in ga na tej podlagi tudi drugače obravnava. Tako kot starejša in bolj razširjena oznaka »nebeli oseba« (person of colour) se tudi izraz »rasizirana oseba« lahko nanaša na vse, ki niso etnično evropskega porekla oziroma jih večinska družba zaznava kot take. To pa govori tudi o dejstvu, da v evropski in ameriški rasni logiki »belost« sploh ni videna kot le še ena rasna kategorija med drugimi, ampak kot nevtralna, tako rekoč standardna oblika človeškosti, vse drugo pa kot izjema ali celo odklon od tega standarda.

In ravno zato, ker lahko izkušnja rasne označenosti in z njo povezane zgodovinske in sedanje diskriminacije in izključevanja tako močno zaznamuje življenja posameznikov in zgodovino celotnih skupnosti, ostajajo relevantne tudi identitetne oznake, kot so »črne/temnopolte Američanke/Britanke/Francozinje«. Ne govorijo samo o skupni (kolektivni) zgodovinski izkušnji zatiranja, temveč ravno toliko tudi o skupnih tradicijah odpora proti zatiranju, boja za družbeno pravičnost, pa o kulturnih in umetniških tradicijah, ki so se razvile na podlagi teh izkušenj in bojov, ter navsezadnje o ohranjanju zgodovinskega spomina. To je zelo pomemben moment romana *Vse se vrača*, saj protagonistka nasproti večinski družbi, ki jo potiska v drugorazreden položaj, svojo samozavest v veliki meri črpa iz zavedanja afroameriške politične in glasbene kulture. Ob branju se lahko lotimo izredno koristne vaje – sprotnega gugljanja imen, ki jih omenjata zlasti Starr in njen oče; lahko bi si naredili celo playlisto, ki bi se začela kar s Tupacom Shakurjem, po katerem se navdihuje izvirni naslov *The Hate U Give*.

Te identitetne oznake se v različnih družbah in jezikih razlikujejo, kakor se razlikujejo zgodovine afriških in drugih manjšinskih diaspor, spreminjajo pa se tudi v času. Izraz »afriške diaspore« označuje skupnosti ljudi afriškega ali delno afriškega porekla, ki živijo na drugih celinah. Afroameriške diaspore (tudi, vendar ne le v ZDA), ki so posledica suženjskega plantažnega sistema, so stare po več stoletij. V tem času so razvile lastne družbene strukture in močne, svojske kulturne tradicije ter za lastno rabo preoblikovale dominantne evropske jezike, ki so jim bili vsiljeni (angleščina, portugalsčina ...). Za primerjavo – afroslovenska diaspora se je začela oblikovati v času gibanja neuvrščene, ko so v Jugoslavijo prihajali študirat mladi iz bratskih držav – je torej veliko mlajša, le nekaj generacij, povsem drugačni sta tudi njena pravna in politična zgodovina. Spet drugje, v nekdanjih kolonialnih maticah v Evropi, kot je Francija, gre pretežno za ljudi iz nekdanjih kolonialnih imperijev, bodisi naravnost s celine ali pa iz ameriških diaspor. (Kakopak pa je splošna zgodovina oseb afriškega porekla v Evropi stara toliko, kot so stari stiki med celinama – pomislimo le na kroženje prebivalcev rimskega imperija, ki je segal od Egipta do današnje severne Anglije.)

In seveda, tako kot pri vsaki drugi družbeni kategorizaciji tudi pri tem besedišču ni nikdar stoddotnega soglasja, saj so manjšine, ki jih opredeljuje, vedno notranje zelo raznolike: po eni strani zato, ker to kategorijo družbene izkušnje prečijo še druge (spol, razred ...), po drugi seveda preprosto zato, ker smo kot posameznice med seboj različne. (Tu se omejujemo na zahodne družbe; to, kako percepcije rase strukturirajo globalna politična razmerja, je ogromno vprašanje, za katero tu ni prostora, se je pa nanj koristno spomniti, kadar beremo evropske in ameriške knjige, ki se dogajajo na »eksotičnih« lokacijah. Zelo koristno je s kritičnim očesom opazovati, kako so v njih opisani neevropski Drugi.)

V zadnjem času je zlasti v angleškem, pa tudi v francoskem govornem prostoru (znova) močna težnja po uporabi direktne identitetne oznake »črn«, prav zato, ker se je v preteklosti izkazalo, da izogibanje tej besedi le otežuje odkrito analizo in pogovor o še vedno prisotnih problemih oziroma lahko celo zbuja vtis (služi za izgovor?), da samega rasizma ni več. V različnih družbah je sicer stanje javne diskusije in (vselej začasnega) soglasja o najprimernejšem besedišču različno; različne so seveda tudi družbene zgodovine besed, kot so »black«, »POC« [person of color] ali »beseda na n« v angleščini ter »črn«, »temnopol« ali, recimo

temu, »beseda na z« v slovenščini. Stvar osnovne vljudnosti, zlasti kadar govorimo o manjšinah – pa ne le rasnih –, je, da upoštevamo *samooznake*: tiste trenutno prevladujoče (za skupnosti) oziroma osebne preference (za posamezne osebe): podobno, kot človeka kličemo po imenu, s katerim se nam predstavi, in ne po imenu, ki smo si ga zanj izmislili sami (še posebej, če nam je ravnokar povedal, da mu je tak vzdevek neprijeten). Pri tem sicer lahko – prav zaradi različnih družbenih zgodovín – še vedno nastanejo težave pri prevajanju, ki niso vedno rešljive brez ostanka. Kako bi se v slovenščini opredeljevala Starr, če bi govorila slovensko?

Drugo dobro vodilo je, da razmislimo, ali takšna oznaka v danem kontekstu sploh prinaša kakšno relevantno informacijo. Če govorimo o tem, kako Angie Thomas skozi zgodbo v svojem romanu na sijajen in obenem pregleden način obravnava položaj črnih Američank, to gotovo drži. Če pa bi denimo Starrina soigralka svoji prijateljici opisovala, kako sijajno Starr meče na koš, in pri tem posebej povedala, da je Starr temnopolta, bi ta omemba več povedala o soigralki: da se ji zdi pomembno, da je Starr drugačna od nje.

Če smo rekli, da nas socialna psihologija uči, da lahko tudi človek, ki zase iskreno verjame, da ni rasističen, ki celo zares noče biti rasističen, v praksi vseeno nehote deluje rasistično – ali to pomeni, da smo vsi obsojeni, da bomo na veke vekov rasisti? Seveda ne. Se je pa zato včasih treba dejavno potruditi. Tako kot s seksizmom in drugimi zakoreninjenimi sistemi kategoriziranja in hierarhiziranja ljudi je tudi pri rasizmu na osebni ravni pomembno ozaveščanje lastnih miselnih in vedenjskih avtomatizmov, na družbeni in institucionalni pa prepričevanje ustaljenih ravnaj in njihovih posledic. To je lahko dokaj nelagodni proces, kar pa še ne pomeni, da je z njim kaj narobe: prav nasprotno, vrtanje po tem, kar se je zdelo samoumevno, prepoznavanje lastnih slepih peg in spreminjanje navad je po definiciji neudobno. Nelagodna je tudi izguba privilegija – nezaslužene izhodiščne prednosti, ki nam jo daje zgolj to, da smo določene barve polti, spola ipd. –, pa zato ne pomeni krivice: pomeni le korak k pravičnejšim razmerjem v družbi.

Zaradi tega nelagodja se ljudje na ta vprašanja pogosto odzivajo zelo burno. Rado se zgodi, da tak odziv preusmeri pozornost z resničnega družbenega problema – rasizma – na hipno osebno nelagodje osebe, opozorjene, da je morda rekla ali storila kaj problematičnega, lahko celo do te mere, da jo mora na koncu tarča rasizma še tolažiti. Takšen tip defenzivnega odzivanja je v ZDA dobil ime »belska preobčutljivost« oz. »krhkost«. ⁶ Gre za podoben mehanizem kot pri ponotranjenem seksizmu, kjer se opozorjeni namesto z razmislekom o lastnem ravnanju odzove defenzivno: moje ravnanje ne more biti seksistično, saj jaz vendar nisem seksist, kako mi morete to očitati. Ali, v našem primeru: to, kar sem rekla, ne more imeti rasističnega podtona, saj jaz vendar nisem rasistka. To je v bistvu mehanizem obrambe lastne samopodobe, ki pa je v takih primerih družbeno zelo problematičen in nam, če ga ne vzamemo v roke, preprečuje, da bi se razvijale kot posameznice in da bi se do drugih vedle s senzibilnostjo, ki si

⁶ Sijajno jo razgrne knjiga Robin DiAngelo *White Fragility: Why It's So Hard for White People to Talk About Racism*.

jo pri tem paradokсно pripisujemo. Namesto tega se lahko odločimo morebitne kritike naših besed ali ravnanj z vidika te ali one družbeno deprivilegirane skupine jemati ne kot napad, ampak kot priložnost za razmislek in spremembo svojega ravnanja na boljše. To je zlasti pomembno za pedagoginje, ki delajo z otroki iz ranljivih manjšin. Pomaga, če res ponotranjimo, da ker rasistično vedenje ne izvira nujno iz slabih namenov, tudi povratna informacija, da smo naredili ali rekli nekaj problematičnega, ne pomeni očitka, da smo slab človek. Vseeno pa je to, kar smo naredili ali rekli, problematično, ker je del problematičnega družbenega vzorca – rasizma. (Včasih se v zvezi s tem navaja nekoliko šaljiva primerjava, primerna tudi za delo z otroki: če mi stopiš na nogo, me zaboli, pa če si to storila nalašč ali ne. Še sploh, če mi je pred tabo skočilo na nogo že deset drugih ljudi. Pravi odziv, če ob tem zavpijem »av«, je, da odmakneš svojo nogo, se opravičiš in poskrbiš, da se to ne bo ponovilo.) Pomaga tudi, če si pošteno priznamo: občutek zadrege ob spoznanju, da si ga v nečem polomila, je res neprijeten, vendar pa ni prav v ničemer primerljiv z bremenom vsakodnevnega soočanja z »ekosistemi rasizma«, v katerih moraš drugim nenehno dokazovati in jih prepričevati o tem, kar bi moralo biti samoumevno: da tvoje življenje, tvoja izkušnja, tvoj glas – štejejo.⁷

Zato, pravi Angela Davis, »v rasistični družbi ni dovolj, da smo nerasistični. Biti moramo antirasistični.« Prvi korak je spoznanje, da to, da sama ne vidim problemov z rasizmom v svoji družbi, to ne pomeni, da teh problemov ni – pomeni samo, da ne zadevajo neposredno mene. Drugi korak je, da se razgledamo in prisluhnemo; in nato, da smo odprte za povratne informacije in po potrebi spremenimo svoje ravnanje. Starrin fant Chris v romanu *Vse se vrača* je, z nekaj začetniškimi napakami vred (te so tako rekoč neizogibne), lep primer tega, kako biti dober antirasistični zaveznik.

Za začetek: kako biti antirasistične bralke? Vzemimo v roke knjige avtoric, kot je Angie Thomas, in pustimo, da nam razširijo predstave o svetu, v katerem živimo. V slovenščini se moramo zaenkrat zanašati na prevedene vire. Če ostanemo le pri leposlovju iz ZDA, na slovenskih knjižnih policah najdemo klasike 20. stoletja, kot so James Baldwin, Toni Morrison, Ralph Ellison, Alice Walker, Audre Lorde, pa tudi imena iz 21. stoletja, kot sta poleg naše pisateljice še Ta-Nehisi Coates in Colson Whitehead. In zakaj bi ostali le pri ZDA. Preberimo še *Amerikanko* Chimamande Ngozi Adichie, ki se pomika med Nigerijo, Veliko Britanijo in ZDA. Imeniten teoretski uvod ponuja že prej omenjena knjiga *Črna koža, bele maske* Frantza Fanona, zahtevnejšo, a izredno dragoceno sodobno filozofsko obravnavo, ki močno izhaja tudi iz Fanona, pa *Kritika črnškega uma* Achilla Mbembeja. Perspektive iz Velike Britanije v leposlovju in spominski literaturi prinaša Bernardine Evaristo. V slovenščini pa smo si doslej lahko ogledali sijajno, prav tako že prej omenjeno predstavo *Črna koža, bele maske* Maše Kagao Knez.

V vsakem primeru se pri branju držimo nekaj temeljnih načel. Prvič, da beremo odprto in si ne poskušamo za vsako ceno potrjevati tega, kar mislimo, da že vemo o izkušnjah, o katerih piše avtorica. Kajti z njenega družbenega položaja in perspektive, ki jo ta prinaša, so lahko stvari videti precej drugačne, kot

⁷ Frustracijo vsakodnevnega spopadanja na ironičen način izraža naslov sijajne knjige britanske novinarke Reni Eddo-Lodge *Why I'm No Longer Talking To White People About Race* (*Zakaj se z belci ne pogovarjam več o temi rase*), ki seveda počne točno to, za kar v naslovu trdi, da ne počne.

jih vidimo s svojega. Drugič, da iz ene knjige ne posplošujemo preveč in si po prebrani zadnji strani ne mislimo, da zdaj vemo že vse o dani temi. Tako kot po branju, denimo, enega nemškega romana ne predpostavimo, da vemo že vse, kar je o izkušnji življenja v Nemčiji mogoče povedati. Tretjič: leposlovje ni dokumentarno gradivo, čeprav se lahko iz njega resnično ogromno naučimo. Roman je vedno najprej roman – se pravi, avtoričino osebno umetniško delo, ki nas povede v nek način gledanja in doživljanja sveta. Prava odlika leposlovja je, da nam omogoča, da se vživimo v življenja, ki so lahko tudi zelo drugačna od naših. To je obenem vaja v domišljiji in empatiji. Sčasoma bomo začeli zapažati stvari, ki jih prej nismo. Morda tudi pri sebi. To je dobro. To je znamenje, da branje deluje.

Podobna načela so uporabna tudi v vsakdanjem življenju; recimo pri pogovoru o knjigah, a tudi dosti širše. K temu se bomo še vrnili, najprej pa se razglejmo po svoji dosedaj nabrani pojmovni orodjarni, jo še malo dopolnimo, nato pa svoje razmišljanje razširimo še na obravnavanje različnih diskriminiranih družbenih skupin v Sloveniji.

Stereotip: vnaprejšnje mnenje, predpostavka ipd., ki temelji na pripadnosti osebe določeni družbeni skupini.

Predsodek: vnaprejšnje negativno mnenje ali sodba, ki temelji na stereotipu.

Rasa: ne obstaja kot biološko dejstvo, obstaja pa kot družbeno dejstvo. Proces rasnega označevanja in kategoriziranja oseb v družbi se imenuje rasizacija.

Rasizem: sistem družbenih neenakosti, ki temelji na rasni kategorizaciji in hierarhizaciji oseb. Tu smo se osredotočali na rasizem, ki v zahodnih družbah zadeva osebe afriškega ali delno afriškega porekla in ki ima lastno specifično zgodovino.

Oblike rasizma, ki se nanašajo npr. na osebe iz različnih delov Azije, z Bližnjega Vzhoda, na staroselce v Amerikah, v Avstraliji itd. imajo vsaka svojo zgodovino in posebnosti. Imajo tudi nekatere skupne točke. Med odpori proti njim se lahko vzpostavljajo zaveznitva, čeprav se to v praksi ne zgodi nujno.

Ponotranjeni rasizem: s socializacijo v večinski družbi privzete predstave te družbe o sebi kot rasizirani osebi, kot da so nekaj normalnega in samoumevnega. (Po podobni logiki: ponotranjeni seksizem.)

Antirasizem: namerno zavzeta drža nasprotovanja rasizmu v družbi, začenši z lastnim delovanjem. Ni stanje popolnosti, ampak dejaven proces učenja, tudi iz lastnih napak.

Diskriminirane družbene skupine: družbene skupine, ki so v neki družbi v slabšem položaju. To niso nujno manjšine; ženske, ki so tudi v naših družbah še vedno tarča določenih tipov diskriminacije, predstavljajo polovico prebivalstva. Diskriminirana je lahko tudi številčna večina – pomislimo na apartheidsko Južno-afriško republiko.

Soroden je pojem marginaliziranih družbenih skupin: to so tiste, ki se jih obravnava, kot da so nepomembne ali kot da sploh ne obstajajo.

Nasprotje diskriminirane družbene skupine je dominantna družbena skupina.

Manjšina: manjša družbena skupina, ki se od dominantne večinske družbe loči po rasni označenosti, etnični ali verski pripadnosti, spolni usmerjenosti ali identiteti itd.

Drugi (z veliko začetnico): kdor pripada nedominantni družbeni skupini in kot tak označen kot temeljno drugačen od »standarda«. Simone de Beauvoir je v knjigi *Drugi spol* argumentirala, da so ženske v družbi »Druge« – definirane glede na odmik od »moškega standarda«. Pojem se danes smiselno uporablja tudi v drugih kontekstih: tako Mbembe analizira predstave o Afričanu kot Drugem Evrope (rasizirani Drugi), v sodobnem črnem feminizmu pa lahko beremo analize o temnopolti ženski kot Drugi belke. Kajti tudi feminizem ni imun na rasizem, kot tudi antirasistični boji niso bili vedno imuni na seksizem.

Perspektivo, ki povezuje te različne boje za družbeno pravičnost, poudarja njihove skupne točke in upošteva medsebojno povezanost različnih osi zatiranja, imenujemo *medpresečno ali interseksionalno*. (Teoretski pojem medpresečnosti kot orodje za družbeno analizo je uvedla ameriška pravničnica in raziskovalka na področju rase in spola Kimberlé Crenshaw.)

Obravnavanje oseb kot Drugih v tem smislu imenujemo »drugačenje«. Kadar o drugih ljudeh razmišljamo z izhodišča, ki ga lahko povzamemo kot »oni niso kot mi« ali »vi ste taki in taki«, je to drugačenje. Tudi kadar po vsebini ni negativno, je način razčlovečenja Drugih, saj jim odreka osnovno človeško individualnost.

Osi zatiranja, diskriminacije: tiste osebne okoliščine, zaradi katerih je neka oseba v družbi na slabšem, naj gre za rasno ali etnično zaznamovanost, spol, spolno usmerjenost ali identiteto, hendikep ipd. Te dimenzije diskriminiranosti se lahko med seboj nerazvezljivo prepletajo, tako da jih ni mogoče obravnavati ločeno (primer: na temnopolte ženske rasizem drugače vpliva kot na temnopolte moške, seksizem pa drugače kot na bele ženske).

Kot torej vidimo, so pri različnih družbenih diskriminacijah dostikrat na delu podobni mehanizmi, zato lahko marsikaj od tega, česar nas učijo ameriške in zahodnoevropske antirasistične piske, smiselno uporabimo tudi drugje – pri čemer vendarle ne pozabimo, da ima vsaka diskriminirana skupina v vsaki družbi svojo konkretno zgodovino, vključno s svojo zgodovino odpora proti zatiranju, prizadevanja za priznanje lastnega obstoja, boja za pravice ...

Tudi v slovenske šole se danes pogosteje kot še pred eno generacijo vpisujejo otroci, ki jim na koži piše, da je kateri od njihovih staršev afriškega porekla – bodisi so tu rojeni, morda so že tretja generacija, morda so se priselili z družino, morda so posvojeni; ni važno. Tu so. Otroci kot vsaki drugi, ker pa je družba takšna, kakršna je, imajo v njej določene specifične izkušnje, ki jih morajo odrasli okrog njih znati zaznati, jim o njih prisluhniti in jim jih pomagati ustrezno sprocesirati in se odzivati nanje. (Kakšna je ta družba z vidika oseb delno afriškega porekla? V Sloveniji si radi čestitamo, da tu ni rasizma, a praktične izkušnje kažejo nasprotno. Drži, da je našo avtohtono tradicijo predsodkov, ki izrašča iz idej, ki so krožile po kolonialni Evropi skupaj s kolonialnimi dobrinami, nekaj časa blažilo sodelovanje v gibanju neuvrščenih. Takrat, v sedemdesetih in osemdesetih letih, so tudi v Slovenijo prihajali študirat mladi iz bratskih držav in nekateri tu tudi ostali. Za njihove otroke in vnuke so stvari nekoliko drugačne. V zadnjih letih smo v medijih lahko spremljali, da se tudi k nam uvažajo ideje belskega suprematizma [večvrednosti] z one strani Atlantika.)

Z diskriminacijo pa se v tukajšnjem šolskem in širšem družbenem okolju srečujejo tudi druge skupine ljudi. Največja je gotovo tista, ki jo sestavljajo priseljenke

iz drugih držav nekdanje skupne domovine in njihove potomke. Toliko bolj, če se narodnostni pridružuje še verska razlika. Izreden vpogled v to temo ponujata pisateljica Selma Skenderović s knjigo kratke proze *Zakaj molčiš, Hava?*, z razrednega vidika pa Dijana Matković z esejskim romanom *Zakaj ne pišem*. Obe se ukvarjata tudi z izkušnjo svojih protagonistk v slovenskem šolskem sistemu. Zlasti Skenderović z literarnih gostovanj večkrat prinaša opise defenzivnih reakcij bralk, vključno s pedagoškimi delavkami, na njene zgodbe in pripovedi o lastnih izkušnjah, ki spominjajo na mehanizme zgoraj obravnavane krhkosti – morda bi ji lahko za to rabo rekli kar »krhkost dominantnih«, ki želijo avtorici dopovedati oziroma od nje slišati priznanje/»tolažbo« zase: da je samo preobčutljiva, da je stvari narobe vzela, da je pretiravala – v samozaščito pred tem, da bi si priznali, da morda v šoli v resnici ne ustvarjajo okolja, v katerem bi se manjšinske učenke počutile normalno, enakopravno sprejete. Vendar, kot že vemo, ni naloga nekdanje take učenke, da bi pedagoške delavke tolažila, da počnejo vse prav; lahko pa jim pokaže, kje se lahko izboljšajo. To je njeno darilo njim in učenkam, kot je bila nekoč sama.

Skenderović se v eni svojih zgodb loteva tudi vprašanja imena, ki protagonistko zaznamuje kot Drugo, kot tujko. To zgodbo lahko koristno primerjamo tudi z momenti v romanu *Vse se vrača*, ki se vrtijo okrog imen, ali pa s tistimi v mladinskem romanu Elizabeth Acevedo, ki je v času pisanja še v prevajanju in nosi delovni naslov *Pesnica X* (v izvorniku *The Poet X*): kaj je v nekem okolju »normalno« ime, kaj je čudno ime? Kdo to določa, po kakšnih merilih? Osebno ime kot vez z nečim, kar je za njegovo nosilko (in verjetno njene starše) pomenljivo, pomembno, in hkrati kot nekaj, česar večinska družba presoja negativno – kot čudno, nerazumljivo, smešno, neizgovorljivo ali enostavno odveč in kot nekaj, kar je treba zamenjati z bolj domačim označevalcem – je tema, ki se večkrat pojavlja pri migrantskih in drugih manjšinskih avtoricah. Tudi tak odnos do osebnega imena je način drugačenja, ki je lahko zelo boleče. Zato je toliko pomembnejše, da se potrudimo imena zapomniti, jih prav izgovarjati in jih ne komentirati, češ da so čudna, nenavadna, težavna.

Če sem že omenila migrantske avtorice: ste opazili, da se beseda »migranti«, ki je postala še en označevalec nezaželenosti, v slovenščini praviloma nanaša samo na osebe iz določenih regij sveta? Očitno je, da na tihem ločujemo med bolj in manj zaželenimi priseljenci, in to ne na podlagi njihovih osebnih lastnosti, temveč zgolj na podlagi geografskega izvora in svojih predpostavk o njem. Tudi samo znanje ali neznanje slovenščine dojemamo drugače, če gre za osebo, priseljeno npr. iz ZDA, ali tako iz Bližnjega Vzhoda (pa četudi ravno tako govori angleško in se torej lahko vsaj za silo sporazumemo). Pri dvojezičnih otrocih pogosto spregledujemo znanje še enega jezika kot pomembno kompetenco, če njihov drugi (oziroma prvi) jezik ni eden teh, ki so kot tuji jeziki vključeni v naš šolski sistem, ampak npr. bošnjaščina, albansščina ali tudi tako velik svetovni jezik, kot je arabščina.

Ko smo že pri arabščini, recimo še besedo o islamofobiji; ta sicer ne leti samo na govorce arabščine, se pa rada tesno povezuje z odklonilnim odnosom do tega jezika. To nam lepo ponazarja, kako zelo neprefinjene so družbene kategorizacije Drugih, ki so osnova za zavračanje in diskriminacijo. Ne le, da naše zahodne družbe rade mečejo vse muslimanke v isti koš, ob popolnem nepoznavanju islama in njegove notranje raznolikosti (kaj šele dejstva, da lahko vsako vero posameznica razume in prakticira po svoje); svojo predstavo in pričakovanja o islamu projici-

rajo celo na ljudi, ki z islamom nimajo ničesar. Tako so lahko tarča islamofobije tudi arabsko govoreče kristjanke in ateistke. Islamofobija se lepi tudi na stereotipe o videzu: sprožijo jo lahko pokriti lasje pri ženskah ali pa le določen ten polti; tako je islamofobne napade v Evropi doživel moj znanec, do vseh religij kritičen ateist iz hindujske družine, zgolj zaradi svoje rjave polti in črnih las. Slednje ponazarja tudi, da se v resnici nima velikega smisla zapletati v vprašanja točnih razmejitev med rasizmi kot takimi in različnimi ksenofobijami; v vsakem primeru gre za to, da dana družba v nekem trenutku določene skupine kolektivno etiketira in diskriminira zaradi pripisane drugosti, katere označevalec je bolj ali manj opazen na prvi pogled (videz, ime, jezik, ki ga nekdo govori). Ne glede na to, na čem so utemeljene te kategorije drugačenja, postanejo družbena realnost z močjo nad življenji svojih tarč.

Še ena taka manjšina, mimo katere v Sloveniji ne moremo, so Romi. Sama poznam vsaj en primer osebe, ki je bila med šolanjem deležna toliko odkrite diskriminacije zaradi svojega imena, češ da iz nje ne bo nikoli nič, da si ga je spremenila. Ko govorimo o rasizmu, moramo nujno razmišljati tudi o svojem odnosu do romske manjšine. Morda ob tej izjavi v sebi začutite začetek reakcije »že, ampak oni ...«. To pomeni, da bi bilo priporočljivo prebrati kaj o zgodovini Romov v Evropi (vključno z zgodovino tega, kako so države pravno urejale njihov status) in nato še enkrat razmisliti o posledicah dolgotrajne družbene marginalizacije. Morda skozi besede aktivistke gibanja Življenja temnopoltih štejejo v ZDA, ki je komentirala: »Očitajo nam, da kršimo družbeno pogodbo. A za nas ta ni nikoli veljala.« V osnovi je namreč reakcija »že, ampak oni so taki in taki« zelo podobna temu, kako se druge zahodne družbe odzivajo na svoje rasizirane manjšine. Situacije v drugih družbah je dostikrat lažje jasno uzreti kot problematične, ker vanje nismo vpleteni, zato obenem ponujajo tudi koristen miselni ovinek na poti do ozaveščanja lastnih, »avtohtonih« slepih peg. Slepo pego ima glede Romov tudi slovenska literatura, vključno z otroško in mladinsko, v kateri so zelo malo vidni.⁸ Pa bi se imele tudi romske mlade bralke pravico ugledati v teh zgodbah v vsej kompleksnosti in raznolikosti svojih izkušenj – ne le v občasnih medijskih zapisih, ki jih reducirajo na problem.

Kako torej, se sprašujete, naj antirasizem (in boj proti povezanim diskriminacijam) udejanjam v delu z mladimi bralkami – z mladimi nasploh?

Začne se z odpiranjem prostora za besedo in poslušanje. Pomembno je, da resno jemljemo doživeto izkušnjo ljudi, ki izhajajo z drugačnih družbenih položajev od nas, in njihovo perspektivo, ki jim jo tak položaj prinaša. Izhajamo iz vodila: če sami nekega problema v družbi ne vidimo, to ne pomeni nujno, da ne obstaja, ampak lahko pomeni samo, da za nas ni problem. Vseeno pa sodoloča družbo, v kateri živimo.

⁸ Na tem mestu opozarjamo na nekaj kakovostnih in široko dostopnih mladinskih del, ki odpirajo to tematiko: Janja Vidmar: *Kebarie*, Miš Založba, 2010; *Kako so nastale gosli*, ilustrirala Suzi Bricelj, Mladinska knjiga, 2006; med prevedenimi literarnimi deli omenimo Xavier-Laurent Petit: *Mevedarjev sin*, Miš Založba, 2023. (op. ur.)

Pri tem ne predpostavljamo in ne posplošujemo. Ohranjamo v mislih, da so tudi stereotipi, ki so po vsebini pozitivni, vseeno škodljivi, ker jih nalagamo na posameznico kot vnaprejšnji interpretativni okvir (primeri: »oni« imajo ples v krvi; »taki, kot si ti« so odlični športniki; »oni« so dobri v matematiki ...). Naj bo posameznica najprej posameznica. To pomeni, da ne predpostavljamo ne njenih zanimanj, zmožnosti, osebnostnih lastnosti, niti tega, kako razmišlja o lastni manjšinskosti.

Neposploševanje pomeni tudi, da sogovornice ne obravnavamo kot zastopnice celotne manjšine, kar je le druga, četudi morda dobrohotna različica drugačenja. Še zlasti je v to vlogo ne silimo in od nje ne zahtevamo izrekovanja o s tem povezanih vprašanjih, če tega sama ne želi – in še zlasti ne javno, npr. pred celim razredom; nihče ni drugim dolžan biti hodeča lekcija iz svoje kulture ali iz izkušnje manjšinskosti. Nenehno pojasnjevanje o teh temah je lahko zelo stresno in naporno, tudi če vprašanja izvirajo iz pristne radovednosti – sploh če se je ta oseba v preteklosti večkrat srečevala z negativnimi in defenzivnimi odzivi na svojo perspektivo. (Pristna radovednost se lahko dandanes o marsičem pouči na medmrežju in s tem sogovornici olajša »breme zastopanja«, kot temu pravijo aktivistke.) Omogočimo pa, da deli svoje izkušnje in misli in jo pri tem vzamemo resno. Če ta pogovor steče, ga lahko razširimo tudi na to, kar ve o drugih, ki so podobno manjšinsko zaznamovani – od svoje družine do informacij s spleta. Pogovor o knjigah (pa tudi filmih ipd.) je lahko pri tem odličen katalizator.

Pri tem pazimo tudi na to, kako se izražamo. Morda že drži, da beseda ni konj, brcne pa vseeno. Besede, ki smo jih vajeni izpred desetletij in s katerimi morda ne mislimo nič slabega, imajo lahko danes drugačen prizvok, kot jim ga želimo dati. Zato smo pozorni na sodobno rabo in še posebej na samoopredeljevanje; pomagamo si s tem, kako o manjšinskih temah pišejo ustrezne zagovorniške organizacije, aktivistke ipd. Seveda, tudi če sledimo trenutnim dobrim praksam, ima lahko naša sogovornica osebno drugačne preference. Če nam torej pove, da raje vidi, da je ne označujemo kot x, rečemo oprost, hvala za opozorilo, in to v prihodnje upoštevamo. Poleg konkretnih poimenovanj določenih skupin ljudi pazimo tudi na splošno izražje. Dober primer je beseda »pleme«, ki v antropološki rabi poimenuje tip družbene organizacije; kadar pa jo v govoru o drugih celinah – še posebej rada se prikrade v govor o Afriki – uporabimo namesto besed »ljudstvo«, »kultura«, »družba«, njihove prebivalce s tem že drugačimo kot »primitivne« (še ena beseda, ki se ji raje izognemo, razen če z njo označujemo zagrizene ksenofobe). Tudi s tem se vzpostavlja varen okvir za vključujoč pogovor in medsebojno učenje.

Rasizem in drugi tipi diskriminacij niso problem le za tiste deprivilegirane članice družbe, na katere se neposredno nanašajo; so problem celotne družbe. Tako jih je treba tudi obravnavati, saj nismo zares enakopravni, dokler nismo enakoopravni vsi. Zato je na vprašanje, kdo naj se o teh problemih izreka, moj odgovor vedno dvojen: za to smo *odgovorni vsi* in vedno. Prvenstveno *pravico* do besede – in do tega, da jim prisluhnemo in potem tudi ustrezno ukrepamo – pa imajo tu tisti, ki jih diskriminacija še posebej zadeva.

Zato namesto sklepa vabilo k nadaljnemu branju v dveh jezikih. Slovenska besedila so z dvema izjemama bodisi prevodi bodisi se, tako kot pričujoči članek, napajajo iz del avtoric, ki so o vprašanih rasizma pisale iz prve roke; angleška so primarni viri.⁹

Nadaljnje branje v slovenščini:

Maša Kagao Knez: »Črna koža, bele maske«. *Sigledal.org*, 6. 3. 2021.

Katja Zakrajšek: »Razdrugačena drugost«. *Poesis.si*, 20. 12. 2022.

Bernardine Evaristo: *Manifest*. Prev. Katja Zakrajšek. Ljubljana: Beletrina, 2023.

Selma Skenderović: *Zakaj molčiš, Hava?* Ljubljana: JSKD, 2021.

Franz Fanon: *Črna koža, bele maske*. Prev. Ana Monika Habjan. Ljubljana: Studia humanitatis, 2016.

Bernardine Evaristo: *Dekle, ženska, druga_i*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2021.

Katja Zakrajšek: »O ženskah in drugih drugih«. Spremnna beseda k Evaristo: *Dekle, ženska, druga_i*.

Ta-Nehisi Coates: *Med svetom in mano*. Prev. Petra Meterc. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2021.

Petra Meterc: »Ker mislimo, da smo belci«. Spremnna beseda k Coates: *Med svetom in mano*.

Katja Zakrajšek: »Literarno prevajanje in družbena razmerja moči in vidnosti: primer Gorman/Rijneveld«. *Jezikovni-poklici.si*, 8. 3. 2021.

Nadaljnje branje v angleščini:

Reni Eddo-Lodge: *Why I'm no Longer Talking To White People About Race*. Bloomsbury, 2017.

Ijeoma Oluo: *So You Want to Talk About Race*. Seal Press, 2018.

Robin DiAngelo: *White Fragility: Why It's So Hard for White People to Talk About Racism*. Beacon Press, 2018.

⁹ Katja Zakrajšek je literarna komparativistka in prevajalka. Posebej se posveča prevodno manj zastopanim literarnim tradicijam in prostorom, s čimer izgrajuje drugačen, bolj razredičen kanon svetovne literature. Prevaja predvsem sodobna literarna besedila iz francoskega, angleškega in portugalskega jezika (Francija, Senegal, Kongo, Mavricij, Združene države Amerike, Brazilija in Velika Britanija). Na Francoskem večeru festivala Prevodni Pranger, ki je analiziral roman Clémentine Beauvassis #3špeh-bombe, s katerim je bila prevajalka uvrščena na IBBY častno listino 2022, je Varja Balžalorsky Antić poudarila: »Katja je izoblikovala svojo interno politiko prevajanja in je zgled osveščene prevajalke. Izbira knjige, ki prihajajo iz marginaliziranih, obrobni območij in tako pomembno bogati naše kulturno okolje. Daleč od tega, da gre zgolj in samo za leposlovna dela, temveč nam z izbiro svojih prevodov in prevajalskimi rešitvami ves čas kaže tudi, kaj je dejansko politika literature in kaj je politika prevajanja. Nekaj o tem je tudi sama pisala, tako da bi tiste, ki vas to zanima, malo usmerila na te njene prevodoslovne tekste, kjer se s tem ukvarja. Če povzamem njeno misel: prevajanje ni neko nonšalantno in naivno medkulturno posredovanje. Razkriti mora nesimetrijo razmerij moči, ki se skrivajo v izvornih tekstih.« (Prevodni Pranger, Francoski večer. *Otrok in knjiga*, let. 50, št. 116, str. 111.) Katja Zakrajšek je leta 2008 za prevod *Knjige soli Monique Truong* prejela nagrado Radojke Vrančič, za prevode Warsan Shire leta 2017 lirikonov zlat in za prevod romana Bernardine Evaristo *Dekle, ženska, druga_i* leta 2022 Sovretovo nagrado. (op. ur.)

POGLED NA SVOJE DELO

IGOR PLOHL

Lev Rogi se predstavi

Moje življenje sta odločilno zaznamovala dva povsem nepričakovana dogodka. V juniju 2008 sem padel z lestve in pristal na invalidskem vozičku. Leto kasneje, skoraj točno za moj trideseti rojstni dan, so moji bivši učenci zame pripravili dobrodelno prireditev. Prvi dogodek je v trenutku zaključil življenje, kot sem ga poznal, drugi pa mi je pomagal najti novo pot in poslanstvo.

Učence, ki so me s svojo gesto vrnili v življenje, sem nekaj let pred nesrečo poučeval v oddelku podaljšanega bivanja. V zahvalo za dobrodelno prireditev in ker sem želel spregovoriti o svoji nesreči, soočanju z invalidnostjo in načrtih za prihodnost, sem napisal pravljico o pogumnem levu Rogiju. Če Igor preberete nazaj, boste vedeli, zakaj takšno posebno ime. Učenci so po koncu prireditve na pobudo ravnatelja narisali ilustracije, saj jih je želel razstaviti v šolski knjižnici. Po nenavadni poti so na koncu končale pri Založbi Pivec. Pol leta kasneje je izšla moja prva knjiga, slikanica *Lev Rogi – sreča v nesreči*. Ta izid je v meni zanetil poslanstvo, s katerim se gotovo ne bi nikoli ukvarjal, če bi še hodil. Na povabilo mnogih kolegov sem njihovim učencem predstavil slikanico in s tem svojo življenjsko zgodbo. Še preden sem uspel končati zaposlitveno in poklicno rehabilitacijo, sem znova stopil v čevlje učitelja.

Ko so vsi izvodi slikanice *Lev Rogi – sreča v nesreči* našli pot do mladih bralcev, smo se odločili, da Rogiju ustvari končno podobo ilustratorka Urška Stropnik Šonc. Njene ilustracije so barvite, iskrive, vedre in optimistične. Nikakor si ne bi želel, da bi podobe invalidnosti pri otrocih in njihovih starših vzbujale pomilovanje, žalost ali celo odpor. Tudi sam ne želim, da me zaradi gibalne oviranosti kdorkoli pomiluje ali se zaradi mene žalosti. Leta 2014 je izšla slikanica *Lev Rogi najde srečo*, ki opiše Rogijevo pot po usodnem padcu z lestve. Najbolj pogumen lev na svetu, kot Rogija imenuje ilustratorka, se po nastanku invalidnosti sooči z novonastalimi okoliščinami in s pomočjo prijateljev premaga lastne dvome ter družbene predsodke in na novo odkrije srečo. Besedilo in ilustracije smo nadgradili s slikovno prilogo *Ko Rogi postane Igor*. Z njeno pomočjo lahko mladi bralci spoznajo, da je pravljica o pogumnem levu več kot le zgodba.

Nastopi po šolah so mi kmalu razkrili vrzeli v razumevanju potreb invalidov in slabo poznavanje naših zmožnosti. Redkokateri učenec je znal pojasniti pojem paraolimpijske igre, mnoge učiteljice pa so šele z mojim nastopom razumele, čemu so namenjene rumene poševne črte na invalidskih parkirnih mestih. Z namenom osveščanja o športu invalidov je nastala slikanica *Rogi in Edi na paraolimpijskih igrah*. Med pripravo sem bil še sam presenečen, ko sem spoznal, da lahko slepi igrajo nogomet ali celo smučajo, invalidski voziček pa ni ovira za ragbi.

Najlepša presenečenja so seveda sladka presenečenja. Eno izmed takih sem doživel v oddaji *Dan najlepših sanj*, ko so mi izpolnili veliko življenjsko željo. Odkar sem v osnovni šoli prvič v učbeniku za zemljepis opazil Kilimandžaro, sem ga želel začutiti še v živo. Načrtovanje potovanja, let in izgubo invalidskega vozička ob prestopu v Etiopiji, srečanje z Masaji in lepote narodnih parkov severne Tanzanije sem opisal v slikanici *Lev Rogi v Afriki*. Na potovanju so nastale številne fotografije in nekaj videoposnetkov, ki so na voljo v prilogi slikanice. Do video gradiv je mogoče dostopati s pomočjo pametnega telefona ali tablice (z dostopom do interneta) in QR kod, ki so natisnjene v prilogi slikanice. Tudi ta slikanica o levu Rogiju sporoča, da se v življenju marsikaj da, pa čeprav na invalidskem vozičku.

Med poučne slikanice spada tudi zadnja, z naslovom *Lev Rogi premaguje ovire*. Mišljene so predvsem arhitektonske in prometne ovire. Gibalno ovirani invalidi nemalokrat obstanemo pred pločnikom brez znižanja, stopnicami in prestrmo klančino. Marsikomu izmed nas predstavlja velik napor tudi vsakodnevno predsedanje v avto ter zlaganje in sestavljanje invalidskega vozička. Vse te izzive lev Rogi premaguje optimistično, iznajdljivo in s pomočjo prijateljev. Osveščanje o zahtevnih temah v mojih slikanicah poteka na pozitiven in nevsiljiv način. Tudi ta slikanica ima fotografsko prilogo, ki vleče vzporednice med pravljicnim in resničnim. Z namenom osveščanja širše javnosti, ne le otrok, so nastali poučni videoposnetki. V njih pojasnimo pomen parkirnih mest, rezerviranih za invalide, znižanj na pločnikih in klančin z ustreznim naklonom. Otrokom sta še posebej zanimiva videoposnetka, ki prikazujeta predsedanje z invalidskega vozička v avto in vožnjo na ročno upravljanje.

V štirinajstih letih sem opravil več kot 230 predstavitev svojih knjig in osebne življenjske zgodbe po usodni nesreči. V letu 2022 me je v živo poslušalo več kot 3300 poslušalcev. Predstavitve po vrtcih in šolah so vedno sodobne z uporabo multimedijske tehnologije, pri poslušalcih pa vzbujajo občutke ganjenosti, optimizma, navdušenja in mogoče celo občudovanja. Tako kot tudi sicer v življenju, se v njih osredotočam predvsem na tisto, kar kot paraplegik zmorem in ne na tisto, kar mi je nedosegljivo. Z nastopi po šolah želim med mladimi krepiti temeljne družbene vrednote: voljo do življenja, strpnost, solidarnost, prijateljstvo, ljubezen, optimizem, zdravje in branje. Ker sem zaposlen v bolnišnični šoli, kjer največ pouka opravi na Oddelku za otroško in mladostniško psihiatrijo, še predobro vem, kako pomembne so. Predstavitve v vzgojno-izobraževalnih institucijah vedno prilagodim razvojni stopnji otrok. Tematsko se lahko osredotočim na katerokoli izmed knjig, vedno pa vsaj na kratko predstavim vzrok invalidnosti in soočanje z novimi življenjskimi okoliščinami, saj kot paraplegik med mladimi vzbujam pozornost.

V zadnjih letih lev Rogi mladih bralcev ne nagovarja le v Sloveniji, čeprav v tujini nima vedno enakega imena. V letu 2021 sta pri ameriški založbi Holiday House iz New Yorka izšli dve moji slikanici *Lucas Makes a Comeback* in *Lucas at the Paralympics*. Gre za priredbi slikanic *Lev Rogi najde srečo* ter *Rogi in Edi na paraolimpijskih igrah*. Po mnenju ameriške urednice bi imeli njihovi bralci težave pri izgovorjavi imena Rogi, poleg tega so vztrajali pri krajšanju besedila. Lansko leto se je dvema izdajama pri Holiday House pridružila še tretja slikanica z naslovom *Happy Again*. Namenjena je otrokom, ki se šele seznanjajo s svetom pisane besede. Zanj smo prejeli odlično recenzijo *School Library Journal*, kjer so zapisali: »Prepotrebna knjiga, ki predstavlja izkušnjo invalidnosti na otrokom prime-

ren način.« Američani začenjajo otroke o invalidnosti osveščati že v predšolskem obdobju. Prepričan sem, da bi bila tovrstna literatura smiselna tudi za naš predšolski prostor. Za vse tri slikanice je ilustracije prispevala Urška Stropnik Šonc.

Zelo sem vesel tudi prvega prevoda. Konec lanskega leta je pri nemški založbi Mabuse-Verlag izšla slikanica *Rogi findet sein Glück*, prevod slikanice *Lev Rogi najde srečo*. Knjižni projekt sta podprli Republika Slovenija (Javna agencija za knjigo RS) in Evropska unija (Evropski strukturni in investicijski skladi). Uvod v slikanico sem prispeval sam, nemška založba pa je v izdajo vključila še obširno prilogo, ki vključuje pobarvanko, fotografsko prilogo, razlago ključnih pojmov na področju poškodbe hrbtenjače, medicinsko razlago pomena hrbtenjače in hrbtenice za človeka ter psihološki vodnik za starše in druge strokovnjake, ki nudijo pomoč otrokom po poškodbi hrbtenjače. V načrtu so tudi drugi prevodi, med njimi v albanščino in vietnamščino.

O priljubljenosti leva Rogija med mladimi bralci pričajo številke o izposoji mojih knjig. V letu 2022 so bile v splošnih knjižnicah izposojene 2415-krat. Poleg slikanic o levu Rogiju je na voljo še avtobiografski roman *Ne domišljaj si!* V njem opišem ključne dogodke po usodni nesreči. Po mnenju mnogih bralcev je vsebina presunljiva in daje odličen vpogled v fizične in psihične posledice poškodbe hrbtenjače.

Slikanice o najbolj pogumnem levu na svetu predstavljajo tudi navdih za mnoge šolske in izvenšolske projekte. Med njimi so dramatizacije, lutkovne predstave in številne likovne razstave. V letu 2019 so v okviru projekta PiT (poslušam in tipam), ki ga je na Univerzi v Mariboru vodila dr. Alenka Valh Lopert, na podlagi slikanice *Lev Rogi najde srečo* nastale tri unikatne tipanke v slovenskem, angleškem in nemškem jeziku. Poučni videoposnetki, ki so tematsko vezani na slikanici *Lev Rogi v Afriki* in *Lev Rogi premaguje ovire*, pa so na voljo na Youtube kanalu *Lev rogi*. V zbirki slikanic o levu Rogiju v prihodnosti načrtujemo vsaj še eno. Njen delovni naslov je *Lev Rogi na Društvu srčnih ptic*.

FOTO: JUŽICA KORPAR

Predstavitve slikanice *Lev Rogi najde srečo* na OŠ Franca Lešnika - Vuka Slivnica pri Mariboru

INTERVJU

TINA BILBAN

Pogovor z Bren MacDibble o knjigah, naravi in prihodnosti

Bren MacDibble je večkrat nagrajena avtorica romanov za mlade bralce. Rodila se je na Novi Zelandiji, prepotovala svet in se ustalila v Avstraliji. V letu 2023 je pri Miš založbi v prevodu Neže Božič izšla njena knjiga *Jaz, čebela* (*How to bee*) – prvi prevod Bren MacDibble v slovenščino¹. Ob tej priložnosti se je Bren udeležila tudi festivala Bralnice pod slamnikom² – virtualno. Z Boštjanom Gorencem - Pižamo sta se v spletnem okolju srečala z učenci na OŠ Franca Rozmana Staneta, Maribor (kar 140 učencev), pogovor pa so poslušali tudi številni učenci na drugih šolah. Posnetek si lahko še vedno ogledate na spletu (<https://www.youtube.com/watch?v=PXGovpCAxEI>). Ob tej priložnosti sem z njo opravila tudi intervju – o njenem življenju in ustvarjanju, o knjigi *Jaz, čebela* in o naši skupni prihodnosti, s katero se Bren ukvarja tudi v svojih delih za mlade bralce.

Vaša prva knjiga za mlade bralce *How to Bee* je pravkar izšla v Sloveniji pri Miš založbi z naslovom *Jaz, čebela*. Kakšen je občutek, ko vaše knjige dosežejo bralce na drugem koncu sveta?

Presenetljivo in vznemirljivo je. »Moj slovenski založnik!« zveni zelo eksotično. Všeč mi je tudi novi naslov. Glede na število bralcev je Avstralija relativno majhna država in številne dobre knjige nikoli ne prodrejo v svet, zato je tako neverjetno ustvariti nekaj, kar nagovori toliko ljudi in se prevaja v tuje jezike. Upam, da bodo otrokom liki iz moje knjige všeč in jim bodo domači, čeprav so postavljeni v Avstralijo prihodnosti.

Kot namiguje že naslov, je *How to Bee/Jaz, čebela* knjiga o tem, kako živeti v svetu brez čebel. Ob tem bi lahko pričakovali negativno utopijo. Toda vaš opis življenja na kmetiji, čeprav v neprijaznem alternativnem/prihodnjem svetu, prinaša sliko težkega, a na neki način dobrega življenja, trdno povezanega z naravo in skupnostjo. Koliko vaših lastnih izkušenj iz otroštva, ko ste živeli na različnih kmetijah, odmeva v romanu?

Veliko. Odraščala sem kot delavski otrok na Novi Zelandiji, večinoma na ovčjih kmetijah, čeprav smo se veliko selili. Večinoma je šlo za volno, kar pomeni težko

delo, ki ga usmerjajo letni časi in temperature: krmljenje, jagnjitev, zbiranje, pripuščanje, privezovanje, striženje, namakanje. Včasih so na nas kričali tako kot na ovčarske pse, ob katerih smo delali, in to se mi je kot občutljivemu otroku zdelo zelo grobo. Od nas se je pričakovalo, da bomo upravljali vozila, z zadnjega dela traktorjev in prikolic hranili živali s senom, cele dneve pasli ovce in dvigovali jagnjeta na privezne deske. Toda ob vsem tem delu smo imeli tudi veliko svobode, da smo se lahko potepali kilometre daleč po travnikih in gozdovih, plaval, se vozili s kolesi, jahali konje ter nabirali robide, gobe in jagode. Bili smo samostojni, iznajdljivi, pustolovski otroci, in vsaj zunaj v naravi prepričani v svoje sposobnosti. Mislim, da se ta neodvisnost in ljubezen do zemlje kažeta tudi v čustvih, ki preplavijo *Mirabelo*, ko se počuti izdano, preobremenjeno ali nerazumljeno s strani ljudi v mestu.

Mirabela, glavna junakinja vaše knjige, je prisiljena zapustiti sadjarsko kmetijo, da bi uresničila ne svoje, temveč materine sanje o boljši prihodnosti. Življenje v mestu jo duši, vendar ji uspe skleniti prijateljstvo z razvajeno mestno deklico, ki se ob samozavestni Mirabeli sooči s svojimi strahovi in omejitvami. Ta del vašega romana me je spomnil na *Heidi Johanne Spyri*. Koliko so starejši klasiki navdihnili vaše pisanje?

Ko sem bila otrok, sem oboževala *Heidi*. Verjetno so vse knjige, ki sem jih kdaj prebrala, v moji glavi in podzavestno sooblikujejo zgodbe, ki jih pišem. Nekdo drug je na primer opazil podobnost s *Skrivnim vrtom* Frances Hodgson Burnett.

Ampak otroci imajo veliko empatije, zato se zdi naravno, da otrok pomaga drugemu otroku, ki je v težavah. Sprva sem dogajanje v *Jaz, čebela* postavila le v sadovnjak, ampak tako bralci ne bi mogli videti, kako se je spremenil preostali svet. *Mirabela* je morala ven iz tega okolja in spoznati vrstnika, ki živi povsem drugačno življenje. Želela sem prikazati nekoga super bogatega in zelo razvajenega, potrebovala sem razlog, da je Esmeralda tako zaščiten, zato sem v zgodbo uvedla njene težave. Dejstvo, da je bila Esmeraldina družina bogata zaradi sadja, ki so ga pridelali *Mirabela* in njeni prijatelji, ter da je bila *Mirabelina* mama ena od tistih, ki so razvajali Esmeraldo, hkrati pa od *Mirabele* pričakovali samostojnost, sta se zdeli ubogi *Mirabeli* neizmerno krivični.

Vaši romani se vedno znova vračajo k okoljskim vprašanjem. So to vprašanja, o katerih sami veliko premišlujete, ali menite, da gre za bistvene teme, ki jih sodobna literatura za otroke in mladino mora obravnavati, da bi ozaveščala in spodbujala pozitivne spremembe?

Očitno je že zdavnaj napočil čas, ko bi se tem temam morali posvetiti vsi odrasli. To, da zadnjih nekaj desetletij o njih nismo razpravljali, nam gotovo ni pomagalo. A pri izbiri tem za moje romane gre bolj za to, da sem si vedno želela vedeti, kakšna bo prihodnost. Ko smo bili otroci, so nam predvajali risano serijo *the Jetsons* (op. prev.: risana serija studia Hana Barbera, sorodna pri nas bolj znanim *Kremenčkovim*, le da postavljena v (idilično) prihodnost), hkrati pa so nam govorili, naj pričakujemo jedrski napad in smrt zaradi hladne vojne, kar me je zmedlo in skrbelo. Za odrasle je hitro vsega preveč, ignorirajo novice o okoljskih spremembah in se pretvarjajo, da do njihovih posledic ne bo nikoli prišlo; otroci tega ne morejo. Otroci slišijo, kakšne so napovedi za prihodnost, in si želijo vedeti več. Novice so senzacionalistične, da bi jim odrasli sploh namenili pozornosti, in kot take niso namenjene občutljivemu otroškemu umu. Otroci vidijo in slišijo

¹ Izdajo knjige je podprla Vlada Avstralije preko finančnega sklada za podporo umetnosti in svetovalnega telesa Australia Council for the Arts.

² Festival Bralnice pod slamnikom sofinancirata Javna agencija za knjigo RS in Občina Domžale.

mного stvari, ki zanje sploh nimajo smisla. Ko torej v svojih knjigah prikazujem prihodnost, ki je skrenila s poti, jim dajem možnost, da te ideje varno raziskujejo v okviru literature, da se o njih pogovarjajo brez strahu. Če bodo otroci razumeli podnebne spremembe in imeli besedišče, s pomočjo katerega se lahko pogovarjajo o njih, se bodo z njimi kot odrasli lažje soočili. Moje knjige ne obljublajo, da lahko preprečimo katastrofo, kar obljublja, je, da tudi če pridejo spremembe in katastrofe, nekateri ljudje preživijo, pokažem jim, kaj bi lahko v prihodnosti pomenilo preživeti. Pišem o preživelih. Mlade bralce navdihujejo ljudje, ki preživijo.

Koliko raziskovanja je bilo potrebnega, da ste lahko ustvarili prepričljivo podobo prihodnosti, ki odraža naš sodobni manko skrbi za okolje? Oziroma, če vprašam nekoliko drugače: do kakšne mere, se vam zdi, mora vaše pisanje temeljiti na resničnih dejstvih, da lahko tovrstne teme prepričljivo predstavite mladim bralcem?

Seveda zbiram informacije že iz osebne interesa, dejstvo je, da rada raziskujem. Ko se mi zdi, da neko temo poznam, se ponavadi motim. Vedno so tu še plasti in plasti globljih informacij. Poleg tega otroci pogosto veliko vedo o teh temah. Neki otrok me je vprašal: »Kaj pa drugi opraševalci?« Omenila sem namreč le evropske medonosne čebele. To so naše udomačene čebele, ki že stoletja delajo na naših kmetijah, zato jih bomo najbolj pogrešali, toda, seveda, obstajajo še številni drugi opraševalci, muhe trepetavke, metulji, avtohtone čebele in ose, vendar jih pestijo enake težave kot naše domače čebele, predvsem zaradi monokultur in pesticidov. Drug otrok me je vprašal: »Od kod prihajajo prašniki in pelod, ki jih otroci v knjigi uporabljajo na svojih palicah s peresi?« Veliko otrok žuželke izjemno zanimajo in zelo so pozorni! Tako da, ja, želim si, da knjiga daje občutek resničnosti, da posreduje resnična dejstva ter sproža smiselne premisleke in pogovore.

Svoj roman za mlade odrasle *In the Dark Spaces* ste objavili pod imenom Cally Black, da bi ločili dve različni skupini bralcev, ki jih nagovarjajo vaše knjige. Glede na to, da bodo bralci vaših romanov za mladino verjetno zrastle v bralce vaših romanov za mlade odrasle, zakaj se vam je zdelo to razlikovanje potrebno? Je to v Avstraliji običajna praksa?

In the Dark Spaces je bil moj prvi roman za mladostnike in je izšel tik pred knjigo *Jaz, čebela*, se pa v romanu *In the Dark Spaces* odvija vojna, jaz pa pišem realistično in zdelo se mi je pomembno pokazati, da je vojna grda in prizadene ogromno ljudi, to bi bilo preveč za zagnane mlajše bralce, ki bi jim bile lahko všeč *Jaz, čebela* ali druge moje knjige. Precej običajna praksa je, da se zamenja ime, ko pišeš za drugo starostno skupino ali drugačen žanr. Bralci fantastike nočejo pomotoma kupiti knjig, ki opisujejo sodobno resničnost, ljudje pa pogosto sledijo imenom avtorjev, ki so jim všeč.

Zdi se, da so avstralska in novozelandska dela za mlade bralce zelo povezana z naravo, npr. v delih kot so *Fox* Margaret Wild, *Dunger* Joy Cowley (op. prev.: večkrat nagrajeni ustvarjalci iz Avstralije in Nove Zelandije, mdr. obe uvrščeni med finaliste za Andersenovo nagrado) ali pa v vaših delih; narava ustvarja posebno vzdušje, včasih celo usmerja zgodbo. Je to vtis, ki ga ob branju teh knjig dobi evropski bralec, ker je opisana narava tako drugačna od tiste, ki smo je vajeni, ali imajo podoben vtis ob branju tudi avstralski in novozelandski bralci?

Zdi se mi, da v manj poseljenih državah, kot sta Avstralija in Nova Zelandija, preprosto vsak dan vidimo veliko narave, zato je naravno, da jo vključujemo v svoja dela. Večino Novozelancev navdušujejo njihove nenavadne ptice (Nova Zelandija je država brez avtohtonih sesalcev, po otokih so se nekoč sprehajale le ptice in kuščarji). Novozelanci znajo poimenovati vse svoje ptice in za vsako vedo, kako se oglašajo. To je narod opazovalcev ptic! Po ptici so celo sami sebe poimenovali Kiwiji. Zato bi bilo vključevanje avtohtonih ptic v knjigo, namenjeno Novozelancem, odlično za navezovanje stikov z bralci. Pri knjigah za otroke pa je zelo pomembno, da jih spomnimo na našo povezanost z naravo. Vse, kar potrošimo, prihaja iz narave, odpadki, ki jih ustvarimo, pa se vračajo nazaj v naravo, zato narava v tekmi s človeštvom ves čas izgublja. Če nam, umetnikom in literatom, uspe mladim privzgojiti ljubezen do narave, bodo morda z leti postali bolj naklonjeni njenemu varovanju ter iskanju načinov za zmanjšanje porabe in onesnaževanja. Razumeli bodo, kako dragocen je svet narave in kako lahko ga je spraviti iz ravnovesja. Če ve vaš otrok več o blagovnih znamkah kot o rastlinah, žuželkah in drugih živalih, to pomeni, da otrok ne pripravljamo na svet, ki ga potrebujemo. Otroci se najbolje učijo skozi igro in preko zgodb, zato jim na ta način posredujmo čim več o naravnem svetu. Poleg tega je biti na prostem, obkrožen z rastlinami, zelo pomirjujoče. Zmanjšati hrup naših zaposlenih življenj in preprosto biti v naravi.

Vaša biografija se bere kot napet pustolovski roman: odraščali ste na kmetijah in v manjših mestih širom Nove Zelandije, kasneje pa z nahrbtnikom potovali po svetu, z motorjem prekrizarili ZDA, z avtodomom pa Avstralijo, sedaj živite v čudovitem Kalbarriju, kjer oddajate počitniške nastanitve in ustvarjate. Kakšni so vaši načrti za prihodnost, osebni in pisateljski?

Strašna nomadka sem! Vendar obožujem ta obalni pas sredi zahodne avstralske obale. Leži ob Indijskem oceanu, obkrožen z nacionalnim parkom. Vročina. Suho ozračje. Skalne formacije. Nenavadne rastline in živali. Mislim, da bo minilo še veliko časa, preden se bom naužila tega kraja. S prijatelji načrtujem nove pohode po narodnem parku in trudim se, da bi bila super zdrava. In še naprej poskušam napisati popoln roman za otroke. Rada bi napisala tako iskreno in prepričljivo knjigo, da jo bo nemogoče prezreti in odložiti. Zelo sem ponosna na vse, kar je dosegla knjiga *Jaz, čebela*, na nagrade, na zanimanje zanjo; uporablja se jo za poučevanje drugih pisateljev, kar se mi zdi zelo zanimivo, vendar hočem biti še boljša! In napisati še več knjig. In znova sodelovati z Zano Fraillon (op. prev.: v letu 2022 je izšla knjiga *The Raven's Song*, ki sta jo skupaj napisali Zana Fraillon in Bren MacDibble). In napisati še eno knjigo za mlade odrasle.

Za konec pa še vprašanje o vaših upih in željah za našo skupno prihodnost. Si lahko v tem svetu, polnem vedno večjih okoljskih izzivov, predstavljate pot pozitivnih sprememb k lepši in bolj trajnostni prihodnosti?

Pojavilo se je kar nekaj dobrih, močnih gibanj, kar je zelo pozitivno. Posamezniki in majhne organizacije ozaveščajo o stvareh, kot je pomen zdrave zemlje, ki absorbira več vode in ogljika, in vračanje prekomerno izkoriščenih zemljišč nazaj v zdravo preteklost, ko je zemlja lahko vpijala vodo kot goba – tako gnojila in pesticidi niso potrebni, pridelki potrebujejo manj vode, otekanje pa ne povzroča poplav in degradacije tal.

Veganstvo se vse bolj uveljavlja, kar je odlično, saj že zdaj pridelamo dovolj hrane, da bi lahko nahranili vse ljudi na Zemlji, a večino te hrane porabimo za hranjenje živine. V dobi, ko vsi pojemo preveč beljakovin, so nas prodajalci in oglaševalci prepričali, da jih potrebujemo še več in da so živalske beljakovine edine beljakovine. To je v nasprotju z znanstvenimi dognanji. Večinoma nam pri-manjkujе vlaknin, zato jejte z beljakovinami bogato čičerko in fižol!

Druga dobra novica je, da je mogoče rastlinske beljakovine fermentirati in tako ustvariti mesu in mleku podobne snovi, ki po ceni (in okusu) konkurirajo živalskim proizvodom, zato bosta meso in sir kmalu cenejša, njuna proizvodnja bo prinesla manj odpadkov in ne bo prizadela živali. Svet bo jedel več rastlin, ko se bodo tovrstni proizvodi pričeli bolj oglaševati, in ker se zdi, da bolj verjamemo oglasom kot znanosti, nas to lahko dejansko reši!

Živinoreja povzroča skoraj toliko onesnaževanja kot vozila, z električnimi vozili in fermentiranimi beljakovinami bi se tako lahko zmanjšal vpliv dveh glavnih onesnaževalcev. Zdi se, da so mladi zelo navdušeni nad električnimi vozili, zato držimo pesti, da se bodo hitro uveljavila. Ob zmanjšanju živinoreje bomo potrebovali manj obdelovalnih površin, upajmo, da se bodo ta zemljišča zarasla in bo širjenje divjine stabiliziralo naše podnebje. Tudi proizvodnja zelene energije sedaj cenovno konkurira drugim virom, tehnologija baterij pa se, ob uporabi v električnih vozilih in sončnih elektrarnah, hitro razvija. Baterije so zaprt sistem. Ko so osnovne komponente izkopane, jih je mogoče reciklirati, kar pomeni manj potrebe po rudarjenju. Zavedam se, da smo potrošniška družba in zdi se, da se nič ne naredi, če ne prinese dovolj denarja. Te stvari končno pričenjajo prinašati denar. Prepozno, ampak zdaj ga, zdaj jih moramo le začeti uporabljati in to hitro. Sama sem veganka, ki prisega na polnovredno, neprocesirano hrano, in imam električen avto, tako da živim svoje vrednote in v tem uživam.

Kot posamezniki lahko in moramo narediti majhne stvari, ki pomagajo. Jejte manj živalskih beljakovin, uporabljajte manj fosilnih goriv in plastike, sodelujte pri čistilnih akcijah in projektih pogozdovanja, razmislite o tem, koliko planet stane naš način življenja, izbirajte boljše možnosti, vendar zahtevajte tudi, da glavni onesnaževalci in velika podjetja sprejmejo svojo odgovornost in ukrepe za spremembe. Vse naše male spremembe se lahko združijo v velike, vendar se morajo veliki onesnaževalci ustaviti. Podnebne pravice so človekove pravice. Čisti zrak, čista voda, varna hrana, to so stvari, ki smo jih žrtvovali v imenu gospodarske rasti. Prepričajte se, da naše vlade vedo, da se nam čas izteka. Ura, ki odšteva čas do sodnega dneva, kaže 90 sekund do polnoči. Velika podjetja morajo prenehati z onesnaževanjem.

Preživela sem že nekaj katastrof in nepredvidljivo podnebje nam nikakor ne bo omogočalo nenehnih obnov po vsakem neurju, poplavi, ciklonu ali požaru. (Ali vojni? Zakaj se še vedno vojskujemo kot primitivne pošasti?) Obnova mesta traja najmanj dve leti, katastrofe pa se vrstijo ena za drugo, eno mesto je pozabljeno, saj pozornost že usmerjamo k novejši katastrofi. Zato bomo morali biti bolj samozadostni in graditi bolj odporno. Potrebovali bomo več prostovoljcev znotraj skupnosti in lokalnih služb za ukrepanje ob nesrečah. Glasovati moramo za vlade, ki na prvo mesto postavljajo okolje in ljudi, ne pa komercialnih podjetij, ki škodujejo planetu, in ne gospodarstva, če to gospodarstvo temelji na nenehni rasti in potrošnji ter služi le ljudem, ki so lastniki podjetij. Ne sme nam biti vseeno. Moramo ravnati odgovorno in biti dobri predniki naših otrok in njihovih otrok.

UDARNO S PREVODOM

PREVODNI PRANGER

Prevajanje iz angleščine za mladino

V reviji *Otrok in knjiga* v sodelovanju s festivalom Prevodni Pranger predstavljamo prevajalke in prevajalce otroške in mladinske književnosti, ki prenašajo sodobna besedila v slovenski jezik in kulturni prostor, s čimer pomembno prispevajo k razširjanju obzorij mladih bralcev. Vodstvo festivala Prevodni Pranger za vsak pogovor izbere tuji jezik in selektorico, ki v fokus večera postavi dve knjigi prevajalca ali prevajalke, za kateri je mnenja, da ju je treba osvetliti. Izbira po svoji neodvisni presoji, a upošteva obvladljivost gradiva po obsegu in posega po različnih izbiralskih pristopih. Izbor in argumentacijo prevodnih rešitev včasih komentira vabljeni diskutant. Tako selektorica in diskutant(ka) »iz oči v oči« pojasnita svoja mnenja ustvarjalki oziroma ustvarjalcu prevoda, ki ima priložnost odškrniti pogled v svojo prevajalsko delavnico ter razkriti manj znana dejstva ali besedilna mesta, ki sta jih razpravljavca nemara interpretirala po svoje. Izbrani deli večera Prevajanje iz angleščine za mladino dne 26. oktobra 2020 sta bili Becky Albertalli: *Leah on the Offbeat* / Leah brez ritma, Tržič: Učila International (2019) in Laini Taylor: *Daughter of Smoke and Bone* / Hči dima in kosti (1. knjiga trilogije Hči dima in kosti), Ljubljana: Mladinska knjiga (2013), ki ju je prevedla Kaja Bucik Vavpetič. Selektorica je bila dr. Marija Zlatnar Moe, diskutantka dr. Nada Grošelj, moderatorica pa dr. Melita Koletnik.

Zvočna datoteka: <https://www.youtube.com/watch?v=llnhwPUIqMo&t=822s>

V globalnem merilu, enako kot v slovenskem, je angleščina najbolj prevajan jezik. V Sloveniji je verjetno najpogostejši drugi jezik, kar pomeni, da iz angleščine prevaja veliko ljudi z različnimi jezikovnimi, kulturnimi in prevajalskimi kompetencami, kar pripelje do kakovostno zelo različnih prevodov.

Selektorica: dr. MARIJA ZLATNAR MOE

Kajo Bucik Vavpetič sem izbrala zato, ker prevaja zanimive knjige. V obeh izbranih knjigah najdemo vse, kar pri prevajanju mladinskega leposlovja navadno povzroča težave. Zato sta odlični za ilustracijo tega, kar se dogaja. Ena večjih težav so *mladinski registri*: različne jezikovne zvrsti (sleng, pravljичni jezik, različni strokovni jeziki). Druga težava so *kulturno vezane prvine* resničnih in fantazijskih svetov. Vse to je treba predstaviti ciljnemu, slovenskemu bralcu. Tretji sklop težav je *razmeroma neformalen slog* ali pa kombinacija neformalnega in visoko formalnega sloga.

Becky Albertalli: Leah on the Offbeat / Leah brez ritma

Leah brez ritma je nadaljevanje iz »Simonovega sveta«. Prva, zelo uspešna knjiga iz tega sveta je bila *Z ljubeznijo, Simon*. Gre za zgodbo Simonove najboljše prijateljice Leah, ki ima težave z anksioznostjo, prijateljstvi, koncem srednje šole, razkritjem svoje spolne usmerjenosti, mamo in njenim novim fantom. Samo mama ve, da je biseksualna, tega ni povedala nikomur drugemu. Niti Simonu, čeprav se je v prvi knjigi razkril kot gej. Knjige iz »Simonovega sveta« so izjemno popularne, poleg tega prinašajo pomembno in pozitivno sporočilo najstnikom različnih spolnih usmerjenosti, da je vse v redu, da so tudi oni glavne osebe in da lahko doživijo srečni konec. Potem ko je v *Z ljubeznijo, Simon* v ospredju homoseksualni fant, je v *Leah brez ritma* v ospredju biseksualna najstnica. Sta sošolca in prijatelja, tudi Simon se ves čas pojavlja v tej knjigi.

Navajam odlomek, v katerem se razkrije Leahina prijateljica Abby. Leah ne odreagira primerno, dialog se nadaljuje tako, da se skregata.

Leah brez ritma, 28. poglavje, str. 259–260 (215–216)

<p>»Okay. So.« She takes a deep breath. »I came out over the weekend.« »Came out, like ... you came out?« »Not to everyone,« she says quickly. »Not to my parents or anyone here. Just my cousins. The twins.« She turns towards me. »I was really nervous. Isn't that weird?« »Why would that be weird?« »I don't know. Because they're like the gayest family ever?« She shrugs. »They took it really well, obviously. They were psyched.«</p>	<p>»No, veš ...« Abby globoko vzdihne. »Prejšnji konec tedna sem se razkrila.« »Misliš, da si se ... res razkrila?« »Ne vsem, hitro doda. »Ne svojim staršem ali sošolcem. Samo sestričnima. Dvojčicama.« Obrne se proti meni. »Res sem bila živčna. Se ti ne zdi to čudno?« »Zakaj bi bilo čudno?« »Ne vem. Ker sta del najbolj homoseksualne družine?« Abby skomigne. »Ampak sta zelo lepo sprejeli, seveda. Bili sta navdušeni.«</p>
--	--

<p>»That's awesome.« I catch her eye. »Seriously, congrats.« She grins and doesn't reply, and for a moment, we just lie there. »So, wait,« I say finally. »Can I ask you something?« »Mhmm.« »What did you come out as?« Abby laughs. »What do you mean?« »Well, last I heard, you were straight, so.« »I don't think I'm straight,« she says, and my heart almost stops. »I don't know,« she adds finally. »I guess I'm like lowkey bisexual?« »I don't think that's a thing.«</p>	<p>»Super.« Ujamem njen pogled. »Resno, čestitam.« Abby se zareži in molči. Nekaj časa samo leživa pri miru. »Veš kaj?« se nazadnje oglasim. »Te lahko nekaj vprašam?« »Mm-hm.« »Kako si se razkrila?« Abby se zasmehi. »Kako to misliš?« »No, do nedavnega si bila hetero ...« »Nisem hetero,« odvrne. Srce se mi skoraj ustavi. »Ne vem,« doda nazadnje. »Mislim, da sem malo biseksualka.« »Ne vem, če to obstaja.«</p>
---	--

Mene so zanimale tiste strategije prevajalke, ki sem jih prej omenila: slog pri kulturni specifikah, pa posebej pri formalnosti oziroma neformalnosti besedila. Prva kategorija, ki sem si jo ogledovala, so bile *nevtalizacije*: specifične stvari se izrazijo bolj splošno, slogovno močnejše zaznamovani ali kulturno vezani izrazi v splošnejše, močnejše kletvice v blažje oblike.

Nevtalizacija

- **50 or a million years old / stara petdeset ali sto let** – to reče Leah svoji 35 let stari mami. Prevod v slovenščino je blažji.
- Sledita primera kulturne specifikke, nekaj, kar povezujemo z Ameriko: **road trip/izlet, suburban/povprečen**.
- Sledi skupina nevtalizacij na področju nižjega pogovornega jezika, predvsem kletvic: **the lyrics are bullshit / besedilo je zanič, twenty shit-tons / dvajset pesti, homophobic assholes / homofobni bedaki**.
- Na koncu je dialog med Simonom in Leah. Simon je dan pred predstavo izgubil glas. Pravi: »**Fuck. My. Life. Leah. Oh God.**« / »**Jebenti. Leah. O bog.**« Leah odgovori: »**I can't fuck your life, I'm monogamously fucking my own life.**« / »**Jebenti? Zakaj? Ni lepo, da tako preklinjaš.**«

Te nevtalizacije pri kletvicah nekoliko vplivajo na karakterizacijo. Za Leah je značilno, da grdo govori. V slovenščini se je spremenila v malo manj jezno najstnico. Naslednja kategorija so *kulturno vezane prvine*. Izbrala sem lažje kategorije; lastna imena, kulturne reference, reference na šolski sistem.

Kulturno vezane prvine

- Ena je **Waffle house**, ki ima zelo pomembno vlogo v »Simonovem svetu« in je lastno ime, ker gre za verigo na pol kavarn, na pol bistrojev. V slovenščini je postala bolj splošna **restavracija z vafli**.
- Potem sta dve neformalni imeni za univerzi **Georgia** in **Georgia Tech**, ki sta v slovenščini postali **Georgijska univerza** in **Georgijski tehnološki inštitut**.
- **Manga sketches** je v bistvu razložen v **skico v slogu mang**. Človek dobi občutek, da je v izhodiščni kulturi bolj znano, kaj je manga, kot v slovenščini.
- **Candy corn** je tipičen za ZDA in postane **sladkorna pena**.
- **High school senior**, ki je v bistvu dijak(-inja) zadnjega letnika srednje šole v ZDA, postane **sedemnajstletnica**. Nekje drugje v besedilu pa je druga sošolka **osemnajstletnica**. Ljudje v zadnjem letniku so različno stari, kar manj prispeva h koheziji besedila kot v angleščini.

Naslednja stvar, ki me je zanimala, so *registri*. Gre še vedno za neke vrste nevtalizacije, s tem da tukaj govorimo o spreminjanju funkcijskih jezikovnih zvrsti in spreminjanju formalnosti. Opazila sem dve prevodni strategiji na tem področju: spreminjanje strokovnih jezikov v splošne jezike in manj formalnega govora v bolj formalen govor. Leah je glasbenica, je bobnarka in uporablja kup glasbenih izrazov, ki v slovenskem prevodu včasih so, včasih jih pa tudi ni.

Registri

- Naslov **Leah on the Offbeat** je preveden v **Leah brez ritma**. **Offbeat** ne pomeni biti brez ritma – Leah ne more biti brez ritma, saj je zelo dobra bobnarka. **Offbeat** pomeni, da ne začneš bobnati na dobo. Ena definicija v slovarju je bila sinkopa. V družini imam tolkalca, zato sem ga vprašala, kako je s tem. Rekel je, da ni sinkopa, ampak da ne začneš na dobo, pač pa malo zamaknjeno.
- Drug izraz iz glasbenih krogov je **set list**. To je program benda, v katerem igra Leah. V slovenščini so postale **pesmi, ki jih izbira Morgan**, zato ni čisto jasno, da gre za pesmi, ki jih bodo igrali.
- Naslednja stvar je **crash** kot vrsta činele v izvorniku. Prevajalka se je z bobni zelo potrudila. Problem pri tej činele pa je, da Leah govori, kako igra na bobne, potem pa trikrat udari na činele in pravi **crash, crash, crash**. V prevodu je prvič ostal **crash**, dvakrat pa sta bila **tresk**. Strokovni izraz se je spremenil v medmet, v bistvu pa Leah še vedno našteva, kaj igra.
- Zadnja stvar je **drum kit**, ki je preveden kot **bobnarski set**. Med bobnarji se za komplet bobnov večinoma uporablja izraz baterija.

Spremembe formalnosti

- It's about the gross implausibility of midnight train going, quote unquote anywhere.** V slovenščini je to postalo: **V besedilu omenjajo polnočni vlak, ki te pelje kamorkoli – takšni vlaki pač ne obstajajo.** Dvig formalnosti se je zgodil, ko se je **quote unquote** spremenil v razlago, o čem govori besedilo.
- Naslednji dvig formalnosti je to, da eden od fantov reče Leah, da je **adorable**. V slovenščini postane **prikupna**, kar je izraz, ki ga najstniki ne bi uporabili (na nesarkastičen način).
- Potem imamo še **she has the opposite of a resting bitch face / poleg tega ni nikoli videti sitna**, kar je nekoliko strnjeno. Nekaj sloga se izgubi, informacija pa ostane.
- Wasn't he just born? / Kaj se ni pravkar rodil?** Gre že spet za isto rešitev, kot je **adorable/prikupen**. Večina najstnikov ne bi uporabila besede *pravkar*.

Laini Taylor: Daughter of Smoke and Bone / Hči dima in kosti

Druga knjiga, ki sem jo izbrala, je s čisto drugega konca književnosti. Prvi izbrani roman je bil realističen, obravnaval je družbeno pomembne teme za najstnike. Zasedran je bil v konkretnem svetu, v ameriški državi Georgia, v malo bolj premožnem svetu.

Naslednja izbrana knjiga pa ni čisto taka. Gre za prvo knjigo v fantastični trilogiji, ki govori o najstnici Karou. V Pragi živi dvojno življenje. Po eni strani živi relativno normalno in hodi na slikarsko šolo. Relativno normalno zato, ker je stara sedemnajst let, ima svoje stanovanje, živi sama, zanjo nihče ne skrbi. Po drugi strani pa sicer ima družino, ampak to so štiri himere, za katere Karou po svetu nabavlja zobe vseh vrst. Ima naravno modre lase, ki jih je dobila za rojstni dan. Pri tej knjigi gre za tipično prvo knjigo fantastične trilogije, ki pokaže zaplet, vsebuje fantastična bitja, fantastični prostori se mešajo z realnim svetom. Po drugi strani pa je netipična že v tem, da je osrednja junakinja punca, kar v fantastični književnosti ni pogosto. Polega tega se dogaja na netipičnem koncu Evrope, v Pragi, in severni Afriki, v Marakešu. Netipična je tudi po tem, da je ljubezenska zgodba v samem središču dogajanja. V prvi knjigi trilogije gre za fantastični ljubezenski roman.

Prebrala bom odlomek, v katerem se srečata fantastični in realistični svet. H Karou pride prijateljica Zuzana. Tam zagleda angela Akivo, ki je Karou želel ubiti, zato z njim ni preveč prijazna.

Hči dima in kosti, 33. poglavje str. 236 (237)

She came straight to the table and stood facing Akiva. She was fierce, ready to scold, but when she saw him, really saw him, she faltered. Her expression warred with itself – ferocity with awe – and awe won out. She cast a sidelong glance to Karou and said, in helpless amazement, 'Oh, hell. Must. Mate. Immediately.' It was so unexpected, and Karou was already on edge, that laughter burst from her. She sank back in the chair and let it pour out: soft, glittering laughter that worked another change in Akiva's countenance as he watched her with a hopeful, piercing scrutiny that made her tingle, she felt so ... seen.

Prišla je naravnost do mize in se postavila pred Akivo. Bila je jezna in odločena, da ga bo oštela, potem pa ga je pogledala, zares pogledala, in besede so ji zastale v grlu. Divje je nihala med besom in očaranostjo – in nazadnje je zmagala očaranost. Postrani je pogledala Karou in z nebogljeno osuplim glasom izdavila: »O, hudiča. Moram. Se. Pariti. Takoj.« Pripomba je bila nepričakovana in Karou je bila že prej na robu, zato je bruhnila v smeh. Naslonila se je nazaj in se prepustila zvoku, mehjemu, sijočemu smehu, ki je sprožil še eno spremembo v Akivovem izrazu. Opazoval jo s tako upajočo, ostro pozornostjo, da jo je zaščemelo in se je počutila ... vidno.

Pri tej knjigi so me zanimale drugačne stvari kot pri prvi. Problem najstniškega govora je tukaj manjši, ker se manjši del dialogov dogaja med človeškimi najstniki. Že v izvorniku zvenijo starejši, kot piše, da so. Ta problem je bil zato manj izrazit kot pri Leah, ki je zelo zasedrana v najstniškem govoru.

Večji izziv so bile *kulturne prvine*, ki so močno zasedrane v realnem (Praga, Marakeš) in fantastičnem svetu. Fantastični svetovi imajo svojo kulturno specifikko, ki je težka za prebrati in jo je treba v slovenščini izgraditi na novo. Najtežja je *jezikovna izgradnja fantastičnega sveta*. V našem primeru gre za svet serafov in himer, kar sta besedi, ki ju poznamo. V tej knjigi so ta bitja podobna mitološkimi, ne pa povsem.

Poglejmo stvari v realnem svetu, *lastna imena*. Strategije so malo različne. Češke prvine so po navadi prevedene.

Lastna imena

- Ime gostilne, v katero Karou rada zahaja, je **Kitchen/Poison** ali pa **Poison**. Pri **Strupeni** najbrž ni dileme, pri Kitchen pa bi se lahko odločili za kuhinjo ali pa za strup. Eno je splošnejše, drugo je bolj skrajno. Znova se pojavi vprašanje, ali je šlo za nevtralizacijo ali ne.
- Pri maroških kulturno specifičnih prvinah imamo nenavadne zapise glasu dž: **Jemaa el Fna / Djema el Fna**. Ni zapisan niti slovensko niti angleško. Prišlo je do kompromisa pri zapisovanju osebnih arabskih imen in drugih arabskih prvin. Bolj pričakovana bi bila uporaba dž, če se odločimo za podomačevanje iz arabščine.

Višanje formalnosti

- **O the evil bastard / O, ta zlobni pesjan.** Prevod je precej neobičajen za govor najstnikov.
- **Hi, Jackass, modest much? / Zdravo, tepec. Si pozabil na spodobnost?** Gre za višanje formalnosti na skladenjski ravni.
- Podobno velja za Karou, did you break up? / **Karou, sta se razšla?**
- **Fake grandma / nadomestna babica** – v tem primeru je prišlo do vsebinske spremembe, saj ne gre za babico, pač pa družinsko članico, ki je Karou vodila v šolo.
- **Give me wings / podari mi krila** – gre za spremembo formalnosti in tudi odnosa, saj Karou to reče očetovski figuri in zveni manj nesramno kot izvirnik.
- Zvišanje registra je tudi **baby/dete** in **adorable/ljubka**.

Še vedno smo v realnem svetu. Z imeni iz mitologije ni bilo težav: **angel/angel, malak/malak, golem/Golem, aleph/alef, chimaera/himera, seraphim/serafi, hamsa/hamsa, mages/magi.**

Zdaj se selimo v fantastični svet, **Elsewhere**, kot ga imenuje Karou, ki v slovenskem prevodu postane **Drugje**. Večina **osebni lastnih imen** je v tem prevodu ostalo citatnih. Manjši problem je nastal pri Brimstonu, saj je to neke vrste Žveplak, kar slovenskemu bralstvu ni tako široko dostopno. **Hudičeve duri / The devil's Doorways** so nekoliko starinski izraz, ki niti ni uspel ujeti aliteracije.

Lastna imena

<ul style="list-style-type: none"> • Brimstone • Issa • Akiva • Hazael • Kishmish • Karou • Elsewhere • The Devil's Doorways • Astrae • Eretz • Kirin 	<ul style="list-style-type: none"> • Brimstone • Issa • Akiva • Hazael • Kismish • Karou • Drugje • Hudičeve duri • Astrae (mn.) • Eretz • kirini
--	--

V fantastičnem svetu je bila prevladujoča prevodna strategija ohranjanje citatnega zapisa.

Sledi **fantazijska terminologija**. Gre za kulturno specifikko, ki je v fantastični literaturi zelo fascinantna.

Terminologija

<ul style="list-style-type: none"> • godstars • evanescence • gleaning • elsething • high-human aspect • creature aspect • lucknow 	<ul style="list-style-type: none"> • božje zvezde • bledenje • paberkovanje • drugobit • visoka človeška podoba • živalska podoba • srečnik
---	--

Diskutantka: dr. NADA GROŠELJ

Laini Taylor: Daughter of Smoke and Bone / Hči dima in kosti

V *Hčeri dima in kosti* gre za dve vrsti fantastičnih bitij, ki sta med seboj na bojni nogi. Prva vrsta so himere. Himera je poznana iz grške mitologije, gre za ogenj bruhajočo pošast, z levjo glavo, kozjim trupom in kačjim repom, ki je dejansko kača. Gre torej za žival, sestavljeno iz več živali. Nekaj podobnega je tudi pri *Hčeri dima in kosti*, s tem da niso vse himere take, pač pa sestavljene iz različnih živali in tudi iz posameznih človeških delov. Druga vrsta bitij so serafi. Serafi se pojavljajo v Bibliji, menda samo v množini. Serafi v romanu imajo krila in so izjemno lepi. Himere in serafi so torej nasprotniki.

(Ne)slovenjenje fantastičnih lastnih imen. To je neizčrpna stalnica v prevodoslovju. Tukaj imamo zanimiv pristop. Kaja se je kot plodovita prevajalka fantastične književnosti tudi teoretično ukvarjala s temi vprašanji. V nekem članku, kjer piše o knjigi *Izruvana*, je opozorila¹, da pri fantastični književnosti velja nenapisano pravilo, da se imena oseb, krajev, magičnih izrazov itd. slovenijo ali vsaj zapišejo na slovenski način. Tukaj pa vidimo striktno upoštevanje angleškega zapisa. **Brimstone** pomeni žveplo, **Kishmish** je neke sorte sel, ki spominja na netopirja. Mene spominja na šišmiš. Na drugi strani pa imamo **Hartkind**, ki je preveden v **Jelenrod**. Imamo tudi primer **Profesorka**, ki bi bil v slovenščini nenavaden, zato je spremenjen v **Profesorico**.

Sledijo imena lokalitet v fantastičnem svetu, ki so transliterirana po slovensko.

(Ne)slovenjenje fantastičnih lastnih imen

<p>Daughter of Smoke and Bone</p> <ul style="list-style-type: none"> • Karou • Brimstone • Kishmish • TODA: Hartkind • Profesorka Fiala • Bullfinch (krajevno ime) • Morwen Bay • Mirea coast • Adelphas Mountains 	<p>Hči dima in kosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Karou • Brimstone • Kishmish • Jelenrod • Profesorica Fiala • Bullfinch • Morwenski zaliv • Mirejska obala • Adelfaško gorovje
--	--

Slovenjenje fantastičnih živali, rastlin, predmetov in pojmov

- Izbrala sem izraz za željo, ki se v angleščini glasi **scuppies** in je poslovenjen v **skupiji**. Gre za vizualno podobnost.
- Poseben problem so živali. Tukaj imamo bitje, ptičjo kačo, ki ji je ime Evangeline, kar je obenem ime vrste. V slovenščini je Evangelina.
- Angleška fraza »metuljčki v trebuhu« postane ime izmišljene vrste. **Papilio stomachus / papilio zhelodicus**: inovativna rešitev v slovenskem prevodu.

¹ Kaja Bucik Vavpetič, 2017: *Izruvana* in prevajanje mladinskega fantastičnega leposlovja. *Otrok in knjiga* 44/99. 5–12. Prevajalka je v reviji *Otrok in knjiga* objavila tudi naslednji članek: Kaja Bucik Vavpetič, 2015: Popularna mladinska fantastična književnost in njen položaj v slovenskem literarnem prostoru. *Otrok in knjiga* 42/93. 19–37. (op. ur.)

- Potem imamo še izraza za rastlinje *requiem tree* / **osmrtno drevo** in *gleanning staff* / **paberkovalna palica** – gre za palico, ki jo potrebuješ, da zadržiš dušo umrlega, da se lahko spet utelesi in da ne zbledi.
- **Evanescence/bledenje**. Gre za to, da nihče ne zadrži duše, da bi se lahko utelesila, ampak preprosto izgine. Meni se je zdelo, da bi bilo bolje, če bi v slovenščini uporabili bolj dovršeno obliko, saj gre za izginotje.
- Prevedeni sta tudi imeni dveh pesmi *The Furiant*, *The Emberlin* / **Besnilo, Oglenica**, na kateri plešejo. Prevoda sta se mi zdela posrečena.
- Večkrat so omenjeni *hummingbird moths* / **veščji kolibriji**. Našla sem drug izraz, velerilec. Gre za metulja, ki izvrstno posnema kolibrija.

Všeč mi je bilo spremljati, kako je prevajalka prilagajala tekst slovenskim zahtevam – v smislu, da je parafrazirala, če je bilo tako v slovenščini bolj razumljivo ali idiomatično.

Primeri prevajalskih rešitev

Daughter of Smoke and Bone

- [The models] ranged from enormous Madame Svobodnik, whose **flesh** was more landscape than figure, to pixie Eliska ... (10)
- »If you want me to travel faster, give me wings, and **I'll race Kishmish back.**« (36)

Hči dima in kosti

- Tako so srečevali gospo Svobodnik, z **oblinami**, ki so bile bolj podobne krajini kot telesu, in vilinsko Elisko ... (16)
- »Če hočeš, da potujem hitreje, mi podari krila, **da bom s Kishmishem tekmovala, kdo bo prej prispel.**« (42)

Najprej govori o modelih, ki so pozirali na urah risanja. V slovenščini pri gospe Svobodnik ni govora o mesu, ampak govorimo o oblinah. Gre pa za to, da je bila zelo obilna.

Izziv je bil frazni glagol *to race someone back*, s katerim lahko kratko izrazimo neko misel. V slovenščini se mi je zdelo posrečeno rešeno – **da bom s Kishmishem tekmovala, kdo bo prej prispel**. Nekatere glagole, ki so v izvorniku kratki, moramo pri nas na dolgo opisovati.

Becky Albertalli: *Leah on the Offbeat* / Leah brez ritma

Ko sem prebrala nekaj strani knjige *Leah brez ritma*, mi je prišla na misel knjiga, ki je leta 2015 dobila večernico, *Sem punk čarovnica, Debela lezbijka in ne maram vampov*.² Ugotovila sem, da ne morem govoriti o kakšnih posebnih povezavah, ker je glavna junakinja neke sorte outsider, knjiga vsebuje tudi veliko družbene kritike in razmišljanj na to temo. Glavna junakinja ni lezbijka, ampak je Debela lezbijka njen psevdonom, s katerim na internetu draži svoje sošolce, ki so homofobni. Pri Leah je glavna junakinja dejansko biseksualna. Hotela sem omeniti samo to, da ima knjiga po naslovu nekaj sorodnosti, dejansko pa je slovenska precej bolj kompleksna.

2 Vladimir P. Štefanec: *Sem punk čarovnica, Debela lezbijka in ne maram vampov*, Modrijan, 2015. Roman je na 20. festivalu Oko besede prejel 19. večernico. (op. ur.)

Nekaj prevajalskih rešitev, vezanih na specifiko ameriške kulture in na sleng

- »*You know that Abby got a perfect score on a SAT reading, right? And she makes straight As.*« / **Veš, da je Abby dobila vse točke na preizkusu bralnega razumevanja? In poleg tega ima same petice.** Prevajalec ne ve dobro, kaj bi s tem SAT. To je test, ki ga opravijo srednješolci proti koncu šolanja, neke vrste sprejemni izpit, saj je od njega odvisno, katera šola te bo pripravljena sprejeti. *Straight As* so same *petice*, kar je splošno znano tudi med Slovenci.
- Ko govori o Abby in Nicku, pravi: »*They're like legends. They are perfect.*« **He sniffs.** »*They're O T P.*« / »**Saj sta legendarna. Popolna sta.**« **Simon smrkne.** »**Najboljši par sta.**« Kaj je OTP, si kot slovenska bralka ne bi predstavljala, menda to pomeni *one true pairing* / res najboljši par.
- **One is honey-blond with kind of a granola vibe, even in a wedding dress / Ena ima medeno rjave lase in celo v poročni obleki daje vtis, da se ukvarja z zdravim prehrano.** Meni je bilo zelo všeč, kako je Kaja prevajala izraze, ki so bili precej zahtevni, na način, da v slovenščini izpadejo popolnoma nemoteče.

Prevajalka: KAJA BUCIK VAVPETIČ

Laini Taylor: *Daughter of Smoke and Bone* / Hči dima in kosti

To je bil moj četrti književni prevod. Stara sem bila 24 let, ravno sem končala fakulteto in nisem imela kilometrine kot prevajalka. Iz tega izvira precejšen del prevajalskih napak, ki so bile sedaj izpostavljene. Na primer, nekonsistentno slovenjenje. Članek, ki ga je omenila Nada, sem napisala približno sedem let po tem, ko sem prevedla *Hčer dima in kosti*. Šele takrat, ko sem prevajala nov fantazijski roman *Izruvana*, sem upoštevala stvari, ki sem se jih naučila. Tudi kot prevajalec odraščas s prevodi. Pri fantaziji je tako: ko se lotiš nekega sveta, ga postavljaš v slovenščini na novo in to je meni kot prevajalki nekaj najboljšega.

Glede *Brimstone* in *Kishmish*. *Kishmish* sem sprva zapisala kot Kišmiš, vendar pri urednici in lektorici to ni šlo skozi. Pri *Brimstone* si dolgo nisem uspela izmisliti dobrega prevoda. Naknadno sem se domislila **Žveplenca**, vendar smo bili že v fazi, ko je urednica naredila popravke.

Prevajalec ni nikoli čisto samosvoj, ko pride do izbire prevedkov in sloga. Precejšnje besede imajo uredniki in lektorji. Odvisno pa je tudi od založbe. Pri Mladinski knjigi je več uredniškega poseganja v besedilo kot pri založbi Učila. Politika založbe je pri tem zelo pomembna.

Serafi in **himere** so biblična in mitološka bitja, vendar je čar fantazijskega pisanja ravno v tem, da si lahko avtor izmisli karkoli.

Becky Albertalli: *Leah on the Offbeat* / Leah brez ritma

Najprej sem prevajala roman *Z ljubeznijo, Simon*, ki je res zelo inovativen. Presenetilo me je, da je bila izbrana *Leah brez ritma*. Prvi roman je udaren, drugi pa je bil napisan kot postscript.

- Pri *nevtalizacijah* bi začela s kletvicami. Vedno je tako, da jih slovenska literatura malce slabše prenaša. Spet je odvisno od uredniške politike in pogosto prihaja tudi od samocenzure.
- Pri izrazih *50 or a million years old* in *twenty shit-tons / stara 50 ali sto let* in **dvajset pesti** so me uredniki opozarjali, da v slovenščini kulturno ne pretiravamo toliko kot Američani.
- **Georgia** in **Georgia tech** sta prevedena v **Georgijsko univerzo** in **Georgijski inštitut** zaradi sklanjanja in lažje razumljivosti.
- Komentiram še naslov. **Leah brez ritma** je zato, ker se *Leah*, ki začne na prazno dobo, sliši zelo slabo za naslov knjige. Naslov mi je bil všeč tudi zaradi korelacije z naslovom *Z ljubeznijo, Simon* in *Leah brez ritma* – 'z' in 'brez'. Zdelo se mi je, da tudi pomensko ohranim, da je Leah izven ritma.
- Moj mož, ki je glasbenik, me je povezal s svojim kolegom bobnarjem. O teh zadevah mi je potem svetoval on. Tudi **bobnarski set / drum kit** je njegova domislica – namesto *baterije*.

Serija o Simonu in Leah predstavlja LGBT književnost za mlade, ki ima srečen konec. Razkritji Simona in Leah bolj ali manj potekata tako, kot bi morali. Ne gre za to, da bi bili ti mladostniki zelo depresivni in šikanirani. Zdi se mi, da je to pomembno. Pri *Leah brez ritma* me preseneča, da se nobena od predhodnic ni obregnila ob moj najtežji prevajalski oreh. V angleščini transspolne osebe uporabljajo zaimke **they, them**. Pri nas je to nemogoče. Zato sem kontaktirala društvo Legebitra, ki je pomemben vir informacij o LGBT skupnosti. Povedali so, da pri nas transspolne osebe pogosto menjavajo zaimke. Zato izgleda tako, kot da je s prevodom nekaj narobe, saj se ženski in moški slovnični spol menjujeta, uporaba srednjega spola pa bi bila žaljiva.

Prevajanje za mladino se mi zdi najtežje. Ne smeš preveč poenostavljati, zato je tako zelo kočljivo. Pri *Leah brez ritma* in *Z ljubeznijo, Simon* se mi je zdelo pomembno, da LGBT tematiko prevedem natančno in zbrano. Predstavljala sem si najstnika, ki to bere in mu lahko pomaga predelati določene zadeve. Pri *Z ljubeznijo, Simon* smo na mojo pobudo dodali spremno besedo, ki jo je napisal dr. Roman Kuhar s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Dodali smo tudi seznam slovenskih virov, ki bi lahko pomagali najstnikom, ki se prvič soočajo s temi vprašanji. V prevodu sem definitivno nagovarjala mlado publiko.

Opomba k izpustu nekaterih vsebin dogodka: Izbrana prevajalka je tudi inspirativno opisala svoje prevodne začetke v legendarni oddaji Radia študent, *Za 2 groša fantazije*, kar je bilo zelo dobro sprejeto pri študentski publiko, opisala je dobro ujemanje z urednicama Alenko Veler (RŠ, Mladinska knjiga) in Mojco Benedičič (Učila), o uspešnem sodelovanju pa je poročala tudi ena od urednic izbranih knjig, komparativistka Branka Fišer.

■ ZAPISALA DR. ANDREJA ERDLEN

PRIMERI DOBRE PRAKSE

HELENA DE KARINA

Trajnostne bralne kompetence: povezovanje književnosti in literarne vzgoje z vzgojo za trajnost in trajnostni razvoj

Povezovanje književnosti in trajnostnega razvoja

Književnost spreminja in bogati naša življenje, mlade uči videti svet z drugačnimi očmi. Poleg neizogibnega pomena za kulturo je pomembna tudi njena vloga v družbi, zato je treba premišljevali in v pouk vključevati nove pristope in modele dela, ki spodbujajo branje, prav tako pa razvijajo divergentno mišljenje, ustvarjalnost in kritičnost. V besedilu bomo prikazali način, s katerim lahko literaturi pripišemo osrednjo vlogo pri krepitvi družbene solidarnosti, odgovornosti in povezanosti, kar je nujen predpogoj vsakega trajnostnega razvoja. Na dinamičnem kulturnem področju prihaja do številnih in hitrih ustvarjalnih sprememb, ki jih je treba vključevati v poučevanje. Književnosti se odpirajo nove tehnologije, formati, načini pripovedovanja in strukturiranja. Usmerjanje v pozitivne vidike uporabe digitalnih orodij, spletno sodelovanje, uvajanje virtualnih vsebin ter njihovo digitalno dostopnost, vendar ne na račun dejavnosti v živo ali na prostem, spodbuja in širi domet trajnostnega razvoja med mladimi. V skladu s tem je hrvaška Prva reška gimnazija izvedla projekt *Zelena lektira: Jabolko za srce*. Projekt povezuje književnost in trajnostni razvoj z namenom razvoja bralne, zelene in digitalne pismenosti. Temelji na humanističnem pristopu k družbenim problemom in zamisli, da je z razvojem domišljije in kritičnega mišljenja študente in mlade mogoče učinkoviteje motivirati za družbeno delovanje v skladu z univerzalnimi etičnimi načeli. Čeprav se povezovanje književnosti in trajnostnega razvoja zdi nenavadno, razen na tematski ravni, ki smo se ji v tem primeru namenoma izognili, za takšno povezavo obstaja idejna utemeljitev, izhodišče pa se nahaja v filozofiji Marthe Nussbaum (2019), ki trdi, da je znanstveni pristop brez vpliva kulturne dediščine, temeljnih osebnih prepričanj, želja in interesov pripeljal do spoznanj, ki so ločena od človeka, in da je treba zato razmišljati o koristnosti domišljije, o narativih, o retoričnih in literarnih oblikah, v katere je ta argument mogoče učinkovito umestiti. Repertoar literarnih del, uporabljenih pri Zeleni lektiri, je usklajen s cilji predmetnega učnega načrta in zajema različna literarna obdobja, zvrsti in vrste, s tematskimi in idejnimi povezavami se učenci aktivno ukvarjajo tako z diahronim kot sinhronim pristopom k literarnim besedilom, kar prispeva k pristni bralni izkušnji oziroma razvija nove načine podajanja in interpretacije literature. Poleg tega je bila z vključitvijo Zelene mreže aktivističnih skupin, organizacijo ZMAG in Recikliranega posestva Vukomerič v zasnovo in izvedbo projekta učencem ponujena možnost izkustvenega učenja na Recikliranem posestvu Vukomerič.

To je v kontekstu organizacije pomenilo veliko neliterarno podporo projektu, kar je pomembno za družbeno prakso trajnostnega razvoja v Republiki Hrvaški. To sodelovanje je ustvarilo zanimivo sodelovanje med šolo kot javno institucijo za formalno izobraževanje in organizacijo ZMAG kot predstavnikom neformalnega izobraževanja iz civilnodruženega sektorja na področju trajnostnega razvoja. Pouk v naravi na posestvu Vukomerić je prinesel dvoje: dodatno obogateno bralno izkušnjo učencev, pa tudi razumevanje in uporabo ciljev trajnostnega razvoja v vsakdanjem življenju. Dejavnosti, ki so potekale v času trajanja projekta, so bile različne: delavnice, razprave in pogovori, predavanja, izkustveno učenje ... Dina-mična izmenjava dejavnosti je pripomogla k zanimivosti in živahnosti pouka, znanje z obeh področij pa se je na ta način vzporedno poglobljalo, pogosto tudi v kontekstu aktualnih družbenih vprašanj. Glede na to, da so prav otroci in mladi prihodnost trajnostnega razvoja, je nujno treba spodbujati njihovo intelektualno in kulturno radovednost ter v letih odraščanja razvijati zanimanje za književnost, pa tudi za ohranjanje sveta, ki je naš dom. Na ta način jim bomo zagotovili izkušnje, znanja in veščine, s katerimi bodo pridobili sposobnosti presoje v eksploziji različnih informacij, ki jih vsak dan obkrožajo. Projekt so učenci zelo dobro sprejeli, razlog za to pa je tudi v tem, da bralno izkušnjo nadgrajuje z družbeno pomembnimi in aktualnimi temami ter se tako povezuje z vsakdanjim življenjem mladih, torej z učenci. S tem šola potrjuje svojo javno vlogo, uresničuje pa se tudi potreba po vzgoji in izobraževanju učencev na področju državljanske vzgoje.

Projekt je bil prepoznan kot dragocen ne le na pristojnem ministrstvu za znanost in izobraževanje, ampak tudi na mednarodni ravni. Svetovna knjižničarska organizacija IFLA ga je uvrstila na svoj globalni zemljevid projektov, ki povezujejo trajnostni razvoj in književnost oziroma knjižnice. Tako je projekt Zelena lektira poleg Narodne in univerzitetne knjižnice iz Zagreba edini hrvaški prispevek na svetovnem zemljevidu projektov trajnostnega razvoja organizacije IFLA.

Jabolko za srce – konceptualni pristop k načrtovanju in izvedbi projekta

Povezovanje književnosti in trajnostnega razvoja temelji na humanističnem pristopu. Literarna vzgoja bi morala temeljiti na večpomenskosti kot značilnosti literarnih besedil in svobodi bralčeve interpretacije ob srečanju s prav temi besedili. Prav v tem konceptu se odpira prostor za dialog literarnih kompetenc z določeno skupino kompetenc za trajnostni razvoj, kar je končni cilj projekta Zelena lektira: Jabolko za srce – povezovanje tudi tistega, kar se morda zdi nemogoče povezati. Moč besed, zgodb in slik pri učencih spodbuja razvoj imaginacije in ustvarjanje internaliziranih misli ter čustev, povezanih z vprašanji trajnostnega razvoja. Vodi tudi do intrinzične motivacije za delovanje v skladu s cilji trajnostnega razvoja, hkrati pa je lažje opaziti povezavo med njihovimi tremi področji: družbo, gospodarstvom in okoljem. Povezava na videz nepovezanih področij, kot sta književnost in trajnostni razvoj, je simbolni model povezanosti človeka oziroma družbe in narave. Branje literarnega besedila oblikuje bralčeva prepričanja in stališča. Branje romanov, dram, pesmi, ki opisujejo ekocentričen, trajnostni pogled na svet, predstavlja svojevrstno podporo prehodu v trajnostno naravnano družbo: književnost nam ponuja globoke in bogate upodobitve nečloveškega, nas uči ekološko prijateljskega stanja na načine, kot jih ostala besedila in mediji ne zmorejo. Ta zamisel želi dokazati, da lahko učenci tudi z literarno vzgojo postanejo zavedni državljani. O ciljih trajnostnega razvoja je

mogoče poučevati v okviru humanistike, v tem primeru hrvaškega jezika in književnosti, z interdisciplinarnim pristopom in povezovanjem predmetnih ciljev s cilji medpredmetne teme Trajnostni razvoj. Za osrednji motiv projekta smo izbrali simbol jabolka, ki je pomensko pomenljiv in funkcionalen tako v literaturi kot tudi pri trajnostnem razvoju. Zaradi svoje univerzalne kulturne in zgodovinske simbolike je bilo kot rdeča nit izbrano jabolko. Pomen jabolka za projekt izraža že njegova omemba v samem naslovu, jabolku pa je dodan pripis »za srce«, ki je parafraza pregovora o pomenu jabolka za zdravje. V tem primeru gre za prisposodbo psihološkega, čustvenega in mentalnega zdravja človeka, ki je hkrati predpogoj in končni cilj vsakega trajnostnega življenja na Zemlji.

Projekt Zelena lektira smo načrtovali v treh delih:

1. Delo z literarnimi besedili in ogled filma z imaginativno povezavo s cilji trajnostnega razvoja.
2. Izkustveno učenje: pouk na prostem na Recikliranem posestvu Vukomerić.
3. Vrednotenje predstavitev učencev.

V prvi fazi razumevanje ciljev trajnostnega razvoja temelji na čustvenih odzivi, doživetih ob branju literarnih del in ogledu dokumentarnega filma *Medena dežela*, nato pa v literarnoteoretični analizi v kontekstu ciljev trajnostnega razvoja. V drugi fazi so učenci dotodanje dejavnosti nadgradili s poukom v naravi na Recikliranem posestvu Vukomerić, kjer je poleg izkustvenega učenja o tem, kako deluje trajnostni razvoj, predaval tudi dr. sc. Dražen Šimleša. Tretja faza je bila faza vrednotenja, v kateri so učenci samostojno izdelali predstavitev po vnaprej določenih smernicah in rubrikah, in sicer z uporabo različnih digitalnih orodij po lastni izbiri. Projekt je torej poleg realizacije predmetnih ciljev in ciljev medpredmetne teme Trajnostni razvoj razvijal tudi bralno in digitalno pismenost učencev.

Prva faza projekta je bila razdeljena na štiri tematske sklope:

1. Večpomenskost simbola jabolka.
2. Preproste prozne oblike iz korpusa ustnega slovstva in svetopisemska besedila.
3. Sodobna literarna dela, lirika in esej (Danijel Dragojević, *Svoboda*; Karl Ove Knausgaard, *Jabolka* in *Okvirji*, *Ose*, *Pliskavice* iz tetralogije letnih časov, knjiga *Jesen*).
4. Dokumentarni film *Medena dežela* (r. Tamara Kotevska, Ljubo Stefanov).

V prvem delu projekta so se učenci ukvarjali s simboliko jabolka. Interpretirali so pomen razumevanja večpomenskosti v književnosti, simbolov kot stilskih figur, spoznanja pa so prenašali tudi na situacije iz vsakdanjega življenja. Opazovali so, kako kontekst vpliva na ustvarjanje pomena, dvojno večpomenskost jabolka, tako pozitivno kot negativno, komentirali so odvisnost simbolnega pomena od različnih okoliščin in perspektiv, pri tem pa kronološko razvijali analizo simbolike jabolka od svetopisemskega jabolka do jabolka podjetja Apple.

V drugem delu prve faze je sledilo branje preprostih proznih besedil iz korpusa ustnega slovstva z motivom jabolka. Brali so mite, legende, pravljice in pogovore. Po analizi besedila glede na značilnosti literarnih vrst in pomena jabolka v prebranim besedilu so učenci dobili nalogo razširiti pomensko polje simbolike jabolka,

vendar tokrat v okviru ciljev trajnostnega razvoja. Samostojno so izbrali enega od ciljev in interpretacijo utemljili na izbrani koncept trajnosti. Pri tem jim je bilo omogočeno široko razmišljanje, razvijanje izzivalnega imaginarija in dialog s predlaganimi cilji trajnostnega razvoja in možnimi pomeni motiva jabolka. Enak metodični pristop smo uporabili pri svetopisemskih besedilih z motivom jabolka.

Motivi jabolka v sodobni literaturi, natančneje v besedilih, ki so jih učenci brali, torej v pesmi *Svoboda* Danijela Dragojevića, pa tudi v Knausgaardovem eseju *Jabolka*, predstavljajo lahko berljive simbole svobode, preproste metafore, prav ta lahkotnost prepoznavanja pomena pa je pri učencih odprla novo vprašanje in jim naložila nalogo poiskati in najti odgovore na vprašanje: Kaj je svoboda v kontekstu trajnostnega razvoja? Ob pisanju razpravljalnega besedila, ki se je kazal kot logična izbira, usklajena z elementi diskurzivnih oblik Knausgaardovih besedil, so oblikovali svoje mnenje o njem, kasneje pa so ga izpilili z izkustvenim učenjem na Recikliranem posestvu Vukomerić oziroma s predavanjem in pogovorom z dr. sc. Draženom Šimlešo. Pred izletom na posestvo Vukomerić so si v okviru programa Šola v kinu reškega Art-kina ogledali dokumentarni film *Medena dežela*. Film problematizira sodobni odnos človeka do narave, brezvestno izkoriščanje v slepi tekmi za čim večjim dobičkom, poudarek pa je na pomenu trajnostne uporabe vse redkejših naravnih virov. Na posestvu Vukomerić so lahko učenci svoje znanje o trajnostnem razvoju preskusili tudi z virtualnim lovom na zaklad z aplikacijo Actionbound.

Zadnja faza projekta je bilo ocenjevanje. Način ocenjevanja predstavitev je bil z učenci vnaprej dogovorjen. Kvantitativna oblika ocenjevanja, pri kateri so odgovori implicirani vnaprej, v tovrstnem projektu ni bila mogoča, saj sta temelj cilja projekta razvoj kritičnega mišljenja in sočutnega imaginiranja. Učenci so bili razdeljeni v skupine, vsaka skupina pa je na platformi Teams dobila svojo mapo. Posamezni člani skupine so dobili vsak svojo mapo za nalaganje priponk, potrebnih za izdelavo predstavitev. Skupna mapa je bila zasnovana kot repozitorij gradiv, ki bi učiteljem olajšajo spremljanje posameznih prispevkov k delu skupine oziroma izdelavi predstavitev. Obliko in medije predstavitev so si učenci lahko poljubno izbirali, vendar je morala predstavitev poleg besedilnega in vizualnega gradiva vključevati tudi zvočne posnetke. Predstavitve so izdelali po vnaprej določenih smernicah, ki so usklajene s cilji dela in vrednotenimi rubrikami. Presenetljiva je bila predvsem raznolikost medijev, ki so jih izbrali za predstavitev projekta Jabolko za srce, kar kaže na visoko stopnjo digitalne pismenosti učencev in zanimanje za multimedijske oblike izražanja. Posneli so video, podcast, ustvarili infografiko in zvočno e-knjigo, digitalne plakate in celo predstavitev Genially.

Zaključek

Cilji trajnostnega razvoja v dialogu z osebnimi zgodbami in poezijo vključujejo čustva učencev, kar pri učencih vodi k ponotranjenju njihovih ciljev. Bolj čustveno angažiran način učenja o trajnostnem razvoju je lažje doseči pri predmetih s humanističnega področja, čeprav se učitelji teh področij s tem redko ukvarjajo, razen občasno na tematski ravni, s čimer pa se v polnem smislu ne uresničuje transformativno poučevanje, ki ob bralni pismenosti vodi k razvoju državljanske odgovornosti, omogoča podporo zavestni izbiri življenjskega sloga in moralnim odločitvam o lastni identiteti ter njeni povezanosti z družbo, gospodarstvom in okoljem.

■ PREVOD ZAVOD PREVAJALNICA

IBBY NOVICE

Nagrada in priznanja Slovenske sekcije IBBY

Slovenska sekcija IBBY je letos že trinajstič podelila nagrade in priznanja za izjemne dosežke na področju promocije mladinske književnosti in branja. Z nagradami in priznanji izpostavljamo posameznike in organizacije, ki s svojim delom pomagajo graditi in širiti poti med kakovostnimi knjigami in mladimi bralci ter ustvarjati bralce za vse življenje. Letos je žirija v sestavi Špela Frlic (predsednica), Tilka Jamnik in Marija Prelog soglasno izbrala, izvršni odbor Slovenske sekcije IBBY pa potrdil, da nagrado prejme Liljana Klemenčič, priznanja pa Nataša Konc Lorenzutti, Alenka Veler in Založba Zala.

AVTOR CIRIL HORJAK

Liljana Klemenčič je 40 let delovala kot višja knjižničarka v Knjižnici Ivana Potrča Ptuj. Kot vodja mladinskega oddelka knjižnice ter srčna, predana in strokovna mladinska knjižničarka je pomembno prispevala k utrditvi statusa mladinskega knjižničarja. Bila je prva v slovenskem knjižničnem prostoru, ki je pravljíčne ure za otroke povezala z jogo in jih tako izvajala kot redno obliko knjižničnega dela. Bila je tudi

prva, ki je v splošni knjižnici domislila bralno značko za odrasle. Razvila jo je v priljubljeno obliko dejavnosti z odmevnimi zaključnimi dogodki ter z njo povezala bralce, založnike in knjižničarje. Ta njena zamisel se je kmalu razširila v mnoge slovenske splošne knjižnice, marsikatera od njih uporablja tudi njene imenitne bralne predloge. Ob rednem knjižničnem delu se je uveljavila tudi kot avtorica recenzij, literarnih in publicističnih besedil ter strokovnih prispevkov. Ves čas svojega delovanja na področju mladinskega knjižničarstva je pomembno sodelovala v številnih projektih, društvih, sekcijah, dogodkih in žirijah. Tako med mladimi kot med odraslimi poslušalci slovi kot odlična pravljíčarka s prepoznavnim pripovedovalskim slogom.

Nataša Konc Lorenzutti je med mladimi bralci priljubljena pisateljica, scenaristka in pedagoginja v kulturi. Njena dela so bila večkrat nominirana za literarne nagrade, za knjigo *Kdo je danes glavni* je prejela priznanje zlata hruška, s knjigo *Zvezek in brezvezek* je bila uvrščena na častno listo IBBY.

Njena dela za mlade bralce so bila večkrat izbrana v projektu *Rastem s knjigo* in uvrščena na bralne sezname za Cankarjevo priznanje. Kot pisateljica je vseskozi v aktivnem stiku z mladimi bralci. Izvedla je že več kot 300 nastopov na osnovnih in srednjih šolah v Sloveniji in zamejstvu ter v tujini. Kot predsednica Sekcije za otroško in mladinsko književnost pri Društvu slovenskih pisateljev aktivno gradi ugled in prepoznavnost mladinske književnosti v splošni javnosti ter promocijo slovenske literarne ustvarjalnosti za otroke in mlade v tujini. Posebej je treba izpostaviti njen vztrajen trud pri ustvarjanju promocijskega filma *Čitalnica* in antologije *Slovenija's best for young readers*, ki sta nastala kot promocija slovenske ustvarjalnosti na sejmih v Frankfurtu in Bologni.

Alenka Veler več kot 25 let deluje na področju otroške in mladinske književnosti; od leta 2010 je urednica mladinskega leposlovja pri založbi Mladinska knjiga. Njeno uredniško delo odlikujeta poglobljeno delo z izvirnimi rokopisi in pretanjen občutek za kvalitetno literaturo za mlade bralce. Bila je ena od ustanoviteljic in vodij ekipe Za 2 groša

fantazije, ki je med letoma 2002 in 2012 delovala na Radiu Študent. Je pobudnica ter ena od mentoric pri festivalu angažiranega pisanja Itn, ki v produkciji zavoda Divja misel in založbe Mladinska knjiga od leta 2016 poteka na Vodnikovi domačiji. V letu 2022 je v okviru praznovanja 70. obletnice zbirke *Sinji galeb* zasnovala obsežen program dogodkov in bralno-spodbojevalnih akcij. Z vzpostavitvijo šolske razstave knjig iz zbirke *Sinji galeb* je v praznovanju sodelovalo več kot 100 splošnih in šolskih knjižnic; na natečaju Bodi pisatelj Pionirskega doma, ki je bil v šolskem letu 2021/2022 posvečen zbirki, je sodelovalo 435 otrok iz 75 osnovnih šol. Skupaj s številnimi sodelavkami in sodelavci je tako pripravila odlično in medijsko odmevno celoletno vseslovensko praznovanje najstarejše knjižne zbirke za mladino pri nas.

Založba Zala je v trinajstih letih svojega delovanja izdala več kot 100 prevodnih in izvirnih del za otroke in mlade. Pretehtan založniški izbor založbe vključuje tudi prevode številnih nagrajenih knjig in izdaje iz manj zastopanih književnosti (npr. ferske književnosti). Z zbirko *Mušnica*, ki je namen-

jena izdaji izvirnih slovenskih slikanic, slovensko ustvarjalnost uspešno promovira tudi v tujini. Številne izdaje založbe Zala so prejemnice znaka zlata hruška. O premišljeno aktualnem izboru priča tudi dejstvo, da je kar nekaj Zalinih izdaj doživelo odrsko priredbo v produkciji Lutkovnega gledališča Ljubljana ali Mini teatra. Ob rednem založniškem delu je založba Zala dejavna tudi na področju promocije književnosti in branja. Prizadevno sodeluje z mladimi bralkami in bralci, njihovimi mentoricami in mentorji ter je dejavna na publicistično-didaktičnem področju. Organizirala je vrsto obiskov uglednih tujih avtorjev v Sloveniji in nastopov domačih prevajalk in prevajalcev ter ilustratork in ilustratorjev.

Podelitev Nagrade in priznanj Slovenske sekcije IBBY: 24. 11. 2023 ob 13. uri na Slovenskem knjižnem sejmu, na prireditvi *Jaz sem knjiga, preberi me*

(Pisateljski oder). Prireditev tradicionalno soorganiziramo Slovenska sekcija IBBY, Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS, revija *Otrok in knjiga* – Mariborska knjižnica, ter Sekcija za otroško in mladinsko književnost pri Društvu slovenskih pisateljev. Podelitvi Nagrade in priznanj Slovenske sekcije IBBY je sledil pogovor Darke Tancer-Kajnih z nagrajenimi ustvarjalci mladinske književnosti.

Podelitev Nagrade in priznanj Slovenske sekcije IBBY sofinancira Javna agencija za knjigo RS.

ČASTNA LISTA IBBY 2024

IBBY bienalno pripravi častno listo, na katero nacionalne sekcije IBBY nominirajo ustvarjalce iz svojih držav in jezikovnih območij – vsaka nacionalna sekcija lahko nominira avtorja, ilustratorja in prevajalca z delom, ki je izšlo v zadnjem obdobju.

Na častno listo 2024 je Slovenska sekcija IBBY nominirala sledeče izjemne ustvarjalke:

Anjo Štefan s slikanico *Medved in klobuk*, ki je z ilustracijami Ane Zavadlav izšla pri Mladinski knjigi (2021).

Mašo P. Žmitek za ilustracije v knjigi *Po sledih velikanov: Sesalci Kenozoika*, ki je izšla pri Miš založbi (2021).

Matejo Seliškar Kenda za prevod knjige *Bratje (Broere)* belgijskega avtorja Barta Moeyaerta, ki je izšla pri založbi KUD Sodobnost International (2021).

Nominacije so bile na sedežu v Baslu že potrjene. Diplome bodo ustvarjalke

prejele avgusta 2024 na Mednarodnem IBBY kongresu v Trstu.

Z njimi smo posneli tudi kratke filme, ki si jih že lahko ogledate na naši spletni strani: www.ibby.si

Mednarodni kongres IBBY v Trstu 2024

Naslednji kongres IBBY z naslovom *Join the Revolution! Giving Every Child Good Books* se bo odvil v naši bližini, in sicer med 30. 8. in 1. 9. 2024 v Trstu. S kolegi iz italijanske sekcije IBBY smo se povezali tudi pri snovanju nekaterih dogodkov in veselimo se z dogodki in razstavami bogatega kongresa, ki si želi izpostaviti tudi jezikovno in kulturno pestrost Trsta. Poziv za oddajo prispevkov je odprt do 15. 1. 2024. Organizatorji kongresa še posebej spodbujajo

prispevke, ki se ukvarjajo z naslovno temo kongresa, ki v duhu Jelle Lepman poziva k pridružitvi revoluciji in graditvi mostov med dobrimi knjigami in otroki, s poudarkom na angažmaju mladih bralcev, hkrati pa se spodbuja tudi oddajo prispevkov, ki se posvečajo brisanju (državnih, jezikovnih, kulturnih) meja in povezovanju. Več informacij najdete na spletni strani kongresa: <https://www.ibbycongress2024.org/>

■ PRIPRAVILA TINA BILBAN

IBBY 39TH
INTERNATIONAL
CONGRESS

Trieste Italy | **Join the revolution!**
30/8-01/09 | Giving every child
2024 | good books

ODMEVI NA DOGODKE

TINA BILBAN IN PETRA POTOČNIK

Slovenija, častna gostja na knjižnem sejmu v Frankfurtu

Med 18. in 22. oktobrom se je odvil knjižni sejem v Frankfurtu, najpomembnejši knjižni sejem na svetu, na katerem je bilo tokrat častna gostja Slovenija. Gostovanje naj bi bilo po oceni Slovenske turistične organizacije in ministrice za kulturo največja slovenska kulturna prireditev in hkrati največja predstavitev slovenske kulture v tujini v zgodovini samostojne države.

Slovenija se je najobsežneje predstavila v paviljonu častne gostje. Paviljon, ki je sledil geslu slovenskega gostovanja *Satovje besed*, so zasnovali v Studiu Sadar, poseben značaj pa so mu dajale instalacije iz čipk Eve Petrič. Ob razstavi knjig slovenskih ustvarjalcev, ki so izšle pri tujih založbah, so posebno pozornost namenili najbolj prevajanim slovenskim ustvarjalcem, med njimi ustvarjalkam s področja mladinske književnosti: Lili Prap, Jani Bauer, Manici K. Musil in Heleni Kraljič. Omeniti velja, da so tudi nekateri drugi izpostavljeni avtorji, ki v paviljonu sicer niso bili posebej predstavljeni kot ustvarjalci mladinske književnosti, prispevali v zakladnico mladinske književnosti. Tudi razstavljena prevedena dela so pričala o pomenu (tokrat predvsem s kvantitativnega vidika) mladinske književnosti znotraj slovenske knjižne krajine.

Slovenska književnost in kultura pa sta se seveda predstavljali tudi v drugih halah sejmišča: na slovenski stojnici Javne agencije za knjigo, kjer so gostovale tudi številne založbe, ter na stojnicah tistih slovenskih založb, ki so na sejmu nastopile bodisi s samostojno stojnico bodisi v sodelovanju z drugimi partnerji.

Svoj prostor na sejmišču je dobila tudi razstava slovenske ilustracije. Na razstavi pod naslovom *Nepričakovano razkošje* je bilo predstavljenih 66 ilustratorjev različnih generacij in ilustratorskih slogov: ustvarjalcev knjig za mlade bralce, striparjev, avtorjev znanstvene ali časopisne ilustracije. Deset najvidnejših slovenskih ilustratorjev (po izboru strokovnega sveta), ki so se tako s prevodi svojih del kot z nagradami uveljavili tudi v tujini ter so s svojimi ilustratorskimi pristopi prepoznavni tako v domačem kot tujem prostoru, je bilo posebej izpostavljenih s po dvema ilustracijama, razstavo izbranih knjig z njihovimi ilustracijami in izborom prodaji namenjenih ilustracij: Damijan Stepančič, Peter Škerl, Lila Prap, Ana Zavadlav, Polona Lovšin, Maja Kastelic, Alenka Sottler, Zvonko Čoh, Tomaž Lavrič in Andreja Peklar. Poleg njih se je z ilustracijami predstavilo še 32 avtoric in avtorjev iz širšega nabora, vseh 66 ustvarjalcev pa je bilo na velikem stojalu predstavljenih z ilustriranimi karticami, ki so sestavljale katalog.

Glavni značaj so naši predstavitvi dali predvsem številni dogodki – na samem sejmu, pa tudi ob, pred in po njem.

Slovenija je pomemben pečat pustila že na otvoritveni slovesnosti, kjer sta ob politično obarvanih govorih predstavnikov gostiteljev in govoru predsednice države Republike Slovenije Nataše Pirc Musar nastopila Miljana Cunta in Slavoj Žižek ter s svojima nastopoma utrdila dva stebra slovenske predstavitve – poezijo in filozofijo. Miljana Cunta si je v svojem poeziji posvečenem govoru znova zastavila staro, a aktualno vprašanje: »Čemu pesniki [oziroma poezija] v tem revnem času?« In si odgovorila: »*Da gradi skupnost. Ne homogeno skupnost posameznikov s sorodnimi stališči in pogledi, pač pa podtalno, nadvse raznoliko družino bralcev, ki so si blizu v tem, da slišijo drugi glas in zdržijo breme lastne samote.*«¹ Poslanstvo, ki ga je opravil govor Slavoja Žižka, ni bilo bistveno drugačno, njegov govor nam je tako rekoč v praksi podal odgovor na vprašanje: »*Čemu filozofija v tem revnem času?*« S svojo trmasto analizo ali bolje rečeno pozivom k analizi dogajanja v Gazi, o katerem so tako prepričano govorili junji predhodniki na odru, je postavil ogledalo, vrgel s tira, pokazal na potrebo po zaustavitvi, premisleku, kompleksnem dialogu; potrebo, ki je bila že ves čas tam, a večinoma spregledana.

Tako sta se ta dva stebra slovenske predstavitve pravzaprav povezala s tretjim stebričem – z *Ljubljanskim manifestom* o pomenu branja na višji stopnji. Manifest, ki poudarja pomen knjižnega branja v zaslonski dobi, je bil predstavljen na novinarski konferenci v Ljubljani že pred samim sejmom, s predstavitvijo manifesta, na katerem je spregovorila tudi prvopodpisnica Margaret Atwood, pa se je pričel tudi profesionalni program na odrih Srečka Kosovela in Mete Krese v slovenskem paviljonu. Manifest so podprle številne mednarodne organizacije, ki delujejo na področju branja in književnosti, med njimi tudi Mednarodna zveza za mladinsko književnost – IBBY. Poziv manifesta njegovi avtorji povzemajo takole: »*Branje na višji ravni je naše najmočnejše orodje za razvoj analitičnega in kritičnega mišljenja. S takim branjem vadimo metakognicijo in kognitivno potrpežljivost, širimo zmogljivost pojmovnega umevanja, krepimo empatijo in se učimo na probleme gledati z različnih zornih kotov – vse to so nepogrešljive socialne veščine za ozaveščene državljanke v sodobnih demokratičnih družbah. Podpisniki manifesta pozivamo k prepoznavanju trajnega pomena branja na višji ravni v digitalni dobi.*«²

Zavedanje in ozaveščanje o pomenu branja sta seveda odmevala tudi na vseh ostalih panelih v okviru tako imenovanega profesionalnega programa, ki se je odvijal prve dni sejma. Med raznolikimi dogodki sta bila tudi dva specifično posvečena mladinski književnosti in mladim bralcem.

Na okrogli mizi z naslovom *Od nadobudnega bralnega podmladka do panja zagretih bralcev: Čudežni dotik promotorjev branja*, ki jo je vodila Veronika Rot Gabrovec, so udeležence z različnih plati osvetljevale vlogo promotorjev branja in uspešne programe iz Slovenije (Petra Potočnik, Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS), Hrvaške (Snježana Berak, predstavnica Bralnega društva Hrvaške in nacionalnega gibanja Čitaj mi!), Irske (Áine Ní Ghlinn, irska nagrajenka (Laureate na nÓg – Children's Laureate); pisateljica, pesnica in promotorka irščine) in Estonije (Triin Soone, direktorica Estonskega centra za otroško in mladinsko književnost).

Na okrogli mizi z naslovom *Kako prepoznati in spodbujati najboljšo sodobno otroško literaturo?*, ki ga je vodila Tina Bilban, so udeležence predstavile nekatere osrednje slovenske (Gaja Kos, mdr. dolgoletna članica strokovnega odbora Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig), nemške (Doris Breitmöser, izvršna direktorica nemškega Združenja za mladinsko književnost (Arbeitskreis für Jugendliteratur), ki organizira podeljevanje Nemške nagrade za mladinsko književnost (Deutscher Jugendliteraturpreis)) in mednarodne (Liz Page, predsednica žirije za Andersenovo nagrado; Katja Wiebe, urednica za srednjeevropske in vzhodnoevropske jezike v Mednarodni mladinski knjižnici v Münchnu, ki pripravlja seznam Bele vrane) nagrade ter spregovorile o njihovi moči in potencialu pri usmerjanju bralcev, pa naj gre za strokovnjake ali mlade bralce, h kakovostni mladinski literaturi.

Na obeh okroglih mizah se je tako spregovorilo o dobrih praksah, ki bi jih veljalo, upoštevajoč specifične različnih kontekstov, prenesti tudi v druga okolja – tako je mdr. Áine Ní Ghlinn predstavila možnosti pri promociji in iskanju sponzorstva, ki jih odpira funkcija nagrajenca/lavreata, ki v obdobju, ko ima ta naslov, deluje kot poseben glasnik književnosti in branja v državi; Triin Soone je omenila, da je v Estonskem centru za otroško in mladinsko književnost (ekvivalent naši Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva zaposlenih kar 15 strokovnjakov (v Pionirski 4), ki se vsakodnevno ukvarjajo s promocijo branja in bralne kulture (za primerjavo: Estonija ima 1,3 milijona prebivalcev); Doris Breitmöser pa je mdr. posebno pozornost namenila žiriji mladih bralcev, ki podeljujejo eno od nagrad v sklopu Nemške nagrade za mladinsko književnost – verjetno ni presenetljivo, da njihov izbor še posebej odmeva med mladimi bralci, posebno pozornost pa nagrajencu žirije mladih bralcev namenijo tudi knjigarji. Pogovor nam je omogočil pogled v zakulisje: ste vedeli, da uredniki za posamezne jezikovne skupine v Mednarodni mladinski knjižnici v Münchnu za Bele vrane z drugih jezikovnih področij izvedo šele ob pripravi kataloga? Seveda pa je bila to tudi priložnost za predstavitev dobrih slovenskih praks, gibanje Bralna značka s svojo dolgoletno tradicijo, ki povezuje generacije, in mrežo, ki povezuje mlade bralce po vsej Sloveniji, ter *Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig* s svojo sistematičnostjo vedno znova pritegneta pozornost tuje javnosti.³

O pomenu mladih bralcev in posledično pomenu mladinske književnosti in promocije branja med mladimi so spregovorili tudi v okviru nekaterih drugih okroglih miz, mdr. okrogle mize, ki je povezala prevajalce iz slovenščine v nemščino (in nazaj) na stojnici Javne agencije za knjigo. Na okrogli mizi, ki jo je povezovala Tanja Petrič, so se prevajalci ustavili ob dejstvu: če ni otroških bralcev, ni odraslih bralcev; pri tem so izpostavili potrebo po posebnih kategorijah nagrad za prevode na področju mladinske književnosti, ki je sicer pogosto spregledano. Po mnenju udeležencev so se slovenski slikanici vrata v nemški jezikovni prostor že razmeroma na široko odprla, pri čemer odločitev za izdajo praviloma sloni na ilustracijah, književnosti za starejše mlade bralce pa bo treba to pot še utrditi.

3 Obe okrogli mizi si lahko ogledate na Youtube kanalu Javne agencije za knjigo, v prihodnje pa naj bi pripravili tudi podnapise: <https://www.youtube.com/watch?v=7GiFupx2pMI>

1 Miljana Cunta: Govor na knjižnem sejmu v Frankfurtu 2023, dostopno na: <https://kud-logos.si/govor-na-knjiznem-sejmu-v-frankfurtu/>.

2 André Schüller-Zwierlein et al: Ljubljanski bralni manifest, <https://readingmanifesto.org/?lang=sl#>.

Ob profesionalnih dogodkih – številnih okroglih mizah, osredotočenih predvsem na različne vidike branja in književnosti ter njenem položaju v naši sodobnosti – so se odvijali tudi številni nastopi avtorjev, med njimi tudi avtorjev mladinske književnosti; tako na samem sejmu kot na obsejemskih prizoriščih. Številni avtorji so obiskali mlade bralce na šolah in v knjižnicah (od Nine Mav Hrovat in Jane Bauer do Petra Svetine). Več nastopov (od Ide Mlakar Črnič, Anje Štefan in Manice K. Musil do Lile Prap) se je odvijalo v muzeju Struwelpeter. Slednji je primarno posvečen slikanici *Peter Kušter*, ob njej pa tudi širši mladinski književnosti. Od 14. oktobra 2023 pa vse do 21. januarja 2024 je v muzeju razstava ilustracij iz izbranih slikanic slovenskih ustvarjalcev, ki so izšle v nemškem prostoru: *Zebra*, *Maus und Tuba* (Zebra, miš in tuba). Dva dogodka avtorjev mladinskih knjig sta se odvijala tudi na samem sejmu – *Aus dem Dschungel ins Buch* (Iz deževnega gozda v knjigo, Gaja Kos) ter *Adam und seine Tuba* (Adam in tuba, Maja Kastelic in Žiga X. Gombač).

Dogodki s slovenskimi ustvarjalci, promotorji, raziskovalci itn. so se povezali v mnogoglasje sejma, ki vendarle ni zasledoval le svojega primarnega tržnega poslanstva, temveč je obiskovalce po različnih poteh usmerjal k branju in knjigi kot taki. Številnim sejemskim dogodkom se je tako pridružil tudi dogodek Mednarodne zveze za mladinsko književnost – IBBY, ki je obiskovalce predvsem seznanil z in povabil na naslednji mednarodni kongres IBBY, ki bo v Trstu.

Dogodki s slovenskimi ustvarjalci, promotorji, raziskovalci itn. pa še vedno odmevajo in bodo verjetno odmevali vse do Bologne, ko nas, upamo, čaka najiminitnejša predstavitev slovenske mladinske književnosti v tujini v zgodovini samostojne države. Prav kmalu si boste lahko na spletnih straneh Slovenske sekcije IBBY in Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS ogledali tudi program enodnevne strokovne konference na temo dobrih praks s področja bralne kulture (Knjižnica Saloborsa, 10. 4. 2024), ki jo pripravljamo ob tej priložnosti.

FOTO ARHIV BRALNE ZNAČKE

Udeležence okrogle mize o promotorjih branja.

Okrogla miza o nagradah za mladinsko književnost.

TATJANA PREGL KOBE

IX. Bienale neodvisnih 2023 ali kaj nam letos sporočajo ilustracije brez cenzure

NOVOUSTANOVljENO PRIZNANJE TOMAŽA KRŽIŠNIKA
JE PREJEL NATAN ESKU

Ilustracijo navadno razumemo kot del slikanice ali ilustrirane literarne knjige za otroke, mladino in odrasle, morda še kot poljudnoznanstveno ilustracijo, le redko se na drugačen način spogledujemo z njo. Že devetič na Bienalu slovenske neodvisne ilustracije (predvsem mladi) ilustratorji dokazujejo, da temu ni tako.

Bienale neodvisnih s polnim nazivom Bienale slovenske neodvisne ilustracije se v organizaciji Društva Tretaroka vsaki dve leti odvija že od leta 2007. Ideja je vzniknila iz želje in potrebe po vnovičnem ovrednotenju pojma ilustracije in zavzemanju za pomensko širino te vizualne zvrsti. Bienalni program je bistveno pripomogel k razmahu raziskovalnega, samosvojega in vse bolj svobodnega ilustrativnega ustvarjanja, povezanega tudi z intermedijskim humorom pristopom po načelu spajanja umetniških praks s širokimi možnostmi ilustrativne izraznosti. Projekt, ki ga je zasnovala in oblikovala skupina ustvarjalnih posameznikov, predstavlja inovativno in svežo mešanico estetskih in vsebinskih avtorskih pogledov na to vizualno zvrst umetnosti. Bienale neodvisnih promovira sodobno slovensko neodvisno ilustracijo in njene ustvarjalce. Namenjen je raziskovanju širokega področja uporabe sodobne ilustracije, pri čemer še posebej podpira neodvisno avtorstvo – v veliki večini idealizem mladih, ki jih zanimajo družbeno angažirani projekti, do katerih imajo odgovoren odnos. Projekt so organizatorju omogočili tudi partnerji, prijatelji in podporniki: Ministrstvo za kulturo RS, Kino Šiška, LAB Institute Lahti, www.krzisnik.eu. Več o projektu: <https://www.bienaleneodvisneilustracije.com/>

Tudi letos se je na IX. Bienalu neodvisnih predstavilo kar precej avtorjev mlajše generacije, ki skozi vizualna dela udejanjajo aktualno občutje časa in jih družijo zanos pri tovrstnem ustvarjanju, pa tudi navdušenje, radovednost, svežina, avtorska svoboda in neodvisnost kot bistven pogoj njihove ustvarjalnosti in življenjskega stila. Avtorske ilustracije različnih formatov, medijev in tehnik so se povezale v pregledno razstavo, ki je bila v prostorih Kina Šiška v Ljubljani od 23. oktobra do 17. novembra 2023. Na prizorišču bienala so bili umetniki in umetniški kolektivi iz Slovenije in tujine, na ogled so bila dela 23 avtorjev. To so: Ajda Kadunc, Ajda Zorko, Ana Janež, Anže Šmalc, Bibi Erjavec, Dejan Kralj, Eva Jera Hanžek, Irena Remc, Janja Kosi, Jernej Myint, Katie Woznicki, Matej Stupica, Mateja Filipič, Mihael Novak, Patricija Marenič, Satya Pene, Tea Kralj, Tina Konec, Tina Moho-

rovič, Tina Sapundžić, Tina Volarič, Vita Weisseisen in Žana Šuran. Kot vselej je bila želja mnogih ustvarjalcev avtorsko inovativne in domišljijsko neodvisne ilustracije soočenje lastne produkcije z delom somišljenikov na tem pomembnem kulturno umetniškem bienalu, ki je leta 2023 potekal že devetič.

V okviru bienala je bila že 21. oktobra na sporedu zanimiva otroška reciklažna delavnica, ki jo je vodil umetnik Natan Esku. Iz odpadnega materiala 3D tiskalnikov so otroci s pomočjo 3D pisal izdelovali razne manjše uporabne predmete, kot so lončki za svinčnike, košarice za sadje, obeski za ključke ... Lahko so se prepustili svoji domišljiji in pod budnim očesom zelo samosvojega ilustratorja ustvarili kaj izvirnega. Kot poseben dogodek je bila kasneje s pogovori o umetnikih odprta razstava *In Memoriam: Simon Jugovic Fink in prof. Tomaž Kržišnik*, na kateri je bil prvič na ogled izbor del iz dveh serij: *Nine words / Devet besed* in *Kinky streets of London / Nagajive ulice Londona*. Simon Jugovic Fink (1977–2022) je bil »globoko prepričan v trajnost umetnosti. Bil je poklican zanjo in ustvarjanje mu je prinašalo veselje, zadovoljstvo in izpolnitev. Njegove slike in poezija donijo v praznini, ki jo je pustila odsotnost ljubljene posameznika, in hkrati prosejajo, napolnjene z barvami pristne lepote,« je v spremnem besedilu k razstavi zapisala Ida Hiršfelder. Na tokratnem bienalnem dogajanju je bil predstavljen tudi projekt ADRI z LAB Institute of Design and Fine Arts Lahti. Študenti grafičnega oblikovanja na tem finskem inštitutu so lansko pomlad v sodelovanju z Bienalom neodvisnih dobili oblikovalski izziv. Njihov cilj je bil oblikovati identiteto in marketinško kampanjo za umetniški raziskovalni projekt, ki ga je takrat načrtoval bienale. So-mentorica delavnice, ki je botrovala predstavitvi rezultatov oblikovalskega izziva, je bila oblikovalka vizualnih komunikacij Saša Kerkoš. V okviru bienala so bile na sporedu še risarske akcije – oziroma konkretno: ustvarjanje ilustracij v živo na plakatnih mestih Europlakata (na plakatni površini na Vodnikovi cesti oziroma Na Jami v Šiški) in so trajale do konca oktobra.

Bienale slovenske neodvisne ilustracije je namenjen raziskovanju področja in kontekstov rabe sodobne ilustracije, hkrati pa podpira neposredno avtorstvo in promovira same avtorje, s čimer soustvarja in nadgrajuje posebno vizualno kulturo pri nas. Posebnost Bienala neodvisnih je namreč (tudi) v tem, da avtorji dedujejo izbiro oziroma selektorstvo, pri čemer lahko vsak od njih čez dve leti povabi novega avtorja po lastni izbiri. Kar pomeni nekakšno mreženje avtorjev, neodvisno od stroke oziroma žirij, kar je vsekakor za sodelujoče neodvisne ilustratorje zanimiva, dobrodošla in tudi izvirna izbira.

Izjemno pozitivna novost je na novo ustanovljeno priznanje, poimenovano po letos v osemdesetem letu preminulem vrhunskem oblikovalcu in ilustratorju, profesorju Tomažu Kržišniku. Prvo priznanje je nedvomno upravičeno prejel Natan Esku¹, ki (v pogovoru z Vesno Milek za *Sobotno prilogo Dela*, 28. oktobra 2023) pravi, da se »kot v svojem peskovniku, ves čas igra«. Tako so nastali plakati za gledališko skupino Grejpfрут, poslikava lokala Žmauca, lutke za predstavi *Zverjasec* in *Zverjašček*, fasada Kina Šiška, predstava Sititeatra s Klemnom Slakonjo *Janez Novak*,

¹ Natan Esku je bil rojen leta 1973 v Ljubljani, kjer je obiskoval Srednjo šolo za oblikovanje in fotografijo. Absolviral je iz vizualnih komunikacij na Akademiji za umetnost in oblikovanje v Ljubljani ter opravil specializacijo iz ilustracije na Akademiji v Budimpešti. Deluje in si daje duška predvsem v smeri tako imenovane reciklaže. Njegove slike in objekti nastajajo iz »smetišča« vsakdana. V njegovem delu se kaže navezanost na cestno umetnost in grafite.

poslikava restavracije Hoodburger, plakati za Izpušne sisteme Akrapovič, *Mu-metnost* ljubljanskih Mlekarn, risanka *Martin Krpan*, kratki animirani film *Spacapufi*, ki dobiva mednarodne nagrade ... Gre za prvo priznanje Tomaža Kržišnika za življenjsko predanost iskrenemu in samosvojemu vizualnemu izrazu, podeljeno »njegovemu nesojenemu nasledniku dela na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje. Osebi, na katero se je najbolj jezil zaradi prepoznavanja neskončno neizmernega talenta in njegove samosvojesti, ker ga je imel iskreno rad: Natanu - Natan Esku. To priznanje bo obenem samosvoje tako kot ata Kržo in Bienale neodvisnih«, je v utemeljitvi zapisala programska voditeljica bienala Saša Kerkoš.

Nedvomno je izbor Natana Eska za to novoustanovljeno priznanje v luči vse življenje inovativnega in alternativnega umetnika, kot je bil Tomaž Kržišnik, zadevek v polno. Marsikdo na ilustratorsko-oblikovalski likovni sceni ga ima za nesojenega naslednika nekdanjega profesorja, po njegovem mnenju pa bi se Tomažu Kržišniku to zdelo čisto fino in temu mnenju zagotovo ne bi oporekal.

Prvo priznanje Tomaža Kržišnika

TATJANA PREGL KOBE

Podoba knjige, knjiga podob

AVTORJI SLOVENSKEGA BIENALA ILUSTRACIJE NA 39. SLOVENSKEM KNJIŽNEM SEJMU, KI JE LETOS POTEKAL POD GESLOM *BESEDO BESEDI* OD 21. DO 26. NOVEMBRA NA GOSPODARSKEM RAZSTAVIŠČU V LJUBLJANI – DESET SLOVENSКИH ILUSTRATORJEV NA 29. BIENALU ILUSTRACIJ BRATISLAVA – BIB'23 V BRATISLAVI NA SLOVAŠKEM OD 4. OKTOBRA DO 3. DECEMBRA

Slovenski knjižni sejem velja za najpomembnejši knjižni dogodek v Sloveniji, kjer se srečujejo avtorji, bralci, založniki in knjigotržci, obenem pa predstavlja priložnost za založnike in avtorje, da predstavijo svoje najnovejše izdaje. Letos je bilo na sejmu knjig 266 dogodkov, kar priča o tem, da gre za največjo kulturno prireditev v Sloveniji. Priložnost, da tudi ilustratorji predstavijo svoja originalna dela, pa ima že drugo leto na svojem razstaviščnem paviljonu blizu Glavnega odra tudi Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov (ZDSLU). Paviljon je bil med najbolj slikovitimi in izstopajočimi. Namenjen je bil razstavi umetniških ilustracij in predstavitvi slikanic za otroke ter odrasle, vodila in pripravila jo je akademska slikarka in ilustratorka Irena Majcen, predstavnica Sekcije ilustratorjev ZDSLU. Množičen obisk tako mladih kot starih je zelo vzpodbuden ne le za slovenske založniške hiše, ampak tudi za slovenski jezik, kulturo in za ohranitev umetniške ilustracije, za kar se v ZDSLU sekciji vseskozi zavzemajo.

Razstava je bila zastavljena v kontekstu Slovenskega bienala ilustracije (SBI). Lansko leto so bili predstavljeni nagrajenci 14. SBI, letos pa so se predstavljali avtorji ilustracij s pripadajočimi knjigami iz širšega izbora 14. SBI in avtorji iz okvira priprav na 15. SBI. Razstavljali so: Marta Bartolj – ilustracije iz avtorske slikanice *Tam se srečava* (Miš, 2021), akvarel in tuš na papirju; Suzana Bricelj – ilustracije iz slikanice *Avtomobilska mularija* ob besedilu Aksinje Kermauner (Mladinska knjiga, 2020), tuš, akvarel in barvni svinčniki; Zvonko Čoh – ilustracije iz monografske knjige *Čoharije* (Mladinska knjiga, 2016), akril in tempera; Jurij Devetak – ilustracije iz romana v stripu *Nekropola* Borisa Pahorja (Mladinska knjiga, 2022), mešana tehnika; Jure Engelsberger – ilustracije iz slikanice *Avtomobilska mularija* Aksinje Kermauner (Mladinska knjiga, 2020), tuš, akvarel in barvni svinčniki; Milan Erič – ilustracije iz knjige *Kekec nad samotnim breznom* Josipa Vandota (Beletrina, 2023), linorez; Nuša Jurjevič – *Med fikcijo in stvarnostjo*, avtorska interpretacija zmajev (praktični del magistrske naloge – ALUO, zloženke, 2023), tehnika perorisba, akvarel in barvna pisala; Maja Kastelic – ilustracije za knjigo *Pravljичno potovanje Hansa Christiana Andersena* Heinza Janischa

(Mladinska knjiga, 2021), akril; Anka Kočevar – ilustracije za slikanico *Izgubljeni slamnik* Uroša Grilca (Škratelj, 2019); Polona Kosec – ilustracije za slikanico *Alma. Svet pred domačim pragom* Mojiceje Podgoršek (Osrednja knjižnica Celje, 2019), mešana tehnika; Kristina Krhin – ilustracije za slikanico *Kako sta Bibi in Gusti prevzijačila hrib* Ide Mlakar Črnič (Didakta, 2020), mešana tehnika; Darka Križman – ilustracija iz slikanice *Boštjan in Košek* Marka Juhanta (Čmrlj, 2019), digitalna ilustracija; Manica K. Musil – ilustracija iz avtorske slikanice *Lev Izidor* (Pivec, 2021), kolaž; Silvan Omerzu – ilustracija iz pesniške zbirke *Vesolje* Gregorja Strniše (Mladinska knjiga, 2019), tuš; Andreja Peklar – ilustracija iz avtorske slikanice *Buba* (KUD Sodobnost International, 2020), mešana tehnika, digitalni tisk; Boštjan Plesničar – ilustracija iz knjige *Afne Gunca* Primoža Hienga (Harlekin No. 1, 2019) akvarel; Marija Prelog – ilustracije iz avtorske knjige *Kljuni* (Ptice skrite v papirju, knjiga umetnika, 2020), svinčnik, barvni svinčniki; Gašper Rus – ilustracije iz slikanice *David: Misija mogoče* Aksinje Kermauner (Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije, 2019), tuš, digitalno barvanje; Alenka Sottler – ilustracije za knjigo *Bambi: Življenjska pot v gozdu* Felixa Saltna (Mladinska knjiga, 2023), tuš, digitalni tisk; Alenka Spacal – ilustracije za avtorsko slikanico *Fižolčica beži pred fižolovo juho* (Bajalka, 2019), akvarel in tempera; Hana Stupica – ilustracije za slikanico *Pozabljiva stonoga* Darje Marinšek (Mladinska knjiga, 2023), mešana tehnika; Ana Šalamun – ilustracije za pesniško zbirko *Vsepovsod je bel sneg* Tomaža Šalamuna (Mladinska knjiga, 2021), kolaž; Ana Lucija Šarič – ilustracije za slikanico *Ahil in Patrokles* Braneta Mozetiča (Škuc Lambda, 2020), digitalni kolaž; Igor Šinkovec – ilustracije za slikanico *Si že kdaj poskusil lunu?* Boštjana Gorenca (Mladinska knjiga, 2019), mešana tehnika; Tinka Volarič – ilustracije za avtorsko slikanico *Črta* (Miš, 2021), mešana tehnika.

Že od vsega začetka spremlja Slovenski bienale ilustracije (SBI) slogan *Podoba knjige, knjiga podob*, katerega avtor je Boris A. Novak. Slovenski bienale ilustracije je 1993 ustanovila ZDSLU, Sekcija ilustratorjev. Postavila ga je skupaj z Galerijo Cankarjevega doma. SBI je bil ustanovljen z namenom zaščite umetniške kvalitete slovenske knjižne ilustracije, ki jo je ogrožala pretirana komercializacija. Razpis pokriva v najširši možni meri celotno slovensko knjižno ilustratorsko produkcijo, vključno s produkcijo vseh založb. Za selekcijo sodelujočih na SBI je zadolžena petčlanska strokovna žirija, vsakokrat v drugi sestavi, v njej pa ni predstavnikov posameznih založb. V okviru SBI se podeljuje najvišje republiško priznanje za ilustracijo – nagrado Hinka Smrekarja (nagrada za življenjsko delo, glavna nagrada, plaketi, priznanji).

Poleg tega SBI zagotavlja arzenal avtorjev ilustratorjev, ki so lahko izhodišče za druge parcialne izbore v kontekstu slovenske knjižne ilustracije. Statut SBI je zasnovan podobno kot statut osrednjega mednarodnega Bienala ilustracije Bratislava (BIB), katerega osnovni kriterij je umetniška kvaliteta ilustracij. BIB je pod pokroviteljstvom Unesca. ZDSLU, Sekcija ilustratorjev, pošilja dela naših ilustratorjev na BIB že od leta 1993. Tudi letos je poslala prijave, ilustracije in tem pripadajoče knjige. Enajst članska mednarodna žirija je na razstavo uvrstila vseh deset slovenskih ustrezno prijavljenih avtorjev. Slovenijo so tako zastopali naslednji ilustratorji: Suzi Bricelj, Andreja Gregorič, Ivan Mitrevski, Eva Mlinar, Boštjan Plesničar, Lila Prap, Alenka Spacal, Hana Stupica, Peter Škerl in Ana Zavadlav.

29. Bienale ilustracije Bratislava – BIB'23 je potekal od 4. oktobra do 3. decembra 2023 v prostorih BIBIANA, Mednarodne hiše umetnosti za otroke v Bratislavi na Slovaškem. Kljub krčenju programa zaradi energetske krize je ostala umetniška raven na visokem nivoju: predstavilo se je 275 ilustratorjev in ilustratork iz 36 držav z 2072 ilustracijami iz 355 knjig. BIB 2023 je kot vedno vključeval privlačen program za strokovno in laično javnost v obliki razstav in drugih spremljevalnih dogodkov, ki so potekali v galerijah in ustanovah v središču Bratislave. Letos so se odprtja razstave, nekaterih pomembnih prireditev in slovesnih podelitev nagrad udeležili tudi predstavniki ZDSLU in Sekcije ilustratorjev. Grand prix je prejela čilska ilustratorka in avtorica Paloma Valdivia.

29. Bienale ilustracije Bratislava

LILJANA KLEMENČIČ

Prevodni Pranger: Svetovne ljudske pravljice in pripovedke

PRAVLJIČNO POROČILO

OTVORITEV PREVODNEGA PRANGERJA 2023 V SREDO, 11. OKTOBRA, OB 18. URI, MALA DVORANA LUTKOVNEGA GLEDALIŠČA MARIBOR

Torej ni bilo nekoč. Ni bilo nekje za devetimi gorami, za devetimi vodami. In bili so trije. On in dve, ki jim za ljudsko slovstvo gre: dr. Oliver Currie, Anja Štefan in Špela Frlic.

Uvodno dejanje pete edicije festivala Prevodni Pranger začenja z netipično debato, je poudarila vodja festivala Urška P. Černe. Ob tem je duhovito napovedala tokratno odstopanje od siceršnjega bolj »dlakocepskega presojanja« problematike kompleksnih oblik prevajalstva.

Omizje, ki mu ni zmanjkalo tehtnih besed, sta tvorili cenjeni poznavalki ljudskega slovstva, vrhunski avtorici in pripovedovalki Anja Štefan (1969) in Špela Frlic (1982). Njune premisleke o iskanju, zbiranju, prevajanju, poustvarjanju in podajanju zgodb, takih in drugačnih, je spodbujala moderatorka Liljana Klemenčič (1957).

Bilo je nekoč, tako rekoč se je vse začelo s prevajanjem.

V zgodovinskem uvodu razvoja pravljice kot literarnega žanra je Oliver Currie pregledno izpostavil znana in manj znana dejstva o razvoju pravljic. Vse današnje knjižne oblike izvirajo iz ustnega izročila, ki je romalo med prebivalstvom v lokalnem besednem izrazu. Zbiranje in objavlanje klasičnega pravljničnega gradiva, kot so čez ves svet znameniti korpusi na primer italijanskih, francoskih, arabskih, angleških in drugih, je hkrati pomenilo prevajanje le-teh. Kako bi pa bilo sploh mogoče drugače prestopati bližnje in daljne geografske meje, če ne bi zbiratelji lokalni zgodbeni kolorit prenesli, prevedli v normiran knjižni jezik. Torej jezik, ki ga je tam, v 19. stoletju, govorila manjšina izobražencev iz prestolnic. Tako je pretvarjanje ustnega izročila v knjižno obliko v bistvu zamolčalo, prikrajšalo, podruščilo resnično jezikovno podlago tiskane pravljične oblike. Currie je poudaril, da so ustne tradicije preživele v neizobraženi skupnosti, ki ni poznala standardnih jezikov. V Veliki Britaniji so tako zbirali pripovedni material na Irskem, a niso upoštevali, spoštovali tedaj živega irskega jezika in so zgodbe postavili, prestavili v angleščino. To velja tudi za *Myths and Folklore of Ireland*, ki jo je leta 1890 izdal Jeremiah Curtin. Enako groba je bila transformacija v Franciji, kjer je normirani jezik prekril gaskonščino, bretonščino, flamščino, katalonščino in druge živobesedne jezike. Ob tem ostaja prevajanje nekako skrito in postavlja se vprašanje, ali

se sploh ohranja izvornik pripovedi. Ali ne spoznava današnji bralec le adaptiran prevod? Pri tem se povsod pojavlja dilema jezika, vplivanja založniške politike in splošnega kulturnega, nacionalnega, gospodarskega položaja v nekem okolju. Pri tem velja omeniti odnos do resnice, do kulturnega in avtorskega prisvajanja in tudi pomen trpljenja majhnih kultur zaradi dominantnega jezika v nasprotju s perifernim.

Prepleti dobrega in zla so v pravljicah doma. Brez temin ni svetlobe. In pravljične, pripovedovalske, zgodbene podobe živijo v času in prostoru ter ju bolj odražajo, kot bi sprva pomislil poslušalec ali bralec.

Anja Štefan in Špela Frlic sta nato razkrili osebni pravljični, zgodbarski ustvarjalni credo, ki ju družijo in nakazuje nadaljevanje in preplet pripovedovalskih, književnih poti. Anja Štefan je bila pobudnica in dolgoletna vodja festivala Pravljice danes v Cankarjevem domu, kjer so orali ledino s pripovedovanjem odraslim. Spomnila je, kako so nekateri nastopajoči, kljub jasnim navodilom o pripovedovanju, pravljice, zgodbe brali in ne pripovedovali. Le-te so pomembno zaznamovale tovrsten prostor v Sloveniji, kjer je veliko skupnih potez s preostalim svetom. Špela Frlic je nadaljevala njeno delo s festivalom, ki se je razvijal in pridobival na obliki in veljavi. Povedala je, kako strahoma je Anja Štefan predlagala novo poimenovanje festivala, saj ne zaobjema le pravljic, marveč tudi mite, legende, resnične zgodbe in podobno.

Anja Štefan je govorila o pomenu urednikovanja revije *Ciciban* Kristine Brenkove, ki jo je odlikoval izjemen poslušal za ljudsko slovstvo. Njenemu delu je sledil predah z drugačno strategijo urednika Boža Kosa. Poslušal za ljudsko in pravljico v vseh niansah so obnovile naslednje urednice in uredniki Mladinske knjige ter *Cicibana* in z njimi je rastle tudi Anja Štefan. Spomnila je na stroga folkloristična merila, kakor tudi na pomen naslovnika, ki mu bo branje, pripovedovanje namenjeno. Ni redkost pripominjanje folkloristov, da je bilo v neko pripoved preveč poseženo. In obratno: literati so priporočali večjo avtorsko svobodo.

Strinjali sta se, da je prostor in čas pripovedovanju vedno bolj naklonjen. Še več: odpirajo se mnogi novi pripovedovalski prostori in možnosti. Pa tudi, da bi bile nujne strokovne, folkloristične objave iz domače zakladnice. Nista pa si bili edini, da je tovrstnih objav za mlado bralsko občinstvo dovolj. Špela Frlic svoje delo bolj nagiba k najstnikom in odraslim, Anja Štefan pa je tudi s poezijo in drugimi avtorskimi projekti bližja najmlajšim. Gnetenje in česanje besedila iz davnih dni obe avtorici gladita in gladita, da v današnjem jeziku teče zgodba brez umanjkanja zvočnosti, ki je lastna ljudskemu slovstvu. To je umetnost, to je ustvarjalni proces, ki zajema veliko znanja z različnih področij. Takšno delo sodi k človekovemu zorenju in oblikuje senzibiliteto v pripovedi, ki jo podaja.

Pravljicam za konec pogosto počijo lonci. Danes je pravljico posodje zvrhano z obiljem pripovedovalskih možnosti.

Anja Štefan je razgrnila dolgoletne poti in zbiranje živalskih pravljic z vsega sveta. Nekoč jih je zbirala za svoje otroke, zdaj jim v dolgotrajnem procesu nadeva knjižno obliko za mlade bralce. Špela Frlic sistematično, tudi s pomočjo novih medijev, sestavlja zbirko z ženskimi junakinjami Balkana za mladino in odrasle.

Njuna žametna in pogobljena glasova ter celoten dogodek so dostopni na <https://pranger.si/prevodni-pranger/>.

OCENE – POROČILA

PRIZNANJA ZLATA HRUŠKA 2023

Mestna knjižnica Ljubljana že več kot desetletje podeljuje znak zlata hruška kakovostnim knjigam za otroke in mladino. V letu 2021 sta Mestna knjižnica Ljubljana in Zveza bibliotekarskih društev Slovenije sklenili dogovor o skupnem podeljevanju priznanja zlata hruška. S tem je postalo priznanje zlata hruška vseslovensko knjižničarsko priznanje za kakovostno knjigo za otroke. Prejemniki zlata hruška so razglašeni 13. novembra, na dan prijaznosti. Zveza bibliotekarskih društev Slovenije je imenovala strokovno komisijo v sestavi mag. Jerneja Stoviček (OŠ Zalog) – predsednica, Alja Bratuša (OŠ Polzela), dr. Andreja Erdlen (Mariborska knjižnica), Liljana Klemenčič (Knjižnica Ivana Potrča Ptuj), Ana Kosirnik (Mestna knjižnica Ljubljana), Martina Kozorog – Kenda (OŠ Simona Gregorčiča Kobarid) in mag. Maša P. Žmitek (Center ilustracije). Strokovna komisija je med knjigami (izšle so v letu 2022), ki jim je strokovni odbor Priročnika za branje

kakovostnih mladinskih knjig podelil znak za kakovost zlata hruška, ki ga vodi in izdaja Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo. Kompetenčni center za področje mladinskega knjižničarstva izbirala med štirimi kategorijami: izvirna slovenska mladinska leposlovna knjiga, prevedena mladinska leposlovna knjiga, izvirna slovenska mladinska poučna knjiga in prevedena mladinska poučna knjiga.

UTEMELJITVE NAGRAD

Priznanje zlata hruška 2023 za izvirno slovensko mladinsko leposlovno knjigo

Neli Kodrič Filipič: *Kdo je kriv, da je zima bela in druge zgodbe.*

Ilustrirala Ana Zavadlav. Pivec, 2022.

Zbirka prinaša devet prisrčnih zgodb o deklici Evi, bistri in igrivi prvošolki, ki svet okoli sebe raziskuje z detektivsko natančnostjo in ga odkriva v mehkih prehodih nekje med resničnostjo in otroško domišljijo.

Kljub temu da so zgodbe ločeno izhajale v reviji *Galeb*, je zbirka vsebinsko in formalno zaokrožena celota. Začne se z zgodbo, ki je postavljena na začetek šolskega leta, in konča z zgodbo, ki prinaša nadih poletnih počitnic nekje ob morju.

Naslov zbirke je povzet po naslovu ene od njenih osrednjih zgodb, umeščene nekje v sredino zbirke, ki, kot se zdi, tvori njeno simbolno ozadje. Med-

tem ko zgodba pripoveduje o Evinem ustvarjalnem večeru tik pred odhodom v posteljo, ko na bele zidne ploščice v kopalnici s prstki naredi raznobarne odtise, tako da ena ploščica »postane kot pomladni vrt«, druga »se spremeni v poletni travnik«, tretja »v jesenski drevored«, na četrto, zimsko, pa ne ve natančno, kaj odtisniti, je na simbolni ravni prav taka tudi celotna zbirka. Eva na »nepopisan bel list papirja«, ki simbolizira prvo leto njenega šolanja, igrivo, od prve do zadnje zgodbe, niza svoje raznobarne, hudomušne in ustvarjalnih domislic polne dogodivščine. Temu, kot je videti, sledi tudi oblikovanje zbirke, saj so Evine zgodbe »odtisnjene« na snežno bel papir, na katerem skupaj z drobnimi, včasih tudi celostranskimi iskričastimi ilustracijami Ane Zavadlav delujejo kot Evini pisani prstni odtisi.

Ker so zbirke kratkih zgodb za otroke z vidika žanra velikokrat spregledane, pa čeprav so kakovostne in mlademu bralcu zaradi možnosti branja v nadaljevanjih pisane na kožo, naj bo tokrat nekoliko drugače.

Miha Hančič in Ram Cunta:

Tik je šel v gozd po drva.

Zavod VigeVageKnjige, 2022.

(Risoromani)

Risoroman pripoveduje zgodbo o Tiku, simpatičnem kuščarju, ki se nekega jesenskega dne, kot pove že sam naslov dela, s svojo zvesto spremljevalko alpako odpravi v gozd po drva. Toda že po nekaj straneh se izkaže, da to ne bo zgolj kratek sprehod v gozd in nazaj, ampak pravo pravcato potovanje, polno dogodivščin in preizkušenj, skozi katera bo moral glavni junak, da bo dosegel svoj jasno zastavljeni cilj, to je drve za zimo.

Risoroman je tako v vsebinskem kot oblikovnem smislu zelo komplek-

sno delo, zaradi česar ga lahko berejo tako otroci kot odrasli. Če bo za mladega bralca Tikovo potovanje v gozd le zbirka zabavnih pustolovščin in drobnih, hudomušnih pripetljajev, ob katerih se bo vsakokrat znova nasmejal, bo za odraslega bralca vse prej kot samo to. Tikova pot se namreč lahko bere tudi kot skrbno tkana tkanina, sestavljena iz dvostranih sekvenc, tj. eno na drugo nanizanih pustolovščin, ki so polne arhetipov in aluzij na človekovo preteklo in polpreteklo zgodovino ter umetnost v vseh njenih pojavnih oblikah. Nenazadnje pa jo lahko beremo tudi kot slehernikovo pot skozi svetle in temne plati življenja, ki jih, kot je to značilno za Tika, zmoremo nositi le ob stičnem prenašanju od rojstva, ko krenemo na pot, do bridkega konca, ko prispemo do cilja.

Tudi v oblikovnem pogledu je delo izjemno kompleksno, saj po eni strani prinaša estetsko risbo, ki je v ravnovesju z besedo in zgodbo, po drugi strani pa pogum avtorjev po preizpraševanju in preigravanju mej samega žanra.

Delo predstavlja pomemben prispevek v razvoju slovenske stripovske umetnosti.

**Priznanje zlata hruška 2023
za prevedeno mladinsko
leposlovno knjigo**

Tina Vallès: *Spomin na drevo.*

Prevedla Veronika Rot. Zala, 2022.

Knjiga katalonske pisateljice Tine Vallès prinaša prvoosebno pripoved še ne enajstletnega dečka Jana o spremembah, ki jih je v družino vnesla neozdravljiva bolezen njegovega dedka Joana, demenca. Kot na simbolni ravni kažeta že njuni imeni, sta si dedek in vnuk zelo blizu, še posebej pa se eden na drugega navežeta potem, ko se Janova stara starša zaradi napredovanja

dedkove bolezni priselita k njim v Barcelono. Soočanje z boleznijo je tako za dečka še posebej boleče, zaradi česar pa skozi zgodbo hitro zori in odrasča.

Posebno mesto v pripovedi ima dedkova zgodba o vrbi. To je tudi eden ključnih elementov, ki generira celotno pripoved, saj njena vsebina vse do zadnjega poglavja ostaja tako za Jana kot tudi bralca skrivnost. In tako kot jo je dedek svoji hčerki, Janovi mami, povedal, ko je dopolnila enajst let, tako jo tudi vnuku Janu pove tik pred njegovim enajstim rojstnim dnevom, in to v enajstem, zadnjem poglavju knjige.

Zgodba o vrbi je ganljiva zgodba o drevesu, skozi katerega raste večplastnost Janove pripovedi kot celote. Simbolizira človekovo povezanost z naravo in poudarja njegovo umeščenost v širši kontekst družine ter z njo povezane tradicije in spominov. Predstavlja modrost, ki jo vnukom lahko predajo le dedki in babice.

Knjiga je členjena na enajst vsebinsko zaokroženih poglavij, pri čemer je vsako od njih dodatno razdeljeno na enajst podpoglavij, dolgih največ eno ali dve strani. Pripoved je zato kljub svoji kompleksnosti zelo privlačna za branje. Njena posebnost pa je med drugim tudi izrazita poetičnost, obarvana s kopico simbolike, zaradi česar se vsak zapis o knjigi vsakokrat znova izkaže kot zgolj prozaičen poizkus opisa nečesa, česar se ne da opisati.

**Priznanje zlata hruška 2023
za izvorno slovensko mladinsko
poučno knjigo**

Natalija Štular: *Mala kraljica velikih sten: Mira Marko Debelak-Deržaj.*

Ilustriral Damijan Stepančič. Gornjesavski muzej Jesenice, enota Slovenski planinski muzej, 2022. (Alpinistične legende)

Zbirka Alpinistične legende, ki jo izdaja Slovenski planinski muzej, nam s svojo prvo knjigo predstavlja še eno od doslej po krivici zapostavljenih in prezrtih velikih slovenskih osebnosti, žensko, vrhunsko alpinistko v svetovnem merilu, Miro Marko Debelak-Deržaj.

Knjiga, ki bi glede na tematiko in vrsto predstavljenega gradiva lahko bila predvsem branje za odraslega bralca, se odlikuje po tem, da je oblikovno zastavljena na način, ki bo k branju pritegnil tudi mlade. Bogata vsebina, skozi katero se nam izriše lik vsestransko nadarjene izjemne ženske osebnosti v kontekstu duha časa prve polovice 20. stoletja, je z izrednim občutkom za ritem podana skozi niz dramaturško dodelanih kadrov in sekvenc, oblikovanih v subtilnem prepletu besedila, ilustracije, stripovskih vložkov in arhivskega gradiva (fotografije, pisma, izseki iz Mirinih dnevnikov, članki iz revij in časopisov...). Zadnji poglavji knjige prinašata skrbno urejena seznama uporabljenih virov in literature ter fotografij, kar predstavlja dodatno odliko dela, ki želi pritegniti čim širši krog bralcev, tudi zahtevnejših.

Knjiga Mala kraljica velikih sten pa ni le pripoved o eni od slovenskih alpinističnih legend, ampak tudi pripoved o slovenskem alpinizmu, njegovem razvoju in zgodovini. In tudi to je značilnost, ki knjigo v kontekstu slovenske knjižne produkcije dela posebno.

**Priznanje zlata hruška 2023
za prevedeno mladinsko poučno
knjigo**

Philippe Nessmann: *Z vsemi čuti!*
Ilustriral Regis Lejonc. Fotografije Célestin. Prevedla Jasmina Žgank. Miš, 2022.

Poučna knjiga francoskega avtorja nam skozi pet vsebinsko in oblikovno premišljenih strukturiranih poglavij na

interdisciplinaren način predstavi pet glavnih človekovih čutov (vid, sluh, tip, voh, okus) in z njimi povezanih čutil (oči, ušesa, koža, nos, jezik). Na koncu doda še šesto poglavje, posvečeno t. i. šestemu čutu ter nekaj drugim, ki naj bi jih ljudje glede na novejšo raziskave še imeli (propriocepcija ali čut za zaznavanje lastnega telesa, nocicepcija ali čut za bolečino ...).

Knjiga se odlikuje z izrazito sistematičnostjo, saj so vsa njena poglavja bolj ali manj enotno strukturirana. Vsako poglavje vsebuje nekaj stalnih elementov (razlaga anatomije čutila, vezanega na obravnavani čut, intervju z osebo, ki opravlja poklic, pri katerem je izbrani čut še posebej pomemben, zabavni aforizmi in frazeologemi, povezani s posameznim čutom oz. njegovim čutilom ...), ki pa jih na način časopisne, včasih celo oglasne postavitve besedila dopolnjujejo posamezne zanimivosti (okvare posameznih čutov, zgodovina Braillove pisave, znakovnega jezika ...), miselne naloge, različne ilustracije, zabavni stripovski vložki ... Vsak čut je tako vsebinsko in oblikovno predstavljen z več zornih kotov, njegova predstavitev pa se vsakokrat zaključuje jasno, z dvostransko ilustracijo oz. reprodukcijo slikarskega dela, ki prav tako ni izbrano naključno.

Kot taka je knjiga izjemno pregledna in zato kljub dokaj zahtevni tematiki dostopna tudi mlajšim bralcem. Njena odlika je med drugim ta, da s svojo sistematično interdisciplinarno obravnavo vsakega čuta posebej ne nudi le možnosti samostojnega individualnega branja, temveč je primerna tudi za popestritev pouka in skupinsko delo v razredu.

ZGODBA O HRUŠKI Pogled komisije na bero zlatih hrušk

Bera zlatih hrušk je tako kot že vsa pretekla leta tudi za leto 2022 obilna in pestra, a ima svoje posebnosti. Zajema 90 naslovov mladinskih knjig¹, od katerih jih je 38 izvirno slovenskih in 52 prevedenih. Med izvirno slovenskimi je 33 leposlovnih del in 5 poučnih, med prevedenimi pa 48 leposlovnih in 4 poučna dela. Že na prvi pogled torej lahko ugotovimo močno prevlado leposlovja nad poučnim gradivom, in to v obeh kategorijah, tako v izvirno slovenski kot prevedeni.

Za leposlovje smo običajno vajeni, da zvrstno zajema dramska, pesniška in prozna besedila, pri čemer v okvir mladinskih proznih tekstov oblikovno lahko štejemo kartonke in slikanice, če tvorijo leposlovno zgodbo, zbirke zgodb in pravljic, romane ipd. Od omenjenih treh zvrsti je bera zlatih hrušk za leto 2022 postregla predvsem s proznimi teksti, medtem ko so dramska umanjala, poezije pa je le za vzorec, in še to le za najmlajše. Se pa v zadnjih letih močno razvija zvrst, ki je klasična delitev leposlovja ne zajema, bo pa o njenih teoretičnih izhodiščih in uvrstitvah zagotovo treba kmalu podrobneje spregovoriti, to je strip. Strip namreč, če ga kljub vsemu štejemo v okvir leposlovja, zajema kar 30 % vseh zlatih leposlovnih hrušk za leto 2022. Če torej povzamemo, je celotna bera zlatih hrušk za leto 2022 prinesla predvsem prozna besedila in stripe, zelo malo poučnega gradiva in poezije, dramskih besedil pa v okviru mladinske književnosti tako ali tako sploh nismo vajeni.

Vsak avtor, ki piše knjigo, ima med pisanjem najbrž ves čas pred seboj ciljno publiko, ki ji besedilo namenja. Zlate

hruške za leto 2022 so v večini namenjene predvsem mladim 2. in 3. vzgojno-izobraževalnega obdobja ter najstnikom, medtem ko jih je otrokom do konca 1. vzgojno-izobraževalnega obdobja namenjenih le nekaj. Med njimi najdemo kartonke, strip ali kakšno zbirko zgodb, med slikanicami pa jih tudi ni prav veliko, saj je za res kakovostne med njimi v zadnjih letih značilno, da so vsebinsko bolj kot najmlajšim namenjene starejšim mladim ali celo odraslim. Najmlajši jih samostojno ne morejo brati, lahko jih berejo le ob pomoči staršev. In prav takih slikanic je med obravnavanimi zlatimi hruškami kar nekaj.

Vsebinski razpon, ki ga prinašajo zlate hruške za leto 2022 s področja leposlovja, je velik. Gible se nekje med fantastiko in resničnostjo, z motivi, temami in idejami pa sega od najbolj zabavnih do skrajno resnih in zahtevnih vsebin. Knjige za mlajše so večkrat hudomušne, igrive, komične, medtem ko je v tistih, ki so namenjene starejši populaciji mladih, tega manj in prednjačijo resnejše teme. Med njimi izstopajo problematika družine z vso kompleksnostjo njenih odnosov, problemi odraščanja v iskanju lastne identitete, človekova povezanost z naravo in njegovo soočanje z minljivostjo, starostjo, ljubeznijo in smrtjo, vprašanje vojne ... V nekaterih delih je opazen nekonvencionalen pristop v obravnavi določene tematike, na primer porušen stereotip močnatosti (Bjørn F. Rørvik: Mala vrla viteza), relativizacija običajno nedosegljivih lepotnih norm (Canizales: Prelepa), konflikt, ki se lahko spremeni v objem (Heinz Janisch: Most) ... V nasprotju z leposlovnimi deli je tematika poučnih del konkretnejša in posega na področje športa, tehnike, geologije, zlasti pa biologije in zgodovine.

Sporočilna vrednost, ki jo prinašajo zlate hruške za leto 2022, je mno-

govrstna. Malim in velikim sporočajo predvsem, da je v odkrivanju sveta treba biti zvedav, pogumen in igriv, a da je iskanje identitete in lastnega prostora pod soncem težaško delo, polno nerodnosti in neprijetnih občutij. Kljub temu je treba vztrajati in poiskati svoje mesto v skupnosti ter z njo skozi korektne medosebne odnose tvorno sodelovati.

Delo sedemčlanske Komisije za priznanje zlata hruška je bilo ob vsebinski in zvrstni raznolikosti besedil vse prej kot enostavno. Težave je povzročala predvsem zvrstna raznolikost znotraj izvirno slovenskih in prevedenih leposlovnih del, saj je segala od kartonk za najmlajše do vsebinsko zahtevnejših romanov za najstniško populacijo, kar pa je načeloma med seboj komajda primerljivo. Poleg tega so bila obravnavana leposlovna dela tudi v kakovosti precej enakovredna, zaradi česar je bil izbor knjig za priznanje zlata hruška še toliko zahtevnejši. Kljub vsemu nam je na koncu uspelo, a glede na prakso večine preteklih let s to razliko, da smo v kategoriji izvirno slovenskih mladinskih leposlovnih besedil namesto ene izbrali dve knjigi, tj. zbirko zgodb za populacijo otrok do konca 1. vzgojno-izobraževalnega obdobja ter strip za vse starosti. S slednjim smo med drugim izrazili potrebo po tem, da bi svojo kategorijo v okviru priznanja zlata hruška v prihodnosti morda moral dobiti tudi strip, saj zvrstno ne sodi v celoti v besedno umetnost, ampak nekam vmes, med besedno in likovno. Sicer pa je vsak tovrsten izbor zgolj subjektivno tipanje v objektivnost, ki se nam v oblaku domišljije zmeraj znova spretno izmakne.

Z branjem kakovostnih knjig kot bralci vstopamo v ustvarjalni dialog z že preminulimi in s še zmeraj živimi ljudmi ter kulturami vsega sveta, to pa

¹ V izbor za priznanje zlata hruška pridejo le novosti (brez prenovljenih izdaj in novih izborov).

na najvišji možni ravni, kot jo lahko omogočita le umetnost in znanost. Zato je branje knjig v svetu instant rešitev tako zelo pomembno, še posebej za mlade. In zato je tako zelo pomemben tudi znak zlata hruška, ki se vsako leto podeljuje dobrim in kakovostnim mladinskim knjigam.

Tako kot lahko v knjigi Spomin na drevo (Tina Vallès) beremo zgodbo o vrbi, tako bomo v Priročniku za branje kakovostnih mladinskih knjig odslej lahko brali še eno od zgodb o hruški, ki nam vsako leto postreže s svojimi zlatimi sadeži in z njimi trka na okno naše duše. Od nas pa je odvisno, ali ga bomo odprli ali ne ...

NAGRADA KRISTINE BRENKOVE ZA IZVIRNO SLOVENSKO SLIKANICO 2023

Nagrado, poimenovano po legendarni urednici, pisateljici in prevajalki Kristini Brenkovi (1911–2009), od leta 2004 podeljuje Zbornica knjižnih založnikov in knjigotržcev Slovenije pri Gospodarski zbornici Slovenije. Namen nagrade je spodbujanje nastanka izvirnih slovenskih slikanic, izoblikovanje vrednostnih kriterijev za pripravo in ocenjevanje slikanic, spodbujanje branja in bralnih navad ter spodbujanje nakupovanja dobrih slikanic. Za slikanico velja natisnjeno besedilo v prozi ali verzih z vsaj 40 odstotkov ilustracij notranjega obsega in najmanj petih listih različnih formatov in materialov. Natečaja se lahko udeleži vsak založnik, ki izpolnjuje naslednje pogoje: prijavljena knjiga je bila izdana prvič in v razpisnem roku, nosilec projekta je slovenska založba, avtor besedila je slovenski, avtor ilustracije je slovenski. Nagrado prejme slikanica, ki

izpolnjuje vse štiri pogoje. Nominacijo lahko izjemoma prejme tudi slikanica, katere avtor ali ilustrator ni slovenski.

Žirija v sestavi dr. Igor Saksida, dr. Barbara Zorman in dr. Robert Potočnik je nominirala naslednje slikanice:

- *Žiga Špaget gre na trnek viset* Aksinja Kermauner z ilustracijami Zvonka Čoha (Miš založba)
- *Sofija in labodje jezero* Helene Kraljič z ilustracijami Tine Dobrajc (Morfemplus)
- *Kuharica uharica* Svetlane Makarovič z ilustracijami Igorja Šinkovca (Mladinska knjiga)
- *Naokokoli* Maše Ogrizek z ilustracijami Mihe Hančiča (Miš založba)
- ***Pručka Roka Tkavca z ilustracijami Sabine Šinko (Kud Sodobnost International)***
Utemeljitev nagrade in dveh priznanj

Slikanica *Pručka*, ki sta jo soustvarila Rok Tkavc in Sabina Šinko, izšla je pri založbi KUD Sodobnost International leta 2022, je sporočilno izrazito večplastna pripoved o deklici Sofiji in njenem zvestem prijatelju Parsifalu Hrabrem, s katerim sta *neločljiva pustolovca*. A za kakšno pustolovščino v resnici gre v slikanici? Po maminem odhodu na pot mora Sofija nekaj dni preživeti pri babici in dedku, česar se sploh ne veseli in se pri njiju dolgočasi, dokler v vrtni uti ne odkrije pručke. Zdaj se začne velika pustolovščina: pručka Sofijo spremeni v *najvišjo deklico na svetu*, v *žirafu*, nato z *lahkoto doseže breskve na drevesu*, pručka se spremeni v daljnogled, s katerim v daljavi najde svojega prijatelja Parsija ter premaga oviro na poti do njega. Likovna plast slikanice to temeljno dogajanje interpretira tako, da opazno dopolni to, kar je v zgodbi le nakazano. To je vidno

že po prvih dveh povedih v slikanici (*To je Sofija. Tudi to je Sofija.*), ki ju likovna govorica interpretira povsem svobodno (Sofija se guga, Sofija se igra v domišljjski, z igro ustvarjeni hišici ali šotoru), isti ustvarjalni pristop je viden tudi drugje, npr. v interpretaciji pručke kot domišljjske naprave. A kaj simbolizira pručka? Bržkone predvsem moč neskončne otroške domišljije, ki odprši pozabljeni predmet in ga spremeni v pravljičnega. In kdo je Sofijin prijatelj Parsifal? Ob prvem branju se zdi, da je to psiček, toda na koncu pripovedi Sofija mamo vpraša, če bo lahko dobila psa. Je torej Parsi igrača, ki jo je v živo bitje spremenila pručka v Sofijini domišljiji, je morda le Sofiji viden domišljjski prijatelj, je njena želja? Slikanica ostane pri odgovoru na ta vprašanja za razlago povsem naslovniško odprta; mladi bralec bo v njej začutil predvsem pomen otroške igrivosti in poguma, starejši se bo predajal odlično prikazani otroški logiki in njeni neverjetni nepredvidljivosti. Posebej velja pohvaliti tudi izvrstno oblikovanje besedila, predvsem izbiro preglednega, izčiščenega tipa črk, ki jih je oblikovalec Aleš Zupančič mestoma tudi ustrezno likovno nadgradil (npr. večkratni e v besedi *vlekli*). – Komisija slikanici *Pručka* podeljuje **nagrado Kristine Brenkove za najboljšo izvirno slovensko slikanico**.

Slikanico *Žiga špaget gre na trnek viset*, ki je izšla pri založbi Miš leta 2023, sta soustvarila Aksinja Kermauner in Zvonko Čoh, ki sta zasnovala že slikanico *Žiga špaget gre v širni svet* (2010); to je svetovna organizacija IBBY kot izjemen dosežek uvrstila v zbirko knjig za otroke s posebnimi potrebami, bila je nominirana za nagrado desetnica (2011) in prevedena. Nove dogodivščine špageta Žige so nadaljevanje prve slikanice, kar kažejo

tudi medbesedilne navezave (npr. vzklík »Sveta testenina!«), tudi špagetova radovednost in pogum sta temi, ki se navezujeta na prvo slikanico. Novost je duhovito poimenovanje vrane Morane, ki je ime slovanske boginje smrti, a ta Žigi ne prinese hudega konca, še več – kratek izlet v vranjem kljunu mu omogoči, da spozna podvodni svet, morskoro zvezdo in strašljivega ribona, nasilneža, ki ga s pomočjo morskoga konjička uspešno premaga. Besedilo zaznamuje izrazit humor in jezikovna inovativnost (npr. *prišpagetati*, morje kot *velika modra rjuha*, *zamehurčkati*), ilustracije Zvonka Čoha ustrezno dopolnjujejo osnovno zgodbo z duhovitim prikazom razpoloženj slikaniških oseb, ki izrazito nadgrajujejo sporočilo besedila ali pa so z njim celo v nasprotju (npr. jezni špaget na prvi ilustraciji, prijazni špaget v lončku s črvi, jezni ribon), hkrati pa z likovno govorico zapolnijo nedoločena mesta v pripovedi (npr. »napad« na ribona z mehurčki).

Komisija meni, da slikanica inovativno povezuje tako besedno kot likovno ustvarjalnost ter prinaša bralcem s posebnimi potrebami in polnočutnim bralcem zanimivo slikaniško izkušnjo, ki ni vezana le na preplet besede in podobe, ampak vključuje tudi tip, zato ji dodeljuje **priznanje »Nove poti« za kakovost tipne slikanice (tipanke)**.

Slikanico *Kuharica Uharica*, ki je izšla pri založbi Mladinska knjiga leta 2023, sta soustvarila Svetlana Makarovič in Igor Šinkovec. Pesnica je pesmi iz te slikanice objavila že prej – na kaseti leta 1986 in nekatere v knjigi avtoričinih zbranih pesmih za otroke *Pesmi muce potovke* (2019). Zaporedje pesmi v slikanici tke zanimivo zgodbo, v kateri so prepoznavne teme, značilne za avtoričino mladinsko ustvarjanje: v siv, dolgočasen svet odraslih (*sitni starši*

so *pospali*) vstopi domišljjski lik, sova (naslovna junakinja), ki otroke prebudi in jih povabi na učno uro kuhanja – pravzaprav na domišljjsko potovanje v *pravljичno kuhinjo*, ki odpira vrata svobode za otroke, ujete v vsakodnevno rutino (pomivanje posode) in prepovedi staršev (*sitne mame* jim ne pustijo kuhati). Otroci vstopijo v njeno kuhinjo, Uharica jim pokaže, kaj vse (od jedi do kuhinjskih pripomočkov) se skriva v njej, nato pa jim *odpoje* recepte z zanimivimi naslovi, npr. *Korenčova koračnica*, *Biskvitni tango*, *Dobro jutro, kruh*; med pripravo jedi se zgodi nesreča (*Palačinke*), jed se lahko kuha tudi po narobe logiki (*Prvoaprilska čorba*) – gre torej za radost ustvarjanja jedi, ki je hkrati radost verznega pripovedovanja, slast nonsensnega lepljenja besed, vse to pa odlično nadgrajujejo likovni komentarji Igorja Šinkovca s prvinami stripa: že na prvi ilustraciji so starši prikazani kot zaspanci, nato se nad spečim naseljem pojavi osrednja oseba, ki komentira pretirano skrb za čistočo, spodbuja otroka, da sodeluje z njo. Kot ponavljajoči se motivi se v povezavi z Uharico pojavljajo note in njena čarobna očala ter kuhinjska posode in jedi, nekatere ilustracije vključujejo odrasle osebe, ki se pridružijo otroški igri. Moč njihove domišljije v celotni slikanici simbolizira mavrica, po kateri osebe odpotujejo v drug, sanjski svet, manj predvidljiv in dolgočasen, kot je stvarnost. – Komisija meni, da slikanica inovativno povezuje »sodobno klasiko« in sodoben likovni izraz ter prepričljivo aktualizira poezijo Svetlane Makarovič, zato ji dodeljuje **priznanje »Nove poti« za izvirnost povezave kakovostnih ilustracij in mladinskih pesmi.**

■ UTEMELJITVE PRIPRAVIL
RED. PROF. DR. IGOR SAKSIDA

BOOKBIRD 2022

V **prvi številki** revije Bookbird iz leta 2022 so prispevki iz mednarodnega prostora, med njimi prevladujejo prispevki, ki predstavljajo mladinsko literaturo iz Poljske.

Za predstavitev sodobne poljske literature za dekleta je Dorota Michulka izbrala za prispevek *Little Women: Contemporary Polish Novels for Girls as an Example of Engaged Literature* (Mala gospa: sodobni poljski dekliški romani kot primer angažirane literature) šest knjižnih primerov, v katerih se dekliške junakinje spopadajo s problemi, kot so težave v disfunkcionalni družini, nesprejemanje drugačnosti, komunikacijske težave, alkoholizem, droge, iskanje lastne identitete, socialne razlike.

Do tematik, ki so povezane z LGBTQ, je na Poljskem veljal in še vedno velja močan odpor. V zadnjih letih je vendarle zaživelo pisanje in izdajanje knjig s temi temami. Izhajajo knjige domačih avtorjev in prevedene knjige iz tujine, največ iz Anglije, v zadnjem času tudi iz Norveške in Finske. Mladinska LGBTQ literatura je namenjena otrokom, najstnikom, mladim odraslim. Seveda so knjige s temi temami tudi za odrasle. Mateusz Świetlicki in Sabina Waleria Świtała analizirata v prispevku *Breaking Down Taboos – LGBTQ+ Themes in Contemporary Polish Children's and Young Adult Literature* (Konec s tabuji – LGBTQ+ teme v sodobni poljski literaturi za otroke in mlade odrasle) nekaj knjig s to tematiko.

Anita Wincencjusz-Patyna predstavi v prispevku *New-Old Trends in Recent Polish Book Illustration for Children and Young Adults* (Novi-stari trendi v novejši poljski ilustraciji knjig za otroke in mlade odrasle) sodobno poljsko knjižno ilustracijo, ki jo zaznamuje

visoka umetniška raven, ki je povezana s tradicijo in z odličnim izobraževanjem na poljskih umetniških šolah. Mnoga dela, navedena v prispevku, so prejela najuglednejše domače in mednarodne nagrade.

Ilustratorski par, Ewo Kozyra-Pawlak in Pawła Pawlaka поблиže spoznamo v pogovoru, ki ga je pripravila Anita Wincencjusz-Patyna. Njuna ilustracija je tudi izbrana za naslovnico te številke.

Poljska proučevalka mednarodne mladinske literature, še posebej japonske, Marcelina de Zoete-Leśniczak, je med številnimi knjigami o COVIDU-19, ki so izšle po svetu v času pandemije, raziskovala slikanice, ki so s to tematiko izšle na Japonskem. V prispevku *Japanese Picturebooks for Children in the Fight against COVID-19* (Japonske slikanice za otroke v boju zoper COVID-19) uvrsti tovrstne knjige v tri skupine, v informativne slikanice z osnovnimi informacijami o virusu, o bolezni in o preventivi, v slikanice z zgodbo, v kateri prevladuje prizadevanje glavne osebe za zmago nad virusom, in v slikanice o emocionalnih izkušnjah otrok med pandemijo. Sicer pa je v prispevku poudarila tudi to, da so Japonci, tudi otroci, zaradi številnih hudih naravnih katastrof, med katerimi prevladujejo potresi in cunamiji, že zgodaj seznanjeni – tudi v šolah – s tem, kako biti na nesreče pripravljen, kako ukrepati, kako pomembne so samodisciplina, lojalnost in solidarnost. Prvi september je na Japonskem nacionalni dan preprečitve nesreč, National Disaster Prevention Day.

Justyna Zajęc in Dorota Michulka v prispevku *Coming across a Difficult Past* (Priznanje težke preteklosti) poudarita pomen literature z zgodovinsko tematiko tudi v vzgojno-izobraževalnem procesu mladih. Na primerih treh knjig, katerih vsebina se navezuje na

holokavst, pokažeta, da se z mladimi lahko pogovori o holokavstu, pa tudi o drugih težkih temah, kot so izguba družine, vojna, smrt, segregacija, diskriminacija in izključitev.

Carla Plieth, raziskovalka na univerzi v Cambridgu, se v prispevku *Menacing Men and Well-Meaning Women* (Moški, ki ogrožajo, in dobronamerne ženske) loti zastopanosti občutljive teme otroške spolne zlorabe v literaturi za otroke. Meni, da so prav slikanice primeren medij, ki je v pomoč tudi odraslim, staršem, vzgojiteljem, učiteljem, terapevtom za pogovor z otroki o spolni zlorabi. Po pregledu več angleških in nemških slikanic s to tematiko ugotavlja, da je v knjigah še vedno večina krivcev moškega spola in večina zlorabljenih ženskega spola.

Wakako Suzuki posveti svoj prispevek *Constructing a New Girl in Meiji Japan* (Oblikovanje novega dekleta v Meiji obdobju na Japonskem) eni prvih japonskih prevajalk Shizuko Wakamatsu (1864–1892) in njenemu prevodu knjige *Sara Crewe or What Happened at Miss Minchin's*, anglo-ameriške pisateljice Frances Hodgson Burnett. Z novim pristopom pri prevajanju, z jezikovnim oblikovanjem in s psihološko poglobljenostjo do junakinje je vplivala na prevajalce in tudi pisateljice in pisatelje japonske mladinske književnosti.

Komal Tujare prikaže v prispevku *Rapunzel, Rapunzel, Has Finally Let Down Her Hair!* (Zlatolaska, Zlatolaska, končno spusti svoje lase!) feministično evolucijo v zgodbah o Zlatolaski v razdobju od 19. do 21. stoletja. Od popolnoma nemočnega in pasivnega dekleta, ki le čaka rešitelja, iz klasične pravljice bratov Grimm, preko Disneyeve priredbe *Tangled*, do dekleta, ki jo indijska pisateljica Sowmya Rajendran v svoji knjigi kratkih zgodb *Girls to the Rescue*

prikaže kot sodobno, samozavestno in samostojno dekle, hči očeta brivca, ki je prepričan, da je glavni v družini moški, pa tudi, da morajo imeti deklice dolge lase, in mame astronautke, ki se posveča svoji karieri. Prikaže jo kot dekle, ki se odloči, da bo sama ukrepala in si uredila svoje življenje.

Ilustratorica Violeta Dabija, rojena v Moldaviji, sedaj živi v ZDA, v pogovoru z Vladimirom Kravchenkom *The Prerogative of Human, Traditional, Green, and Dreamlike* (Prednost humanosti, tradicionalnosti, zelenemu in pravljíčnosti) opiše sebe in svoje ustvarjanje, ki je vzbudilo zanimanje in priznanje tako v Moldaviji kot po svetu, kar potrjujejo tudi številne nagrade.

Direktorica IJB, Mednarodne mladinske knjižnice v Münchnu, Christiane Raabe poda v prispevku: *I-Solation Children's Self-Portraits in the Age of COVID-19* (I-zolacija: otroški avtoportreti v času COVIDA-19) obsežno poročilo o mednarodni razstavi otroških risb, avtoportretov v obdobju pandemije. Otroci z vsega sveta, tudi iz Slovenije, so se pobudi IJB, da pošljejo svoje slike, odzvali v velikem številu. Motivno in tehnično raznolike risbe so vzbudile izjemno zanimanje pri obiskovalcih in pri strokovnjakih različnih strok, kot so pedagogi, psihologi in drugi. Razstava je na voljo tudi v digitalni obliki.

Izjemni osebi, pisateljici in novinarici, osebi, ki je osnovala IJB, IBBY in Bookbird, Jelli Lepman, je ob petdesetletnici njene smrti pripravila Anna Becchi prispevek za Bookbird: *The Many Lives of Jella Lepman* (Mnogo življenj Jelle Lepman). IJB je v letu 2020 publicirala novo izdajo knjige Jelle Lepman: *Die Kinderbuchbrücke*. Prispevek Anne Becchi v reviji Bookbird je skrajšana verzija njenega teksta, ki je prvič objavljen v novi izdaji *Die*

Kinderbuchbrücke. S tem tekstom in s fotografijami so dopolnjeni in obogateni spomini avtorice knjige.

Liz Page, ki poskrbi, da smo seznanjeni z novicami o delu IBBY in posameznih sekcij, nas v tej številki informira o več dogodkih. Sponzor mednarodnega dneva knjig za otroke 2022 je bila kanadska sekcija. Avtorja poslanice z naslovom *Zgodbe so krila, ki te vsak dan ponesejo kvišku* sta pisatelj Richard Van Camp in ilustratorica Julie Flett. 37. kongres IBBY, ki bi naj bil septembra 2020 v Moskvi, je bil zaradi COVIDA-19 prestavljen na september 2021. Na kongresu so se referenti izkazali z zanimivimi strokovnimi prispevki, podeljene so bile nagrade IBBY-Asahi Reading Promotion Award, IBBY-iRead Outstanding Reading Promoter Award, IBBY Honor List in Andersenovi nagradi, pisateljici Jacqueline Woodson in ilustratorici Albertine, organizirane so bile številne razstave, za navzoče so bili pripravljene dogodki, namenjeni spoznavanju ruske mladinske književnosti. Objavljen je bil tudi kraj in datum 38. kongresa IBBY, v Putrajayi v Maleziji, od 5. do 9. septembra 2022, z glavno temo *The Power of Stories* (Moč zgodb) in s številnimi zanimivimi podtemami.

Med priporočanimi strokovnimi knjigami je knjiga *Michael Ende. Zur Aktualität eines Klassikers von internationalem Rang* iz leta 2020.

Kot je že običaj, je ena od številčk v letu IBBY kongresa posvečena mladinski literaturi dežele gostiteljice kongresa, Maleziji. Plakat, ki vabi na kongres, je na zadnji strani platnic te številke revije. Prispevki v **drugi številki** nas seznanjajo z malezijsko mladinsko literaturo.

Sharifah Aishah Osman v prispevku *Beyond Survival* (Več kot preživeti) poudari pomen in moč mladinske

literature pri seznanjanju, soočanju in odpravljanju problemov, ki so prisotni v sodobni multikulturni družbi v Maleziji in ki zahtevajo, da se o njih govori, da se mlade seznanja z dejstvi, kot so odpor do drugačnosti, do druge kulture, do zapostavljanja žensk, do spolnega nasilja in drugo. Prav je, da se mladi aktivno vključijo v odpravljanje teh problemov. Opozori tudi na knjige, ki obravnavajo to tematiko.

Zlobne mačeh, govoreče živali, magične ribe, začarane princeske in hudobne kraljice so ene od figur v malezijskih pravljicah in ljudskih povestih, ki so spremljale otroke že v preteklosti in jih tudi danes. S svojimi univerzalnimi temami so pomembne zaradi svoje sporočilnosti, da obstaja na svetu dobro in zlo, veselje in žalost, spoštovanje in prezir. Premagovanje slabega v zgodbah vzbuja upanje in moč za preživetje, in to v boljšem svetu. Heidi Shamsuddin in Eda Suhana Sharudin pišeta o tem v prispevku *The Magical Healing Powers of Folktales* (Čarobna zdravilna moč ljudskih povesti).

Patricia Ann Hardwick pokaže v prispevku *The Tale of »Dewa Pechil«* (Zgodba »Dewa Pechil«) na pomembno možnost posredovanja zgodbe, ki izhaja iz tradicije pripovedovanja preko posebne malezijske umetniške gledališke oblike mak yong, in z natisnjeno zgodbo v knjigi današnjim mladim rodovom. UNESCO je leta 2008 proglasil mak yong za mojstrovino ustne in nesnovne dediščine človeštva – Masterpiece of Oral and Intangible Heritage of Humanity.

Cassandra Eva Lau opiše v prispevku *Parting the Cobwebs* (Razdrtje pajčevine) izkušnje, tudi svoje lastne, z uspešnim izidom ob branju in pripovedovanju zgodb otrokom z disleksijo.

V času zaprtja med pandemijo so bili otroci zelo prizadeti. Quek Sue

Yian in Madeleine Yong opišeta v prispevku *The Inner Hum Project* (Psihosocialni projekt) malezijski psihosocialni program organizacije »Moč igre«, ustanovljen z namenom, da pomagajo otrokom, da v času zaprtja z zgodbami, z igro in z lastno kreativnostjo premagajo težave.

V rubriki Authors/Illustrators and their Books nam Md Sidin Ahmad Ishak v intervjuju predstavi tri malezijske ilustratorje in pisatelje. To so Mohd Yusof Ismail, znan pod imenom Yusof Gajah, Nor Azhar Ishak, bolj znan kot Nai, ki ustvarja v tehniki batika, ena od njegovih ilustracij je izbrana za naslovnico te številke, in Mohd Norazmi Mokhtar, znan kot Mie Mambo. Vsi trije ustvarjalci so prejeli več uglednih nagrad.

Christina Yin pa se je pogovarjala s pisateljico Cassandro Evo Lau o njeni trilogiji, v kateri opisuje življenje v deževnem gozdu. Naslov prispevka je *Living on the Edge of a Bornean Rain Forest* (Življenje na robu deževnega gozda na otoku Borneo).

V novicah o delu IBBY in sekcijah Liz Page poroča o IBBY nagradah 2022, ki so bile proglašene na knjižnem sejmu v Bologni, izročene pa bodo na kongresu IBBY v Putrajayi v Maleziji. Nagrada IBBY Asahi Reading Promotion Award je podeljena kanadskemu projektu *Pinnuaqta*. Med osemnajstimi nominiranci je bilo tudi Društvo Bralna značka Slovenije-ZPMS iz Slovenije. Nagrajenca z IBBY-iRead Outstanding Reading Promoter nagrado sta Zohreh Ghaeni iz Irana in Jane Kurtz iz ZDA. Med štirinajstimi nominiranci za to nagrado sta bila tudi Darja Lavrenčič Vrabec in Slavko Pregl iz Slovenije. Iz Slovenije so bili na IBBY Honour List 2022 uvrščeni pisatelj Andrej Rozman Roza, prevajalka Katja Zakrajšek in ilustrator Igor Šinkovec.

Mednarodna žirijo, članica katere je bila tudi dr. Tina Bilban iz Slovenije, je izbrala za Andersenova nagrajenca 2022 pisateljico Marie-Aude Murail iz Francije in ilustratorko Suzy Lee iz Republike Koreje. Nominiranca iz Slovenije sta bila pisatelj Peter Svetina, ki se je uvrstil med finaliste za nagrado Hansa Christiana Andersena 2022, in ilustrator Damijan Stepančič, ki je prejel priznanje. Na kratko je predstavljen tudi program 38. kongresa IBBY.

Med strokovnimi knjigami o mladinski literaturi, ki nam jih predstavljajo sodelavci IJB, sta v tej številki tudi knjiga *Autor im Suchbild. Geheime Verfasserssignaturen in Grimms Kinder- und Hausmärchen* in knjiga *Adaptation in Young Adult Novels. Critically Engaging Past and Present*.

Članki v **tretji številki** revije Bookbird so posvečeni Andersenovima nagrajenkama 2022, pisateljici Marie-Aude Murail iz Francije in ilustratorki Suzy Lee iz Koreje ter petim pisateljem in petim ilustratorjem, finalistom za nagrado Hansa Christiana Andersena 2022. Med finaliste se je uvrstil tudi pisatelj Peter Svetina iz Slovenije.

Dela mlade francoske pisateljice Marie-Aude Murail nam predstavi Morgane Vasta v prispevku »*Humanity Breathes within Her*« (Diha s človeštvom). Andersenova nagrajenka je napisala okrog sto knjig za otroke in mladostnike, pravljice, zgodovinske zgodbe, trilerje, detektivke, fantazijske zgodbe in mnogo zgodb iz življenja. Za mnoga dela je prejela nagrade doma in po svetu. Njene knjige so prevedene v sedemindvajset jezikov in prirejene za različne medije.

V pogovoru z Emmanuelle Kabala pa pisateljica Marie-Aude Murail pove več o sebi in o svojem pogledu na svet.

Suzy Lee iz Koreje, HCA nagrajenko 2022 za ilustracije, nam predstavi

Jiwone Lee z izborom in opisom knjižnih ilustracij nagrajenke.

Na vprašanja, ki jih je zastavila Shim Hyang-Boon ilustratorki Suzy Lee in se vrtijo predvsem o knjigah brez teksta, o njihovem namenu in o njihovem sprejemu med bralci, nagrajenka odgovarja v prispevku *Creating Stories within and between Pictures* (Ustvarjanje zgodb znotraj in med slikami). Ilustracija Suzy Lee je na naslovnici te številke.

Med finaliste pisatelje za nagrado HCA 2022, Mario Cristino Ramos iz Argentine, Margaret Wild iz Avstralije, Fatimo Sharafeddine iz Libanona, Anniko Thor iz Švedske, je uvrščen tudi slovenski pesnik in pisatelj Peter Svetina. Literaturo za otroke Petra Svetine predstavlja dr. Igor Saksida v prispevku *From Communicative Minimum to Intertextuality and Symbolism* (Od zgovornega minimuma do medbesedilnosti in simbolizma).

Liz Page nas obvešča, da bodo priznanja IBBY Honour List 2022 podeljena na 38. kongresu IBBY v Putrajayi v Maleziji septembra 2022, kjer bo tudi razstava knjig. Knjige častne liste 2022 bodo nato razstavljene še na frankfurtskem knjižnem sejmu oktobra 2022 in na sejmu knjig za otroke v Bologni marca 2023. Kot potujoča razstava bodo razstavljene v številnih državah po svetu. Katalog z anotacijami pa bo poslan IBBY sekcijam.

Sledijo še kratka informacija, ki nas opominja na kongres v Putrajayi, poročanje o IBBY-Yamada projektu, ki je polno zaživel, kar potrjujejo različni projekti, ki so jih izvajali po svetu v letu 2022, in predstavitev projekta Story Book Box Project v Ugandi, ki je obširneje predstavljen.

Na naslovnici **četrte številke** je ilustracija Maje Kastelic iz angleške izdaje slikanice *A Boy and a House* (Annick Press Ltd. 2018) – *Deček in hiša* (Mla-

dinska knjiga Založba, d. d., Ljubljana, 2015).

Na prvih straneh je informacija, da revija Bookbird pripravlja posebno številko s temo *War and Displacement in Children's Literature* (Vojna in razseljevanje v literaturi za otroke) in vabi avtorje, da pošljejo prispevke s to temo v literaturi za otroke in mlade odrasle. Objavljenih je nekaj konkretnih predlogov naslovov prispevkov na to temo in splošne informacije v zvezi s prispevki.

Na prvih straneh je tudi slovo in zahvala sodelavcem obeh urednikov Janelle Mathis in Petrosa Panaouja, ki sta štiri leta urejala revijo Bookbird.

Poslavlja se tudi Liz Page, ki ji predsednica revije Bookbird, Valerie Coghlan, posveča lepe besede.

Naslednji članki se ukvarjajo z različnimi temami. V prvih dveh je pozornost posvečena tudi multimodalnosti.

Slikanico *The Man Who Walked between the Towers*, za katero je njen avtor, ameriški umetnik, ilustrator, pisatelj in filmski režiser Mordicai Gerstein (1935–2019), prejel nagrado Caldecott Medal, Sylvia Panteleo analizira skupaj z učenci v prispevku *Elementary Students Interpret Mordicai Gerstein's Artwork in The Man Who Walked between the Towers* (Osnovnošolci interpretirajo umetniško delo v slikanici Človek, ki je hodil med stolpoma).

Ana Margarida Ramos iz Portugalske in Diana Navas iz Braziliije opišeta v prispevku *Crossroads between Non-fiction Books and Picturebooks* (Križišče med poučnimi knjigami in slikanicami) sodobne poučne knjige za mlade na Portugalskem in v Braziliiji. Poleg kvalitetnemu besedilu je posebna pozornost posvečena ilustraciji in celotnemu oblikovanju knjige. Dokaz kvalitete poučnih knjig za mlade so

nagrade, domače in mednarodne, in izdaje v drugih državah.

V prispevku *Dare to Dress* (Upati si obleči) piše Erga Heller o preoblačenju in medkulturnih izmenjavah v izraelskih knjigah za otroke. Poudarek je na sprejemanju drugačnosti in drugačnih.

Zgodbe mednarodno priznanega umetnika, ilustratorja Shauna Tana, ki so izšle leta 2018 z naslovom *Tales from the Inner City*, nam v prispevku *Aesthetic Entanglements in the Age of the Anthropocene* (Estetski zapleti v obdobju antropocena) Lorraine Kerslake natančno opiše in pokaže, kako umetnik opozarja na odnos človeka do narave in do živali.

Martin Kerby, Marcus K. Harnes in Margaret Baguley iz Avstralije posvečajo svoj prispevek *Children's Picturebooks, Epiphanies, and the 1914 Christmas Truce* (Otroške slikanice, epifanije in božično premirje 1914) štirim slikanicam, ki besedno in likovno opisujejo dogodek, ko so britanski in nemški vojaki blizu Ypresa v Belgiji leta 1914 sklenili božično premirje in se družili na nikogaršnjem ozemlju. Slikanice, ki jih opišejo, so Carol Duffy, David Roberts *The Christmas Truce* (2014), John Hendrix *Shooting at the Stars: The Christmas Truce of 1914* (2014), Patrick J. Lewis, Gary Kelley: *And the Soldiers Sang* (2011), in Hilary Robinson, Martin Impey *The Christmas Truce: The Place Where Peace Was Found* (2014). Verski praznik, ki je spodbudil dogodek, je pri vojakih razkril tudi spoznanje samih sebe, medčloveških odnosov in nesmisla vojne.

Med številnimi knjigami o mehiški slikarki Fridi Kahlo in njenem ustvarjanju je Danielle Terceiro za svoj prispevek *Frida Kahlo in Picturebooks* (Frida Kahlo v slikanicah) izbrala in analizirala tri knjige. To so slikanice, ki mlade bralce povedejo v bolj igriv svet zgodb

o njej: Monica Brown, John Parra: *Frida Kahlo and Her Animalitos* (2017), Antony Browne: *Little Frida: A Story of Frida Kahlo* (2019) in Yuyi Morales, Tim O'Meara: *Viva Frida* (2014).

V rubriki Children and their Books nam Jongsun Wee v prispevku *Korean American Children's Connections to Culturally Relevant Picturebooks* (Korejsko ameriško povezovanje s kulturno pomembnimi slikanicami) opiše svoje delo s korejskimi otroki in njihovimi družinami na dvojezičnem literarnem programu za družine, na katerem posreduje zgodbe, ki opisujejo življenje v Koreji, in to v korejskem in v angleškem jeziku, kar je pomembno za krepitev njihove identitete.

Hisako Kakuage pa nam v prispevku *Japanese Handmade Cloth Picturebooks for Children with Disabilities* (Japonske ročno izdelane slikanice iz blaga za otroke s posebnimi potrebami) opiše izdelavo, posredovanje in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami z ročno izdelanimi slikanicami.

V rubriko Letters je uvrščen prispevek Rosy-Triantafyllia Angelaki in Meni Kanatsouli *The Boy in the Royal Box* (Deček v kraljevskem zaboju), ki opiše knjigo, ki opisuje travme dečka, povzročene zaradi grško turške vojne 1919–1922, katere posledice so bile številne žrtve in množično izseljevanje Grkov.

Na koncu številke Ines Galling in Katja Wiebe iz Internationale Jugendbibliothek v prispevku *The Whole World on One Page – Wimmelbooks: An International Perspective* (Ves svet na eni strani – wimmel knjige: mednarodni vidik) pišeta in predstavita nekaj slikanic, kjer na vsaki strani knjige vse mrgoli od podob ljudi, pokrajini ali pa dogodkov.

Liz Page objavlja prispevek o obnovi in razvoju šolskih knjižnic v Bejrutu v Libanonu. Strnila je tudi misli o delu

IBBY in o svojem delu v času, ko se je pridružila zvezi leta 1997 in postala leta 2009 izvršna direktorica IBBY.

Omeniti velja tudi to, da avtorji prispevkov v reviji Bookbird vedno objavijo tudi dokaj obsežne sezname ustrezne strokovne literature in da so avtorji prispevkov vedno predstavljeni z besedo in s sliko.

■ TANJA POGAČAR

LABIRINT ZGODB

Alejandro Palomas: *Sin* Prevedla Veronika Rot. Hlebce: Zala, 2019.

Sin je mladinski problemski roman. Naslavlja tako mlade (nad 12 let, z nekaj mentorskega vodenja in pomoči tudi bralce nad 10 let, ki še ne segajo po kompleksnih besedilih) kot odrasle (starše, učitelje, mentorje, psihologe, šolske svetovalce ...).

Roman razkriva Guillemovo bolečino, umrla je njegova mama, oče pa mu to bolečo resnico prikriva. Kaže tudi očetovo bolečino, nesprijaznjenost z izgubo žene, nemoč o tem govoriti s sinom. V romanu se razkriva tudi boleča zgodba deklice, ki so jo starši zaročili in jo namesto šolanja čaka življenje pokorne žene v Pakistanu. S temi zgodbami roman odpira mnogo vprašanj: o izgubi, moči, skrivnostih, domišljiji, resnici, laži, spopadanju s temeljnimi življenjskimi vprašanji in težavami ter vprašanja, kako in kdo naj komu pomaga. Vprašanja o moči izgovorjenih besed, povedanih zgodb. Poigrava se z magično besedo iz pesmi iz filma o Mary Poppins, a ta magična beseda seveda ne bo rešila težav. Magično besedo imamo vsi. Če jo le povemo. Izrečemo. Povemo svojo zgodbo, pravemu človeku zaupamo svojo težavo, si tako pomagamo poi-

skati svetlejšo pot. Kot pravi pisatelj v motu k romanu: Pot je za vse enaka. Cilj tudi.

V romanu se vse vrtili okrog osemletnega Guillega, njegovega očeta in Guillemove mame, ki pa je odsotna. Guillem je tih, ampak vedno nasmejan fant. Neskončno rad bere, v šoli mu gre dobro, z nikomer ni sprt, ima pa samo enega res dobrega prijatelja, pravzaprav prijateljico.

Zdi se, da nima nobene težave, a pozorna učiteljica, razredničarka, opazi njegovo skrito in čudno željo, da bi rad postal – Mary Poppins.

Zato v šolo pokliče očeta, ki pa ji ne pove kaj dosti. Učiteljica pokliče na pomoč svetovalno delavko, šolsko psihologinjo. Tako odrasli postajajo vedno bolj pozorni na Guillega in na njegovega očeta. Prava uganka sta. Kje je Guillemova mama? Je Guillem nesrečen? Je oče potr? Kaj se jima je zgodilo, kaj se jima dogaja? Je mama stevardesa, je večno na poti, zdoma in odsotna? Sta starša ločena? Zakaj bi si fant želel postati literarni lik, leteti med oblaki in plavati pod vodo in imeti v žepu skrito magično besedo, ki razreši vse težave in odžene vse tegobe? Roman je napisan kot detektivka. Vsak po svoje išče pot do resnice. Vsak po svoje razrešuje uganko. Zato vsak po svoje pripoveduje zgodbo, fant, oče, učiteljica, svetovalna delavka. Ko Guillem in njegov oče uspeta – vsak zase – po delih povedati zgodbo šolski psihologinji, ko najdeta besede za vse, kar ju teži in boli, se lahko začne njuna zgodba, lepša, zazrta v ljubezen in upanje in prihodnost.

Prvo poglavje pripoveduje Guillem. Začne takole: »VSE SE JE ZAČELO tistega dne, ko je gospa Sònia postavila tisto vprašanje.« Gospa Sònia je učence vprašala, kaj bi radi postali, ko odrastejo. Odgovori otrok so zelo raz-

lični, Guillem pravi, da bi rad postal Mary Poppins. Razredničarka postane pozorna in ga vpraša, zakaj, nakar ji deček razloži, da Mary Poppins zna leteti med oblaki, celo plavati pod vodo, zmore vse. Skratka, srečno živi in pomaga drugim.

Učiteljica nato stopi k svetovalni delavki in jo opozori na Guillega. »Zdi se mi, da se pod vso to srečo skriva ... skrivnost. Vodnjak, iz katerega nas morda prosi, da ga rešimo.«

Tako se začne pogovori. Učiteljica pokliče v šolo Guillemovega očeta in ta ji pove, da je žena, torej Guillemova mama, stevardesa. Da v teh mesecih živi in dela v Dubaju.

Učiteljici tudi njegova zgodba ne da miru. Ni tako neverjetna, ampak tako oče kot sin se ji zdita neskončno žalostna. Kje je torej mama? Od kod ta čudna, tiha žalost? Zakaj si fant želi postati izmišljen literarni lik, nekdo, ki lahko leti med oblaki ali plava pod vodo? In ima v žepu magično besedo za razrešitev vseh težav. Guillem začne redno obiskovati psihologinjo, pri njej riše in pripoveduje. Kaj riše? Na katero risbo, podrobnost postane Maria posebej pozorna? Guillem seveda še naprej hodi v šolo. To leto pripravlja njegov razred zaključno prireditev. Tudi Guillem in njegova sošolka in prijateljica Nàzia bosta nastopila, in sicer bosta zapela pesem iz filma o Mary Poppins, pesem z magično besedo »Supercalifragilisticoespialidos«.

Da sta Guillem in Nàzia prijatelja, ni čudno. Vsak od njiju se po svoje, kot ve in zmore, bori s težkimi rečmi. Guillem pogreša mamo, boji se za očeta, ki je vedno žalosten. Nàzia je iz Pakistana, njena družina je stroga, po svoji kulturi so ji (kot osemletni deklici) že izbrali zaročenca (32 let starega moškega, ki živi v Pakistanu, kamor naj bi se vrnila tudi Nàzia).

Oba potrebujeta magično besedo. Magija besede pa je tudi pogovor z odraslimi, s svetovalko, ki zna pozorno poslušati in srčno razmišljati z željo, da pomaga vsem priti na dno skrivnosti in jih izvleči iz teme na svetlo pot. Maria, svetovalka, se skupaj z bralci znajde pred Guillemovo uganko – *Nekajkrat sem globoko vdihnila ter sprostila vrat in ramena. »Imam fanta, ki bi rad bil Mary Poppins,« sem si ponovila in si tako poskušala spraviti misli v red. »In božično predstavo, za katero fantek misli, da lahko vse spremeni. Imam tudi zaradi službe odsotno mamo, ki, tako pravi fantek, živi v skrinji z zakladom na vrhu omare očetovega kabineta in ki svojemu sinu zgolj piše enkrat na teden. Nenavadno, da mama, ki očitno obožuje svojega sinka, nikoli ne najde časa, da bi govorila z njim po telefonu. Na drugi strani pa imam očeta, ki ponoči joka, ko zre v računalniški zaslon, v katerem je, tako se zdi, njegov odsev in ne podoba žene, in ki vztrajno želi popraviti sinovo hiperobčutljivost – na Guillemovih risbicah je očka vedno obrnjen s hrbtno proti njemu, nikoli ga ne gleda v obraz. Imam še sedem listkov in album z rjavimi usnjenimi platnicami, ki ga nihče ne sme videti, spravljen poleg maminih stvari, a glede na to, kar je v njem, očitno ni resnično dragocen.«* Maria se ustavi pred še eno, Nàzijiino uganko, ki jo pravzaprav razkrije Guillem: »Torej, kar se bo zgodilo, ko bom na nastopu zapel pesem, je to, da bo Mary Poppins velikokrat slišala magično besedo, saj jo pesem kar naprej ponavlja, čeprav je malce težko, saj obenem tudi plešem in se utrudim ali pa mi zmanjka glasu. Potem bo prišla še pravi čas, čeprav precej na tesno, da se bodo stvari spremenile, ampak ni pomembno, in tako Nàzii ne bo treba za kazen oditi s svojo družino v Pakistan, da bi spoznala tis-

tega debelušnega in grdega brkatega moškega s fotografije, ki bo njen mož, čeprav je že star.«

Maria stoji še pred tretjo, mogoče ključno uganko. Res je, da Guillem trdno verjame v pesem Mary Poppins, v magično besedo, ki bo pomirila očeta, rešila Nàzio njene usode, tiste, ki ji jo namenja njena družina. Ampak kdo dejansko živi v lažnem, domišljijem svetlu, kdo se oklepa nečesa, česar ni. Guillem ali njegov oče?

Kako bodo zmogli odrasli (in otroci) povedati resnico in z njeno pomočjo nadaljevali svoje poti drugače, lažje, z zaupanjem v bližnje in v življenje?

Kako mladi bralci razumejo Guillemo, kako njegovega očeta? Kaj menijo o učiteljici in svetovalki? Kaj o Nàzijiini družini? Kaj o pomoči drugim? Ali lahko razkrivanje lastnih tegob in skrivnosti izbranim ljudem pomaga nam samim? Imajo otroci težave? Komu bi jih lahko in komu jih zaupajo? Kako jih rešujejo? Imajo težave njihovi starši? Vedo zanje ali jih slutijo? Kako bi jim pomagali? Zakaj?

Roman *Sin* je družinski, psihološki, mladinski roman, roman odraščanja in še kaj. Kot labirint je. Labirint več zgodb, več glasov: »Človeški duh je kot življenje: labirint, v katerem občasno naletiš na stvari od nekoga, ki se je v njem izgubil. Stvari, ki si jih nikoli nisi predstavljal.« Zgodbo, vsak jo doživlja po svoje, namreč pripovedujejo štiri osebe: trije odrasli (oče – gospod Antúnez, Guillemova učiteljica in razredničarka – gospa Sònia, svetovalna delavka – gospa Maria) in otrok, osemletni Guillem. Pripovedi vseh štirih so nanizane v poglavjih. V prvem govori Guillem, v drugem gospa Sònia, v tretjem oče, v četrtem spet Guillem in tako naprej, vse do zadnje strani, ko naj bi razrešene uganke razrešile tudi vozle v prsih otrok in odraslih ter vozle v

njihovih odnosih, odstranile največje ovire na njihovih poteh v jutri.

Roman, ki ga je prevedla Veronika Rot, je kompleksna problemska zgodba, naslovljena na mladino in odrasle. Razkriva vprašanja medčloveških odnosov, prikrivanja in razkrivanja resnice, bolečine, izgube, spopadanja z bolečinami, težavami, z iskanjem poti v življenje kljub izgubam in hudim izkušnjam ter preizkušnjam. Kot je zapisal Vojko Zadavec: »Pričujoča štiriglasna zgodba (pripovedujejo jo deček Guillem, oče Manuel, učiteljica Sonia in svetovalna delavka Maria) je prvo v slovenščini prevedeno delo katalonskega pro-

fesorja, prevajalca in avtorja skoraj 20 knjig, v katerih govori o osamljenosti in problemih družine. Tudi v tej izjemno rahločutni "detektivki" do zadnjih strani z napetostjo sledimo razpletu uganke, zakaj hoče Guillem postati Mary Poppins in komu želi z njeno čarobno formulo pomagati. Prekoračiti skuša črto, ločnico resnica-laž, kar boli ali pred bolečino varuje. O tem Maria: "Dejstvo je, da nas, ko resnico po dolgem iskanju najdemo, najtežje šele čaka." Zgodbe, kot je ta, življenju ne priklopijo udobnejše bližnjice, zagotovo pa mu težo potovanja naravnajo na zavestnejši nivo.«²

■ MATEJA ČRV SUŽNIK

2 O črtah in luknjah: priručnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2020: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2019, str. 96, avtor Vojko Zadavec.

AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI

---

dr. Tina Bilban, raziskovalka, literarna kritičarka, urednica, prevajalka in pisateljica, predsednica Slovenske sekcije IBBY in članica izvršnega odbora mednarodne zveze IBBY, članica uredniškega odbora revije *Otrok in knjiga*

Mateja Črv Sužnik, prevajalka, publicistka, urednica, založnica

Barbara Hanuš, profesorica slovenščine in pedagogike, višja knjižničarka, strokovna sodelavka revij *Ciciban* in *Cicido*, pisateljica in avtorica strokovnih člankov

Helena de Karina, profesorica hrvaškega jezika in književnosti, sodelavka Centra za studije mira i konflikata (Univerza na Reki), avtorica številnih mednarodno odmevnih projektov za spodbujanje branja, prejemnica številnih nagrad in priznanj za svoje delo

Aksinja Kermauner, pisateljica, tiflopedagoginja, znanstvena sodelavka na Pedagoški fakulteti Univerze na Primorskem in Univerze Maribor

Liljana Klemenčič, pravljíčarka, pisateljica, publicistka

Igor Plohl, pisatelj, učitelj, paraplegik, motivator

Tanja Pogačar, upokojena bibliotekarka, prva predsednica Slovenske sekcije IBBY

Petra Potočnik, strokovna sodelavka Društva Bralna značka Slovenije - ZPMS

Tatjana Pregl Kobe, umetnostna zgodovinarica, likovna kritičarka, esejistka, pesnica, pisateljica, publicistka, članica uredniškega odbora revije *Otrok in knjiga*

dr. Igor Saksida, redni profesor na Pedagoški fakulteti v Ljubljani in Kopru in na Fakulteti za humanistične študije Koper; avtor številnih znanstvenih in strokovnih člankov, urednik različnih beril, antologij in knjižnih zbirk, predsednik državne komisije za Cankarjevo priznanje, predsednik žirije za nagrado Kristine Brenkove

Katja Zakrajšek, prevajalka in literarna komparativistka

OTROK IN KNJIGA · 118

Glavna in odgovorna urednica dr. Andreja Erdlen

Publikacijo je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije
Za Mariborsko knjižnico direktor mag. Klemen Brvar

Naklada 600 izvodov

Letna naročnina 20 EUR
Cena posamezne številke 10 EUR

Tisk: Dravski tisk, grafična priprava: Studio Aleja

Po kratkem pregledu nekaterih dejavnosti, ki jih izvajajo knjižnice za izboljšanje bralne pismenosti oseb z bralnimi težavami, lahko zaključimo, da nastaja nova vrsta pismenosti, ki vključuje in spoštuje različne poglede na svet ter načine spoznavanja. Širi se razumevanje, da imajo drugi ljudje različne in morda enako veljavne poglede na svet. Udejanja se filozofija kulturnega pluralizma, ki omogoča slovenski družbi, da poskrbi za svoje najbolj ranljive posameznike tudi na področju dostopa do vsakršne pisane besede.

Aksinja Kermauner,

Knjižnice in bralci s posebnimi potrebami

Revije imajo tudi v času vseprisotnih digitalnih tehnologij pomembno vlogo pri bralnem razvoju otrok. Danes več posegamo po kratkih besedilih, prav takih je v revijah veliko. Seveda pa je cilj bralne vzgoje tudi poglobljeno branje in zato branje besedil iz revij vzgojitelji in učitelji dopolnimo še z drugimi besedili. Z revijami za najmlajše nagovarjamo starše, usmerjamo jih k dobrim knjigam in k skupnemu branju z otroki. Pokazati jim želimo, kako pomembno je, da otroku berejo in pripovedujejo, da skupaj opazujejo ilustracije in se igrajo.

Barbara Hanuš,

Vloga revij – med tiskanimi in digitalnimi vsebinami

Preprostost in neposrednost s primesjo rahlo sproščujočega humornega izraza (tako v besedi kot podobi) razkriva širši družbeni pogled na sočasnost dogajanja. Sodobna vizualna komunikacija je večplastna, likovno nevsiljivo raznovrstna, poučnosti ne postavlja v ospredje, temveč najbolj neposredno vpliva na mladega bralca izza ozadja, simbolno.

Tatjana Pregl Kobe,

Slovenski knjižni ilustratorji 8

Lastna družba